

Uniunea Europeană

Proiect finanțat prin Phare

SZÓRVÁNY
ALAPÍTVÁNY

GUVERNUL ROMÂNIEI

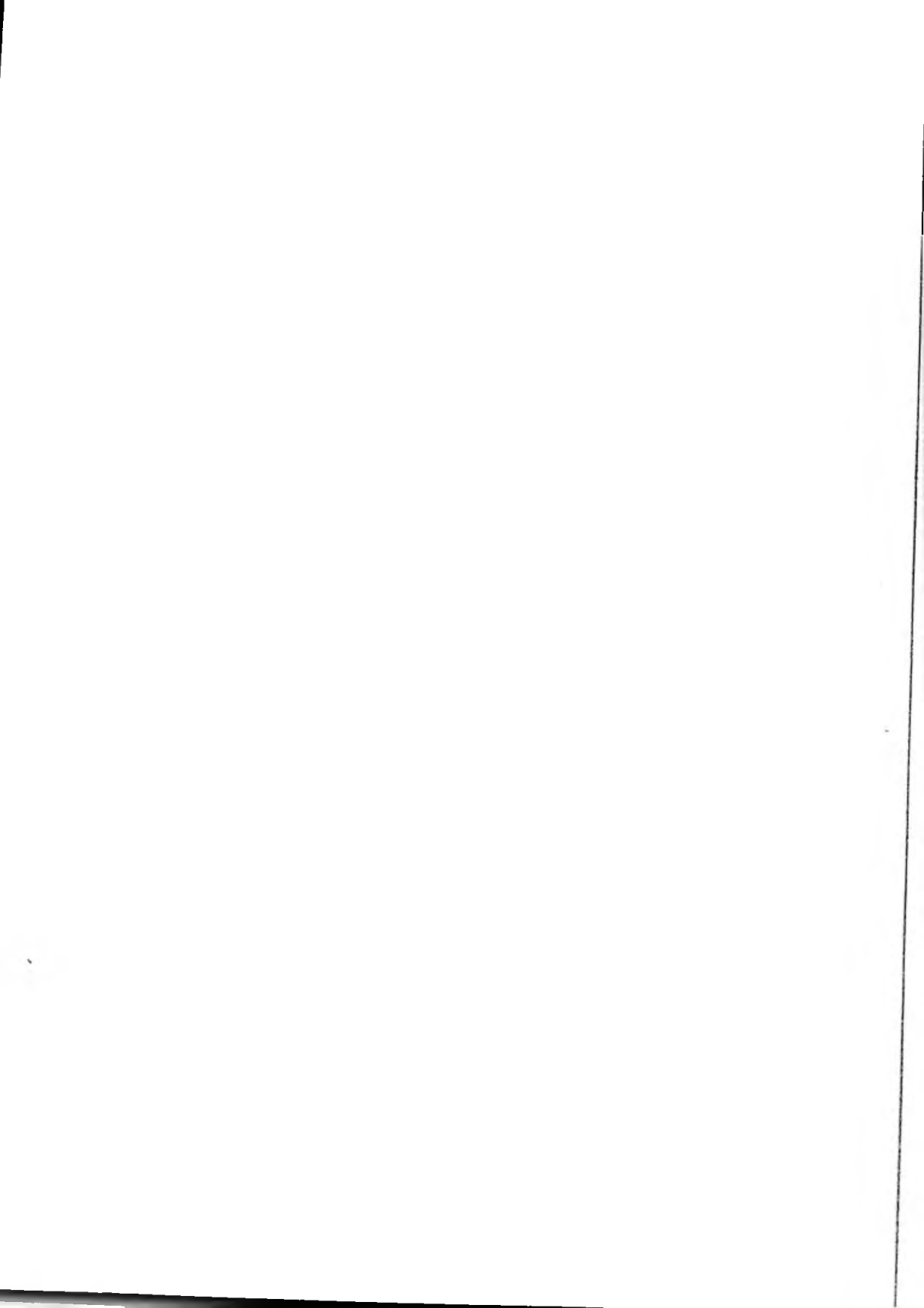
HELYTÖRTÉNETI KRONOLÓGIA

TEMESVÁR, LUGOS, ARAD – ROMÁNIA
SZEGED, BÉKÉSCSABA, GYULA – MAGYARORSZÁG

Projekt koordinátor:
BODÓ BARNA

Temesvár, 2009
SZÓRVÁNY ALAPÍTVÁNY ÁLTAL VEZETETT PROJEKT

***Nagyvárosok
helytörténeti kronológiája***

**Arad, Temesvár, Lugos – Románia
Békéscsaba, Gyula, Szeged – Magyarország**

Szórvány Alapítvány Temesvár

Szerkesztette: Bodó Barna

Korrektúra: Lázár Ildikó

Grafikai előkészítés: Könczey Elemér

Kiadó és nyomda: Marineasa Kiadó

Temesvár, Maros utca 34.

Felelős vezető: Gabriel Marineasa

ISBN 978-973-631-551-0

***Nagyvárosok
helytörténeti kronológiája***

**Arad, Temesvár, Lugos – Románia
Békéscsaba, Gyula, Szeged – Magyarország**

**Projekt koordinátor:
BODÓ BARNA**

Temesvár, 2009

„PROMINED” PROJEKT

Új nevelési módszer kialakítása és bevezetése
a határon átnyúló
regionális kohézió erősítésére

A projekt támogatója az

**Európai Unió
a Románia – Magyarország
PHARE Együttműködési Program keretében
RO 2006 / 018-446.01.01.02.08**

Projekt koordinátor:

Dr. Bodó Barna egyetemi docens

Szakértők:

Dr. Bodó Barna (Temesvár), dr. Ioan Hațegan (Temesvár),
Károlyi Attila (Szeged), Bukodi István (Giula), Ujj János (Arad)

Projekt menedzsment:

Dr. Bodó Barna (projektvezető), Kovács Katalin (menedzser asszisztens),
Kása Zsolt (pénzügyi vezető), Erdei Ildikó (romániai csoportok koordinátora),
Károlyi Attila (magyarországi csoportok koordinátora)

Tartalom

Előszó (Bodó Barna) 7

Városbemutatók

Arad (Székely Ágnes) 13

Békéscsaba (Bukodi István) 18

Gyula (Bukodi István) 26

Lugos (Medina Sāvulescu) 33

Szeged (Károlyi Attila) 40

Temesvár (Gilda Gabroveanu – Georgeta Plopeanu) 47

Helytörténeti kronológia

I. fejezet: A kezdetektől 1552-ig 57

II. fejezet: 1553-1716 közötti időszak 87

III. fejezet: 1717-1778 közötti időszak 113

IV. fejezet: 1779-1867 közötti időszak 130

V. fejezet: 1868-1918 közötti időszak 166

Függelék

Térképek 209

Előszó

Nemrég, 2007-ben indítottunk útjára egy párját ritkító könyvet.

A 2007-es kötet rendkívülinek számított, mivel határon átnyúló, a határmentente mindkét oldalát felölelő helytörténeti kronológiát, tudomásunk szerint, eladdig nem adtak ki. Kronológia többféle is megjelent: települési, térségi, tematikus – de határon átnyúló nem. A mai Európában remélhetőleg, az Európai Unióban mindenképpen olyan határral kell és lehet számolni, amely gyökeresen különbözik a kommunizmus embereket és népeket elválasztó határértelmezésétől. A mai határ kapcsolatok, kölcsönhatások és folyamatos válasz-kényszerek világa – nem utolsó sorban a kommunizmus lenyomatainak a felszámolása érdekében.

A határok mentén élő helyi közösségeknek szembe kell nézniük, mások segítségével (is) át kell értékelnük a diktatúra kényszerei által előírt közel félszázados gyakorlatot. A feladat mentálisan nem egyszerű, mert az ellenségként kezelt szomszéd helyébe a potenciális partner kerül, aki lehet nyelvében más, de életvitelében aligha. Ma még hiányoznak a kölcsönös ismeretek, az egymásra figyelés reflexe. Ebben segíthet a távoli múltbeli kapcsolatok, a lényegi elemekben közös múlt ismerete és vállalása. A mai Európa kulcsszava a nyitottság kell, hogy legyen.

A projekt célja éppen az egymásra figyelés előkészítése a kölcsönös megismerés segítségével.

Erre vállalkozott a Szórvány Alapítvány – immár jó ideje ezt kiemelt feladatának tekinti. A történelmi Bánság megannyi népcsoportja közötti hatások léte és mibenléte visszatérő kérdésünk, az etnikai kölcsönhatások vizsgálatát gazdasági szempontból is fontosnak tekintjük, és vizsgáljuk. Ebbe az általános körbe illik bele az Európai Unió által (PHARE Románia–Magyarország, RO 2006/018.446.01.01.08) támogatott projektünk, amelynek címe (*PROMINED – Új nevelési módszer kialakítása és bevezetése a határon átnyúló regionális kohézió erősítésére*) jelzi, hogy az igazi váltást a fiataloktól várjuk.

A korábbi, 2006-2007-ben a román-szerb határ övezetét felölelő projektünk tapasztalatai alapján a határmenti helytörténeti kronológia megvalósítását két szakaszban kívánjuk elérni. Először a nagyvárosok kronológiáját készítjük

el, olyan városokét, amelyek jelentős régióközpontok, illetve a történelem során szerepük meghatározó volt. Egy következő projekt keretében szeretnénk a kisvárosok helytörténeti kronológiáját összeállítani és végül az egészet együtt (is) kiadni.

A projektben részt vevő városok a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió részét is képezik, illetve helyzetüknél fogva beletartoztak abba a struktúrába, amelyet alapítói éppen a térségi együttműködés jegyében és érdekében hoztak létre mintegy 10 éve. Ennyi idő alatt nem alakulhatott ki az óhajtott regionális kohézió. Az EU-integráció bizonyos szempontból késlelteti is a folyamatot, hiszen előtérbe kerül a távoli Brüsszel, s a szomszédra kevesebb figyelem marad. Mindazonáltal hisszük, hogy a regionális identitás szükséges tényezője a sikeres határmenti építkezésnek, és a tapasztalható növekvő érdeklődés a szomszédok iránt jelzi, jó irányba haladunk. Ehhez a folyamathoz kívánunk hozzájárulni a magunk eszközeivel.

Jelen projekt futamideje 2008 szeptembere – 2009 augusztusa. A kronológia összeállításán túl a projekt fontos elemét képezik az iskolai helytörténeti körök a kiválasztott 6 iskolában (3 magyarországi: Szeged, Békéscsaba és Gyula illetve 3 romániai: Temesvár, Arad, Lugos). Illik megemlíteni a körvezető tanárok neveit: Székely Ágnes (Arad); Nagy Dávid (Békéscsaba); Bukodi István (Gyula); Săvulescu Medina (Lugos); Matkovics Tamásné (Szeged); Gabrovcănu Gilda, Plopcănu Georgeta; (Temesvár). Minden iskolából egy 20-25 tagú, V-VIII. osztályos tanulókból álló csoport vett részt a köri tevékenységben.

A kronológiát összeállító szakértői csoport tagjai: dr. Bodó Barna – koordinátor (Temesvár), dr. Ioan Hațegan (Temesvár), Károlyi Attila (Szeged), Bukodi István (Gyula) és Ujj János (Arad).

A projekt menedzsmentjét végző csapat: dr. Bodó Barna (projektvezető), Kovács Katalin (projekt asszisztens), Kása Zsolt (pénzügyi vezető), Erdei Ildikó (romániai csoport-koordinátor), Károlyi Attila (magyarországi csoport-koordinátor).

A projekt konkrét célja a társadalmi-politikai események kronológiájának az összeállítása volt, amely az oktatásban segédeszközként használható köri tevékenység, de akár a helytörténet oktatása esetén is. De célunk volt egyben az is, a tanulók és – miért ne? – a tanárok érdeklődésének a felkeltése a helytörténet, a határmenti kapcsolatok iránt.

A projekt eredménye a vállalt kronológia és kinyomtatása 1000-1000 példányban magyar meg román nyelven. De eredmény a CD/DVD is, amely a kronológia anyagán túl tartalmazza a helytörténeti körök anyagát, a vele kapcsolatos kutatás és felmérés eredményeit, gazdag fotóanyagot a hat nagyváros múltjáról és jelenéről, és képeket a projekt futtatásának egyes helyszíneiről és tevékenységeiről is. A CD/DVD és a kinyomtatott kronológia oktatásban és

szakköri munkában történő hasznosítása remélhetőleg mind szélesebb körben valósul majd meg a jövőben.

A szakértők által előkészített történeti anyag képezte a **helytörténeti körök** tevékenységének az alapját, a szövegekkel való munka során kiderülhetett, hogy milyen típusú információ kelti fel a leginkább az érdeklődést, miként kell az adatokat megszerkeszteni, milyen illusztrációra van szükség, és így tovább. A körökre vonatkozó felmérés megmutatta a tanulók érdeklődésének a mértékét és irányát, ugyanakkor módszertani kérdések megválaszolását is elősegítette. A **kronológia** szövegének a véglegesítése során figyelembe vettük a kutatás eredményei mellett a tanárok visszajelzéseit, a menet közben (Aradon, Szegeden, Temesváron) szervezett szakmai találkozók következtetéseit.

A projekt befejezésekképpen, egy közös kirándulás részeként találkozókat és az eredményeket szélesebb körben bemutató **szemináriumokat** tartottunk minden városban. Ezeken a találkozókön a résztvevők nemcsak a konkrét eredményekkel (kötet, CD/DVD) ismerkedhettek meg, de képet kaptak a köri munkáról is. Vagyis jogos és indokolt a kijelentés, a jövőben fokozott érdeklődésre számíthatunk a helytörténeti köröket, általában a helytörténetet illetően.

A kirándulással és a szemináriumokkal a projektet lezártnak tekinthetnénk. De ezzel nem zárjuk le a témát általában, hiszen a Szórvány Alapítvány küldetésének tekinti a helytörténet, sajátosan a határmenti együttműködés és kohézió ügyének a szolgálatát. Ezért jelenthetjük ki: dolgozunk a folytatáson, hiszen a létrehozott körökkel és kiadott kronológiával olyasmi kezdődött el, aminek a továbbvitelét erkölcsi kötelességünknek érezzük.

Temesvár, 2009. július 25.

Bodó Barna
a Szórvány Alapítvány elnöke

**Békéscsaba, Gyula, Szeged
és
Arad, Lugos, Temesvár
VÁROSBEMUTATÓK**

ARAD

*„Ó, fájó büszkeségem
S nyágaszom, Arad,-”
(Tóth Árpád: Arad)*

Ezzel az idézettel kezdem a bemutatást, bár választhattam volna és legalább annyira ideillő is lett volna, bármely más Aradra vonatkozó híres gondolat. Lehet, hogy elcsépeltek, nem eredetinek tűnik egy bemutatást mástól kölcsönvett idézettel kezdeni, ám e sorok üzenete nekünk szól, bennünk él, ott van mindennapjainkban, családunk múltjába, gyermekeink jövőjében. Fennél fogva lehet bármilyen elcsépel, régmúltat idéző, örök aktuális marad számunkra, aradiaknak.

Ha a jelenről beszélünk, arról, ami Arad 2009-ben, képtelenség elkerülni a múltat. Nem lehet úgy beszélni egyetlen településről sem, hogy annak múltját ne említenénk meg. Az ember jelene a múltban gyökerezik és a múlt által értékelendő tetteinek nagysága. Ez az amire büszke lehet évezredek óta. Büszkének lenni igenis kell, mikor Aradról beszélünk, hallunk, mivel nagyon hosszú és rögzös volt az út, amin idáig eljutott. Ha magyar történelemről, Kelet Európa történelméről, Bánság múltjáról beszélünk, elkerülhetetlen megemlíteni Aradot és vidékét.

Arad legelső írásos említése a XII. századból származik, az Árpád-ház idejéből, egy adománylevélben. Nevét valószínűleg Csanád vezér egyik alvezérééről, Orodról vagy Aradról kaphatta. A településnek vára is volt, mely I (Szent) István király korában épült, a várostól mintegy 7 km-re, Glogovac-Vladimirescu irányába.

A középkorban fontos hadi utak keresztezték, ugyanakkor folyó mentén helyezkedett el, a Maros mentén, melyen ebben a korban a kereskedelem tetemes része zajlott. Erdély legfontosabb kiviteli cikkét szállították rajta Magyarországra és a német területekre: a sőt. Pontosan ezért jön létre a vámház, ahol a kivitt sőt vámolták meg.

Arad a magyar egyháztörténelem szempontjából is fontos szerepet töltött be. Káptalan jött létre a vár mellett, mely először a csanádi püspökség, majd az esztergomi érsekség felügyelete alá tartozott. Ez a káptalan 1552-ig, a török hódításig, hiteleshelyként is működött. Prépostság és társkáptalanság is alakul a XII. század során. Maga a vár elveszti jelentőségét a XII. században, és a XIII.

században a tatárjárás idején el is pusztul, csak a káptalan és a prépostság marad fenn 1566-ig.

A várat nem is említik a XIV-XV. századi okiratokban. Miután meghódították a törökök (1552), egy új várat építettek a jelenlegi újaradi híd környékén, egy templom köré. Később ez a vár földdel dőngölt gerendasorból kialakított fallal lesz körülvéve, és egy fából készült tornyot is hozzátoldanak. A vár jelentősége azonban továbbra sem éri el a XII. századi szintet. Minderről tanuskodnak a várban szolgálatot teljesítő katonák létszáma, és az adóösszeírások eredményei.

A következő évszázad sem hoz jelentős változást a lakosság szempontjából. A várat visszafoglalják a törököktől 1691-ben, és új tervek alapján kiépül sáncokkal és bástyákkal. Ez a kiépülés egybeesik azzal az időszakkal, mikor a Maros lesz a határ az osztrák és a török birodalom között. Arad pedig a Maros menti szerb határőrség székhelye azok után, hogy betelepедnek erre a vidékre a török elöl menekülő szerbek. Ezt követően jön létre Aradon a Rác negyed.

A XVIII. században kezd fokozatosan fejlődni a város, kialakulnak a céhek, növekszik a város lakossága, ide telepedik a Ferenc-rendi minorita rend. A fejlődésnek köszönhetően felépül a városháza, majd pedig a minoriták barokk stílusú temploma. A török hódítás idején épült várat egy újra cserélik, melyet Mária Terézia rendeletére *Vauban* stílusban építetik fel. Ez a jelenleg is létező aradi vár.

Arad - régi címer

A XIX. század elején a város a „*privilegizált kamarai oppidum*” (mezőváros) címet kapja meg, ám 1834-ben kiérdemli a megszerzhető legnagyobb gazdasági kiváltságot: a szabad királyi városi rangot.

A század közepén történik a város múltjának egyik legnagyobb eseménye, amely nélkül Aradról nem lehetne beszélni, az 1848-1849-es magyar forradalom, amikor is az aradi magyar lakosság csatlakozik a pesti ifjak által elindult mozgalomhoz. A vár továbbra is Habsburg-párti matad és ágyúzza a felázadt várost. Végül a magyar honvédek foglalják el a várat, majd a világosi fegyverletétel után ismét az osztrákoknak lesz átadva. Ezután a véreskezű Haynau veszi át a vár vezetését. Ő hajtja végre az október 6-i aradi kivégzéseket is. 1881-ben a helyet kőobeliszkkal jelölik meg.

A XIX. század második felében az ipari forradalomnak köszönhetően Aradon is felgyorsul a fejlődés. Gyárak, üzemek jönnek létre. (Neuman testvérek malma, szeszgyára, vagongyár, autómobilgyár, bútorgyár stb.), a vasúthálózat révén összekötik erdélyi és magyarországi városokkal.

Arad ma is jelentős ipari központnak számít, érdeemes bővebben foglalkozni az aradi ipar múltjával. Az ipari forradalom aztán a XIX. század végén a városoknak egy újabb, roppant erős csoportját emelte fel (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Temesvár, Szabadka, Marosvásárhely mellett kiemelt helyen említendő Arad). Ezekben a városokban, tehát Aradon is a városképet az eklektika és a szecesszió formálta. Több jelentős „városkettős” jött létre, ezek közül számunkra külön érdekes Temesvár és Arad. Arad gazdasági szerepkörét tekintve az ország vezető városai közé emelkedett (Budapest és Zágráb után a város pénzügyi intézetei rendelkeztek a legnagyobb betétállománnyal az országban), az egy főre jutó banki vagyon terén Arad a harmadik volt az országban (Nagyszében 5.858 korona/fő, Budapest 5361, Arad 1824, Temesvár 1526, Nagyvárad 1117, Kolozsvár 824). A XX. század kezdetén is működött az 1869 októberében beindított (és 1913-ig folyamatosan közlekedő) lóvasút. 1908. július 20-án megalakítják az országban az első autóbusz vállalatot.

Arad - városháza

Megjelenik a kor modernizációjának a motorja és szimbóluma – a vasút. 1858-ban készül el a Szajol (Szolnok) – Arad közötti 120 km-es vaspálya. Az Első Erdélyi Vasút nevet viselő, Arad–Gyulafehérvár–Nagyszében tervre 1861-ben bocsátották ki engedélyt.

1908 ipartörténeti dátum Arad de a gépkocsigyártás történetében is. Ekkor indul el az aradi gépkocsigyártás – amely első volt az akkori Magyarország, illetve a mai Románia területén is. Az első magyar tervezésű autó Csonka János gépészmérnök nevéhez fűződik. Csonka első gépkocsija 1905. május 31-én indult el kétezer kilométeres próbaújtjára a budapesti Műegyetem udvaráról s a Felvidék, Erdély és az Alföld alig kiépített útvonalain, üzemzavar nélkül ért haza az a kocsi, amelyet még nem Aradon, hanem a Győri Magyar Vagon és Gépgyárban készült a Magyar Posta megrendelésére, de a következők már igen.

1908. november 29-én megalapították az automobil gyárat és Magyar Automobil Részvénytársaság Westinghouse Rendszer néven jegyezték be. Az autók sorozatgyártása 1909-ben indult meg és 1912-ig folyamatos volt. A gyár a Magyar Automobil Részvény Társaság Rt. Arad, azaz MARTA néven vált népszerűvé. A háború után repülőgépet is gyártanak itt.

Rengeteg kulturális lap, napilap, hetilap, havilap jelenik meg, magyar nyelven, illetve románul, németül, szerbül. Képzül a Belváros, köztéri szobrokat avatnak, nő a lakóházak száma.

A századforduló után Arad lesz a román nemzeti mozgalom egyik központja. Vasile Goldiș, Iuliu Maniu és sokan mások innen indulnak és lesznek a későbbi Nagy Románia vezető politikuskai. A világháború igen sokan emigráltak

Aradról Magyarországra, Ausztriába és szerte Európába.

A második világháborúban a magyar csapatokat a románok és a szovjetek verik vissza, valójában azonban a várost nem éri nagy csapás.

A háború után itt is mint minden szovjet befolyási övezetben lévő országba bevezették a kommunizmust és jött minden, ami vele járt: erőltetett iparosítás, betelepítés a román lakta vidékekről, pannelakásokból álló lakónegyedek kiépítése, cenzúra, agresszív nemzetbeolvasztó politika. Mindennek az eredménye lett a tömeges kivándorlás Aradról és vidékéről, nyugatra.

1989 decembere után Romániában véget vetnek a diktatúrának és helyét a máig tartó demokratikus kormányzás veszi át.

Ennek köszönhetően a nemzeti kisebbségek is ismét lehetőséget kapnak saját szervezetek létrehozására, saját anyanyelvű oktatásra, saját anyanyelvű újság kiadásra, államosított intézmények visszaigénylésére.

Arad mai címere

A rendszerváltás tette lehetővé azt is, hogy az aradi magyarság összefogjon és egyöntetűen igényelje ismét a híres Szabadság-szobor felállítását, amelyet az 1848-1849-es forradalom emlékére alkotott meg Zala György szobrász. 1890-es leleplezése után a szobor a város jelképévé vált, majd a '20-as években lebontották, darabjait raktárakba és a vár sáncaiba tartották. 1999-ben a 150 éves évforduló alkalmából a magyarság fáradtságos munkájának, tárgyalásainak köszönhetően „kiszabadítják” a várból és a minorita rendre bízzák. Ezt követően megkezdődött a szobor restaurálási folyamata és a tárgyalások az újrafelállításról. A román kormány nem engedélyezte, hogy visszakerüljön eredeti helyére, a Szabadság terre, ezért egy új helyet kellett keresni. A kormány azt sem engedélyezte, hogy a szobor egyedül álljon egy téren, ezért pályázatot írtak ki egy a román történelmet összefoglaló, szimbolizáló alkotás létrehozására. Ezt a pályázatot végül Ioan Bolborea, bukaresti szobrászművész nyerte el, egy 9 m magas győzelmi kapu alkotásával, melyről a román történelem nagyjai tekintenek le. Csakhogy ennek az elkészítéséhez idő kellett. A magyar vezetés azt szívesebben látta volna ha a 155. évfordulóra a szobor már állna, ami 2004 januárjában nem nagyon tűnt elérhetőnek.

És mégis: 2004. április 25-én felavatják a két műalkotást az egykori Tűzoltó téren, mely mostanra nevet változtatott, és a Megbékélés tere/parkja lett.

A nemzeti összefogás ereje csakúgy, mint máskor, most is eredményre vezetett. Bár az ellentétek a két nemzet között nem szűntek meg, az együttműködés azonban példaértékűvé a későbbiekben is.

Románia 2007. január 1 óta tagja az Európai Uniónak. A város óriási fejlődésnek indult, a rengeteg külföldi beruházásnak köszönhetően, munkahelyet biztosítva ezáltal nagyon sok aradi és vidéki lakosnak. Arad immáron egy igazi európai város lett, melyet a múltbeli tettek és a benne rejlő jövőbeni lehetőségek által érdemelt ki.

Visszatérve Tóth Árpád soraihoz, büszkének lenni kell mindezekért az eredményekért, melyeket ez a város elért hosszú idők során, a mi illetve, elődeink munkája révén, ugyanakkor ihletődnünk kell folyamatosan a múltból azért, hogy nehezebb időkben is ez a város maradjon vígaszunk. Mert nem csak olyankor jó aradinak lenni, ha valami ünnepség van, vagy valami hasznunk származik belőle, hanem olyankor is jó aradinak lenni, mikor nehéz időkben is meg tudjuk mutatni, hogy mi képesek vagyunk az összefogásra, az előítéletek legyőzésére, a barátság megkötésére egy nemes és értékes cél érdekében.

BÉKÉSCSABA

Előzmények

A város környéke bizonyára nem volt lakatlan a bronzkor korai szakaszában. Több kultúra képviselőire utaló leleteket találtak a környéken. A használati tárgyak között megjelent az agancs-kapák, ekék és a kocsifogat is. A gabona egy részét a házakban, a többit magtárakban, vermekben tárolták. A bronzművesség fejlődése szükségessé, a mezőgazdaság eltartó-képességének növekedése pedig lehetővé tette egy iparos-kereskedő réteg kialakulását.

Alig száz évig tartott azonban a fémművesség fellendülését eredményező békés korszak. A halomsíros kultúra népének kegyetlen támadása elsöpörte a középső bronzkori népeket. Ők rövid ideig éltek az Alföldön, s utánuk jelent meg a gávai kultúra, akiknek a békéscsabai határ szinte minden pontján megtalálták településeit. A vaskor elején ezt a kultúrát uralma alá hajtotta az a keleti lovas nép, a szkíta, amely Dareiosz perzsa király hadjárata nyomán indult el az Alföld felé. A szkíták után megjelentek a térségben a kelták is, akik ugyan elsősorban a Dunántúlt foglalták el, de kelta leleteket találtak az Alföldön is. A régészek azt feltételezik, hogy a szkíták és a kelták egymás mellett is éltek egy ideig a térségben.

A 410-es évektől kezdve az Alföld hun megszállás alá került. Attíla hun király halála után a gótokkal rokon gepidák vették át a megszállók szerepét. Őket 565-ben az avarok győzték le, s uralmuk alá hajtották egyebek között az Alföldet is. Az egyik legjelentősebb avarkori lelet-együttes a repülőtér mellett került elő. A késői avarkor eseményeivel kapcsolatosan megoszlanak a történészek véleményei. Abban a kutatók többsége megegyezik, hogy a késői avarság nem vezethető le a korai avarság kultúrájából. Abban azonban van nézeteltérés, hogy megjelent-e ebben az időszakban új nép a Kárpát-medencében. Az avarokat a VIII. század végén a frankok győzték le, s kiszorították őket a Dunántúlról. Az Alföldön egy ideig még megmaradt az avar kagán hatalma, ám 804 táján a bolgárok fennhatóságuk alá hajtották a Dunától keletre eső területeket. Egyes nézetek szerint ebben az időszakban szlávok éltek az Alföldön, míg mások szerint jelentős számú avarsággal is számolni kell, akik megélték a magyar honfoglalást.

Miután Békéscsaba környékén eddig nem került elő olyan sírlelet, amit egyértelműen a IX. századra keltezhetnének, az a feltevés látszik igazolódni,

hogy a vidék gyeplő volt a század folyamán. Ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy az itt élő avarságot jóval kevesebb idegen hatás érte, s valóban nagyobb számban érték meg a honfoglalást.

A Békés megye területére érkező magyarok valószínűleg nem teljesen lakatlan pusztaságot találtak, hanem állattenyésztésre alkalmas dús legelőket, és minden bizonnyal szántóvető földműves népet is. Nem kétséges, hogy a magyarság megszállta a Körös-vidéket is, erre utal Biborbanszületett Konstantin bizánci császár X. század közepén írt történeti munkája.

A X. századra kialakult a differenciált, vagyoni és hatalmi helyzet szerint tagozódott társadalom, amelyet a temetők alapján lehet rekonstruálni. A társadalmi tagozódás csúcán a fejedelem állt, aki egyben a leghatalmasabb törzs vezetője is volt. A legelőkelőbb réteg tagjai között találjuk a többi törzsfőt és a nemzetségi arisztokrácia hatalmasait, akik fegyveres kíséretükkel időnként még a fejedelemmel is szembeszegülnek.

Géza fejedelem és fia, István király teremtette meg a magyar államiság alapjait. A feudális állam keretei közé való beilleszkedés első lépcsője a megye- és egyházszerzés volt. Az ezredforduló táján minden bizonnyal Békés területére is eljutottak a térítők, de a kereszténységre való tömeges áttérés és az egyházszerzés a XI. század közepe előtt itt nem tudott jelentős eredményeket elérni. Békés megye az államszerzés időszakában egy Vata nevű főember kezén volt, aki az 1046. évi pogánylázadás vezéréként írta be nevét a magyar történelembe. Csak ennek az országos méretűvé növekedett lázadásnak a levetésével kezdődhetett meg a megye megszervezése és a feudális államba történő betagozása.

Békéscsaba környéke a honfoglalás korában a Körös, valamint mellék- és holtmedrei által szabdalts vizjárta, mocsaras terület volt, melyből a magasabb partok, háta időszakosan vagy hosszabb ideig szárazon voltak. Az Árpád-kori falu előzményei a nomád téli szállások voltak. Ezekből alakulhatott ki a X. század második felére a télen-nyáron lakott faluhálózat.

Az írásos emlékek nyolc falu nevét rögzítik, ám a kutatások azt mutatják, hogy szinte minden középkori falunak volt Árpád-kori előzménye is. Bizonyára így van ez Csabával is, amelynek első említése az 1332-37-ben készült pápai tizedjegyzékben történik. Neve valószínűleg a török eredetű ajándék jelentésű magyar személynévből keletkezett. A régészek szerint Csaba legkésőbbben a XIII. század első felében jött létre, de ez nem jelenti azt, hogy előtte ne lett volna lakott vidék. Az Árpád-kori település a mai városközponttól délre, a Kastélyi szőlők területén lehetett. A falu egyike a környék apró falvainak, s a fennmaradt források szerint 1383-ban a gerlai Ábránfy család (Vata utódai) birtoka. Hosszú ideig nem említik az oklevelek, ám jelentősége egyre erősödhetett, hiszen 1509-ben Ábránfy János több más birtokrészével együtt nyolcezer forintért zálogosította el. A mai Békéscsaba területén kilenc település nyomait találták

meg: Csaba, Gerendás, Gerla, Kétsoprony, Mezőmegyer, Ölyved, Szent-Miklós, Püski, Vesze. 1521-ben már valószínűleg állott az Ábránfy család kastélya. Írásos emlék 1529-ben említi először, minden valószínűség szerint Ábránfy Péter építette. A Kastély, Kastélyi szőlők helynevek jelzik azt a területet, ahol egykoron a falu déli részén állhatott. Az Ábránfy család a megye legrégebbi családja, ilyenformán potenciális ellenfelei voltak a gyulai uradalom fejének, aki általában országos nagyúr volt. A XV. században váltakozó szerencséivel folyt a harc közöttük. Végül a gyulai uradalom részévé váltak az Ábránfyak birtokai. Buda eleste után a gyulai várkapitány 1556-ban szabályosan megostromolta, majd felégette a csabai kastélyt.

Csaba újratelepítése

Számos történetíró állítja, hogy Békés megye, ilyenformán Csaba környéke is teljesen elnéptelenedett a török hódoltság idején. Újabb kutatások azt mutatják, hogy folyamatosan lakott volt a falu. Időről-időre természetesen megbújtak a rabló-fosztogató bandák elől, s előfordult az is, hogy időlegesen elköltöztek az itt élők, ám az adójegyzékek azt mutatják, hogy ők is visszatértek. A földesurak ugyan elmenekültek a Felvidékre, de a jobbágyság helyben maradt. Változást a török kiűzését megelőző háborúk hoztak. A harci cselekmények miatt nagy valószínűséggel elmenekültek az itt élők, hiszen a XVII. század végén készült felmérések sehol nem említik Csabát.

A lassan visszazállingózó lakosságot a gyulai rákok 1703-as pusztítása újí el ismét lakóhelyükről. Sokáig azonban nem maradhatott lakatlanul a környék, hiszen például a Nógrád megyei jobbágyösszeírások azt mutatják, hogy a megyéből a Csabára irányuló szökések már a Rákóczi-szabadságharc idején megkezdődnek. 1715-ben még pusztaként említik Csabát, ám egy év múlva már biztosan lakott, hiszen adót vetnek ki rá. A város újraalapítása Harruckern János György nevéhez fűződik, aki a török elleni háborúban szerzett érdemei elismerésképpen vásárolhatta meg a kincstártól Békés megye területét. Haán Lajos, Csaba jelentős történetírója a község története új korszakát 1717-re tette. Ekkor 22 családot rögzít az összeírás: Ténylegesen minden biztonnal már hamarabb megkezdődött a betelepülés, hiszen 1717-ben már – kicsiny, paticsfalú, nádból készült, sárral tapasztott – templomot építenek az itt élők.

Minden biztonnal inkább az 1715-ös esztendőt tekinthetjük a mai Csaba megalapozásának. A népesség növekedését a kor vándormozgalmi indították meg. A jobbágyok egyrészt a nagyobb szabadság, a boldogulás reményében célozták meg az elpusztult területeket. 1718-ban kezdődött meg a település intenzív benépesítése. Nógrád, Gömör és Hont megyéből érkeztek szlovák telepesek, akik megtarthatták evangélikus vallásukat, ráadásul különféle kedvezményeket kaptak. 1723-ig 213 család érkezett Csabára. Közülük egyesek to-

vábbvándoroltak, sokan végleg megtelepedtek a községben. 1723 után ismét megindul a betelepülés, s átlagosan évi negyven család érkezik Csabára. A Csabára telepedett szlovákok, s eleinte az uradalom tisztjei is ügyeltek arra, hogy más vallású, más nemzetiségű betelepülők ne zavarják a kialakult rendet. Az evangélikus szlovákok mindent megtettek, hogy megakadályozzák az idegenek letelepülését, de mégsem tudtak útjába állni a folyamatoknak. 1746-ban a csabai határban már 41 római katolikus személyt tartottak nyilván. A katolikus szlovákokat elkülönítették, a mai Jókai és Szarvasi út közötti területen kaptak telkeket.

A letelepedettek többsége állattenyésztéssel foglalkozott. Szarvasmarhát, sertést, juhot, ökröt és lovat tenyésztettek. A gabonafélék közül a búzát, árpát, zabot, kölest termelték.

A XVIII. század

Kialakultak a község igazgatási szervezetei. 1720-ban pecsétet csináltatott a község, ami bizonyos fokú szervezettségre vall. 1721-ben jegyezték fel név szerint az első jegyzőt, akit közvetlenül a bíró mögött szerepeltettek az összeírásban. Főbíróként mindig a legvagyonosabb jobbágyok közül választott a falu. Helyettese a törvénybíró volt, munkájukat tíz esküdt segítette.

Mesteremberekről először 1723-ban tesz említést az összeírás, ácsot, serfőzöt, kovácsot, szabót felsorolva. A csabai iparosok csak a XVIII. század végén tömörültek céhbe. Az ipar fejlődése igen nehezen indult meg. 1733-ban a község tulajdonában három ipari létesítmény, a serfőző, a mészárszék és a malom működött. A legtöbb mesterember csak télen, vagy alkalmilag foglalkozott iparos munkákkal. A csabai szükségleteket sokáig a gyulai iparosok elégtették ki. Hasonlóan nehezen alakult ki a kereskedői réteg is, közöttük több görög is volt az egykori feljegyzések szerint. Vásárt nem tartottak a községben, Gyulára jártak át a csabaiak is.

1773-1847 között megháromszorozódott a falu lakossága, s meghaladta a 22 ezret. Csabát okkal nevezték tehát „Nagy Csabának”, „Európa legnagyobb falujának”, vagy „szörnyű nagy falunak”. 1787-ben a mezővárosok közül csak Kecskemét, Hódmezővásárhely, Miskolc és Jászberény előzte meg a lakosság alapján, s a 61 szabad királyi

Békéscsaba címere

város közül is csak 17 volt népesebb. 1831-ben a nagy kolera járvány jelentős lélekszám csökkenést okozott, amit tíz év alatt hevert ki a falu.

A lakosság számának növekedése persze a zsúfoltságot is fokozta. Így fordulhatott elő, hogy egy telken 68 (!) családot írtak össze. A falu képe igen siralmas lehetett a XVIII. század utolján: a girbe-görbék utcák igyekeztek kikerülni a vizesebb területeket. A lakóházak építésénél is keresték a szárazabb területeket. A melléképületek, összezsúfolt házak állandó tűzveszélyt jelentettek. Házhelyet az uradalom csak nehezen és keveset adott, emiatt sokan arra kényszerültek, hogy a szőlőkbe költözzenek. A kezdeti időkben még a középületek is vályogból épültek, így a tanácsháza és a papi lakások is. Fa tetőszerkezet, fa kémény, beépített, apró és nem nyitható ablakok jellemezték a házakat.

A XIX. század

Rendkívüli jelentőségű a falu történetében, hogy 1787-ben az Arad-Battonya-Orosháza-Szentes-Buda útról Orosházánál kiágaztatták a Csabán, Gyulán, valamint Sarkadon át Váradig futó postautat. Csaba egyike lett a megye postaállomásainak Gyula és Orosháza mellett. 1844-ben országgyűlési törvény nyomán Csabát a Szeged-Vásárhely-Orosháza-Csaba-Gyula-Várad és a Debrecen-Arad út érintette, amely Csabánál ágazott le Kétegyháza-Lőkösháza irányába. Csaba tehát a megyén átfutó országos utak metszéspontjába került. 1838-ban már gyorskocsi vállalkozást szerveztek Arad és Pest között, ami végül csak kilenc év múlva valósult meg. Hatalmas lelkesedéssel fogadta Csaba vezetősége az aradi központi vasút gondolatát. Azonnal vállalták a rájuk eső terheket. Sőt, arra az esetre, ha Csabán vasútállomás is lenne, félmillió téglat is felajánlottak. Az egyébként általában konzervatív gondolkodású paraszti közösség Csabán a vasút ügyében kezdettől ráérezett arra, hogy sorskérdésről van szó. És ezen mit sem változtat, hogy a megvalósulást elsöpörte egy időre az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc. Az első gőzmozdony majd csak 1858. október 25-én pöfögött be a csabai „indóházba”.

1820-ban a csabai földbirtokosok a királyhoz fordultak országos vásár tartása érdekében. A békési és a gyulai uradalom tiltakozása miatt csak 1841-ben engedélyezték országos vásár tartását. Ezzel Csaba mezőváros lett jogilag is, hiszen lélekszáma, gazdasági ereje folytán a gyakorlatban már régen az volt.

A Csabán élő szlovákok 1848-ban szép példáját adták a hazaszeretetnek, hiszen kétezer nemzetőrt állítottak ki, akik Nagybecskerek határában állomásoztak. Igaz, hogy bevetésükre nem került sor, életüket nem kellett adják a magyar hazáért, de az anyagiak terén hozzájárultak a szabadságharchoz. Gabonával, takarmánnyal, arany és ezüst ékszerekkel segítették a kormányt.

A század második felében aztán az országos tendenciákhoz hasonlóan fejlődésnek indult Csaba gazdasága is. A vasút megépülése igen sokat jelentett,

létrejöttek az első üzemek is. A textilipar gyárai mellett nyomdák sora, bútorgyár, malmok, kocsigyár, majd a XX. század elején betongyárak is alakultak. A gazdaság virágzása magával hozta a város szépülését is. Új épületek sora emelkedett, amelyek igazán méltók voltak a városhoz.

Békéscsaba - városháza

A múlt század végére egyre élesebbek a feszültségek a birtokosok és a nincstelen agrárproletárok között. 1891-ben a szegényparasztok munkásegyletet hoztak létre. Mivel az alapszabály jóváhagyása késett, az elkeseredett tömeg május 2-án eszméletlenül verte Sztraka György főszolgabíró. Csendőrök és katonaság szállt szembe a tüntetőkkel. 1903-ban a belügyminiszter jóváhagyta a Csabai Általános Népegylet alapszabályát. A Népegyletnek hamarosan Áchim L. András lett a vezére. 1907-ben a Népegylet működését felfüggesztették, ám az előző évben Áchim létrehozta a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártot. 1905-ben Áchim L. Andrást Békéscsaba országgyűlési képviselőjévé választották, 1906-ban újraválasztották. 1910-ben ismét a Csabán rendkívül népszerű parasztvezér lett a város képviselője, aki beszédeivel gyakran adott okot megbotránkozásra a Tisztelt Házban. Nemcsak az Országgházban, hanem a helyi képviselő-testületben is politizált, kérelmezték a rendezett tanácsú vá-

rossá válást. A belügyminiszter végül 1919. január elsején adta meg a jogot Békéscsabának.

Az I. világháború és a jelen

Az első világháború nagyon nagy terheket rótt a csabaiakra. A város fiai a legendás híró 101-es gyalogezredben küzdöttek az oroszokkal. 1919. március 21-én Békéscsabán is megalakult a direktórium. A városban 36 napig tartott a proletárdiktatúra. Április végén Békéscsabát megszállták a román csapatok, s közel egy esztendeig itt maradtak. Az első világháborút lezáró békek nyomán Békés megye kikerült Arad és Nagyvárad vonzáskörzetéből, szerepüket egyre inkább Békéscsaba vette át.

A húszas évek gazdasági világválsága Békéscsabán is súlyos problémákat okozott. A mezőgazdaság került a legnehezebb helyzetbe, hiszen a terményárak sokkal nagyobb mértékben estek, mint az ipari cikkeké. Az agrárproletárok mellett az ipari munkások is kilátástalan helyzetbe kerültek, ami gyakorta vezetett sztrájkokhoz. A terület megőrizte hagyományos agrárjellegét, a konzervatív politika nem kedvezett a gazdasági növekedésnek sem. A gondokat fokozta az 1925-ös nagy árvíz, amikor százezer holdnyi terület került víz alá.

A II. világháború nagyobb katonai eseményei a várost elkerülték.

A csabaiaknak a háború leggyászosabb napjai 1944. június 24-26. és szeptember 21.. Júniusban a vasútállomáson a közeli Dohánybeváltó épületeiben berendezett koncentrációs táborból több mint 3000 zsidót – közülük 2000-nél több helybelit – vagoníroztak be, és indítottak útnak Auschwitz felé. A város gazdasági, társadalmi és kulturális életében addig meghatározó szerepet játszó zsidóságnak alig 20%-a tért vissza a háború után.

A második esemény szeptember 21-én történt, amikor angol-amerikai repülőgépek a vasútállomás és környékét bombázták. Ennek következtében 96-an a helyszíneken meghaltak; és a kórházba 150 súlyos sebesült került; sokan közülük itt hunytak el.

1944. október 6-án a várost elfoglalták a szovjet csapatok.

A háború után komoly változások történtek Békés megyében is. A mezőgazdaság szocialista átszervezése jelentős mozgásokat indított meg a megyében. 1950-ben Békéscsaba lett a megyeszékhely, s a város nagy fejlődésnek indult. Az iparosítás hatására egyre többen költöztek a városba. Huszonöt év alatt a lakosság száma 42 ezerről 65 ezerre emelkedett. A hatvanas évektől egyebek között forgácsoló szerszámgyár, hajtómű és felvonó gyár, konzervgyár, hűtőház létesült, ekkor jött létre a Kner Nyomda. A megye gépiparának jelentős bázisa lett a MEZŐGÉP. A hetvenes években épült a Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat nagy tárháza. A nyolcvanas évekre a város lakosságának több mint fele az iparban dolgozott.

A rendszerváltás ismét nehéz helyzetbe hozta a várost, hiszen a korábbi válságokhoz hasonlóan most is elsősorban a mezőgazdaság szenvedte meg legjobban az átalakulást. De a KGST összeomlása után elveszítették korábbi piacukat a város üzemei is.

Néhány év alatt azonban túlléptek a nehézségeken, s Békéscsaba napjainkban Békés megye legdinamikusabban fejlődő, legjobb adottságokkal rendelkező városa. Helyzetéből adódóan mind az ipar, mind az oktatás, kultúra, szolgáltatások terén a legfejlettebb a megye települései közül.

GYULA

Gyula, mai 32 000 fős lakosságával, közel 800 esztendőös település, a magyar Alföld dél-keleti részén, Erdély szomszédságában, a Fehér-Körös folyó bal partján, 87-88 méter tengerszint feletti magasságban fekszik. Amellett, hogy a román határ mellett 1970 óta fontos határátkelőhely, megyei és regionális intézményeivel is kiemelkedik a térség települései közül. Az Alföld egészéhez hasonlóan Gyulán is mérsékelt, kontinentális éghajlat alakult ki.

A városban évszázadok óta – a török kiűzését követő betelepítéseknek köszönhetően – békésen élnek egymás mellett magyarok, németek és románok. Gyula egyben a magyarországi román nemzetiség központja is. De nemcsak nemzetiségi értelemben sokszínű a város, hanem vallásilag is tarka képet mutat, hiszen élnek itt római katolikusok, reformátusok, ortodoxok, evangélikusok és unitáriusok is.

A mai város környékén az első emberek Kr. e. kb. 5000 évvel jelentek meg, az újkőkor idején. A Körösök menti magasabb, ármentes területek alkalmasak voltak a megtelepedésre.

Gyula első hiteles említése Károly Róbert 1313-ban kelt két oklevelében történik, amelyeket a kiskirályok ellen hadakozó király Gyulamónostorán (Julamonustra) keltezett. Ebből kiderül, hogy Gyula helyén egykor monostor állt. Két évtized múlva, 1332-ben a település már Gyula néven szerepel. Feltehetőleg Károly Róbert szervezte meg a gyulai uradalmat, amely mint gazdasági központ nagy szerepet játszott a település felemelkedésében. A vármegye székhelye ekkor még nem Gyula, hanem Békés volt.

A gyulai uradalom 1387-ben magánkézre került, amikor a főurakkal viaskodó Zsigmond Losonczy László erdélyi vajdának adományozta, hogy ezzel megnyerje támogatását. A Losonczy család kihalásával Zsigmond, 1403-ban Maróti János macsóói bánnak adományozta az uradalmat, és vámmentességet is adott a gyulai polgároknak.

Gyula az Anjou királyok alatt fejlődött várossá, legfőképpen Károly Róbert idejében, aki kiváltságot adott a városnak: bíró és előljáró választási jogát, valamint a gazdasági felemelkedést szolgáló vásártartási jogot. A kiváltságok kiterjesztését Maróti tovább folytatta: a város már maga szedhette adóját, polgárai felett maga bírászkodhatott. Maróti kezdte építeni a várat is. 1476-ban kihalt a Maróti család, az uradalom visszazállt a királyra. Mátyás király 1476-ban a város addigi kiváltságait megerősítette és a lakosok vámmentességét az egész

országgra kiterjesztette. 1482-ben fiának, Corvin Jánosnak adta a gyulai uradalmat. Mátyás, 1484-ben kelt rendeletével, amelyben a főispáni, alispáni és szolgabírói tisztséget a gyulai várhoz kapcsolta, Gyulát Békés vármegye székhelyévé tette. Corvin János halálával felesége örökölte az uradalmat, aki házasságot kötött Brandenburgi György őrgróffal, így nem sokkal később ő örökölte tovább az uradalmat.

1514-ben Dózsa seregei érkeztek Gyulára, de a vár ostromáról nincsenek adatok. Miután Dózsa híret vette, hogy a nemesség a közeli Csanád alatt gyülekezik, hadával elvonult.

1526-ban a mohácsi csatavesztés után bekövetkezett kettős királyválasztást pártharc követte, mely a környék pusztulását vonta maga után. A Szapolyai- és Ferdinánd-párti csatározásokat követően, 1552-től a vár végleg a Ferdinánd-pártiak kezére került, és ettől kezdve a török elleni harcokra készült fel. 1552-ben, Temesvár eleste után a megye déli részén már a török volt az úr, így Gyula végvárrá vált. Néhány év múlva, Szulejmán szultán harmadik (utolsó) hódító hadjárata alkalmával 1566-ban Gyula is elesett, s megkezdődött a török 129 éves uralma. A török berendezkedett a területen: az aradi szandzsákságot megszüntetve megszervezte a gyulai szandzsákságot. A török keveset alakított a városban, inkább vallásos rendeltetésű épületeket emeltek, köztük két dzsámit, egy türbét, illetve egy rituális fürdőt. Egyébként a török kori Gyulát Evlia Cselebi török világutazó 1664-1666 közötti leírásából ismerjük. A vár és a város csak 1695 januárjában szabadult fel a hosszú török uralom alól.

A török háborúk pusztításai után csak lassan tért vissza az élet a településre, mert 1703-ban a várban visszamaradt rác katonaság dúlta fel a várost, 1705-ben a kurucok ostromolták sikertelenül a várat. A Rákóczi-féle szabadságharc leverését követően indult meg igazán a visszatelepülés. Békés megye nagy részét Harruckern János György udvari hadiszállító kapta meg érdemei jutalmául. 1723-tól a földesúr több hullámban németeket telepített a városba a Rajna vidékéről. 1734-ben a németek külön bírót választottak maguknak, s elszakadva Gyulától, Németgyula néven 123 éven át önálló közigazgatás alatt álló várost alkottak. Az 1738. évi pestisben 1308 lakos halálozott el, a túlélők fogadalomból építették a ma is meglévő Szentháromság-kápolnát.

A XVIII. században indult gyors fejlődésnek a város, sorra épültek az új épületek (pl. városháza, katolikus és református templom), és megépült az első kövezett út is. A fejlődést a XVIII. és XIX. században újra és újra fellángoló tűzvészek akasztották meg egy időre, melyekben olykor-olykor a város jelentős része leégett. Gyulát veszélyeztető másik veszedelem a víz volt. Mivel a Fehér-Körös átfolyt a városban, s az áradások gyakran elöntötték a települést, hatalmas károkat okozva az épületekben. A város fejlődését sem a tűzvészek, sem az árvizek nem tudták visszavetni. Sorra alakultak a céhek, fejlődött a kereskedelem, különösen miután Gyula vásártartási jogot kapott. Erdélyből a Kőrösökön úsz-

tatták le az épületfát, ill. az ottaniak itt vásárolták meg a gabonájukat. Közben javultak az életkörülmények is, megnyílt az első gyógyszertár, megjelent az első állandó orvos és a XIX. század közepén létrejött az első állandó kórház is.

A város életében jelentős változás 1848-ban köszöntött be. A márciusi forradalom híre néhány nap múlva elért a városba, ahol népgyűlést hívtak össze, felállították a nemzetőrséget. A gyulai nemzetőrök – bár néha nehezen is lehetett összetoborozni őket – kivették a részüket a szabadságharc katonai eseményeiből, még akkor is, ha Gyulán, ill. környékén jelentős hadi cselekmény, csata nem történt. 1849 augusztusában tett szert jelentős szerepre a város, miután az orosz csapatok megszállták, és a Világosnál elfogott honvédtiszteket (köztük a későbbi 9 aradi vértanúval: Aulich Lajos, Damjanich János, Kiss Ernő, Knezych Károly, Lahner György, Lázár Vilmos, Leiningen-Westerburg Károly, Nagy-Sándor József, és Török Ignác) a városban szállásolták el, s majdan innen indították őket Aradra.

A szabadságharc leverése és a kiegyezés (1867) között Békés megye élére is királyi biztos került. 1851-ben Békés és Csanád megyéket egyesítették, majd 1860 végéig Gyuláról irányították. 1857-ben sikerült a két Gyulát egyesíteni, ezzel Németgyula 123 éves különállása megszűnt. 1867-ben létrejött a kiegyezés, amely megteremtette a kapitalista fejlődés felgyorsulásának politikai feltételét, ezzel Gyula gyorsabb gazdasági fejlődésének lehetőségét is. Ennek jele volt a bankok és takarékpénztárak megjelenése. 1863-ban megalakult a Békés-megyei Takarékpénztári Egyesület, 1872-ben pedig a Gyula vidéki Takarékpénztár.

Az 1858-ban megnyílt Pest-Arad vasút elkerülte Gyulát, így a város csak

1871-ben kapott vasutat a Nagyvárad-Fiume vasútvonal megnyitásával. Eközben az új közlekedési csomópont Békéscsaba lett, amely döntőnek bizonyult a két város további fejlődési lehetőségeire nézve. Az iparosításban Békéscsaba mögött lassan lemaradva, de Gyulán is sorra nyíltak új üzemek: 1860-ban az első nyomda, 1866-ban megépült az első gőzmalom, majd követte a gyufagyár, 1900-ban megnyílt a harisnyagyár.

A XIX. században az oktatás is jelentős fejlődésnek indult. Az elemi iskolai oktatás egyházanként külön-külön folyt: római katolikus, református, ortodox. 1874-ben nyílt meg a polgári fiúiskola, a gimnáziumi oktatás csak 1903-

Gyula címere

ban kezdődött s 1904-ben a polgári leányiskola nyitotta meg kapuit. Az oktatás fejlődésével párhuzamosan a város kulturális élete is virágzásnak indult. Megnyílt a városi múzeum, a könyvtár, színházi vándortársulatok érkeztek a városba, felépült az állandó színház is, a XX. század elejére pedig megnyílt az első mozi is a városban.

A fejlődés és a város virágzása az első világháború idején torpant meg. Az egyre nehezebb körülmények, a jegyrendszer, az élelmiszer és áruhiány, az emberveszteség, a háborús terhek, mind-mind hozzájárultak a város és a lakosság helyzetének romlásához. Gyula életében mégis igazi törést, majd csak a világháborút lezáró béke és annak következményei okoznak, hiszen a város elvesztette szinte teljes vonzaskörzetét. Ennek ellenére, hála az itteni emberek szorgalmának és kitartásának, a nagy történelmi viharokat is kiállta és kiállja Gyula városa.

Gyula mind történelmi értékeiben, mind szellemi értékei miatt a Dél-Alföld kulturális központja. A város legfőbb vonzereje az egykori Almásy kastély 8,5 hektár területű természetvédelmi területté nyilvánított ősparkjában létesült fürdő. Békés megye kiemelkedő – 1985 óta gyógyhelynek minősített – nemzetközi hírű fürdőjét évről-évre egyre több pihenni és gyógyulni vágyó belföldi, illetve külföldi turista keresi fel. A teljesen újjáépített, és immár Wellness központtal kiegészített Várfürdő a Dél-alföld legújabb, legmodernebb, európai színvonalú strand- és gyógyfürdője lett.

A Várfürdő mellett található Gyula másik legfontosabb látnivalója a XV. században épült, s Közép-Európa egyetlen épen maradt, gótikus téglavára. Az immár felújított téglavárban működik a Várszínház (Az évad programjából kiemelkedik a kéthetes Shakespeare Fesztivál), és a szépen berendezett Vármúzeum is, melyet a Gyulára érkező turistának feltétlenül meg kell tekintenie. A várkert emellett sok más vendégcsalogató szabadtéri rendezvény színhelye is (pl. Pálinka Fesztivál, vagy a Végvári Esték). A gyulai rendezvénynaptárban az év szinte minden hónapjában található egy-egy nagyszabású rendezvény: Renszánsz Karnevál februárban, Gyula Napok, valamint nemzetközi Kisüsti Pálinkafesztivál és Böllér Napok áprilisban, Virágok Vasárnapja májusban, Gyulai Zenei Napok júniusban, Körösvölgyi Sokadalom, Várszínház Összművészeti Fesztivál, Tarhonya Fesztivál, Végvári Esték, Minden Magyarok Táncfesztiválja, júliusban és augusztusban, Erkel Művészeti Napok novemberben. A rendezvények keretében koncertek, felvonulások, középkori lovagi torna, játékos vetélkedők, népi iparművész kirakodóvásár várja a turistákat.

A sportkedvelők sem unatkozhatnak Gyulán, hiszen a gyulai várfürdőben, a sporttelepen és a tornacsarnokban rengeteg sportprogram, és verseny várja őket. Az egyik ilyen nagyszabású rendezvény az évről évre visszatérő Országos Salakmotor Verseny.

A város nevezetességei közül érdemes felkeresni az egyedülállóan díszes ikonosztázáról ismert görögkeleti templomot, a belvárosi Nádi Boldogasszony kegytemplomot, a Kohán-képtárat, vagy elsétálni a ferences romkerthez.

Gyula egyik leglátogatottabb nevezetessége és az egyik legszebb épülete, az Erkel tér sarkán álló egyemeletes, empire stílusú polgárház, melyben az ország második legrégebbi cukrászdája, az 1840 óta működő híres Százéves cukrászda található. Itt a helyi különlegességek elfogyasztása után érdemes megnézni az egyedülálló cukrászmúzeumot és a Simonyi Imre emlékszobát. A szomszédos Ladics-házban pedig egy, a XIX. és a XX. századi előkelő vidéki polgár életét bemutató kiállítást tekinthet meg a városba érkező turista.

Gyula – városháza

Gyulán született Erkel Ferenc, az egyik legnagyobb magyar zeneszerző, a nemzeti opera megteremtője, nemzeti himnuszunk zeneszerzője, akinek németvárosi templom melletti szülőháza, ma múzeum.

A fürdővárosban több szálloda – négy csillagos szálloda is –, panzió és kemping, magánzálláshely, apartman várja az ide látogató kedves vendéget. A szállodák kitűnő helyszínt biztosítanak konferencia, ill. rendezvényturizmus résztvevőinek is. Ha pedig szórakozni támad kedve az embernek, akkor számos zenés-táncos hely, étterem, diszkó, és éjszakai bár közül választhat.

A fürdőzés, kirándulások és szórakozási lehetőségek mellett nem elhanyagolható a gyulai gasztronómiai kínálat sem. A világhíres és több, mint 100 éves hagyománnyal rendelkező Gyulai kolbász mellett, a Gyulai Húskombinát más díjnyertes termékeit is megköstölhatják a vendégek. Külön említeni kell a városban, de akár a megyében is egyik legfinomabb, híres gyulai hamburgert, amely hála a Hamburger Bár lelkes dolgozóinak valóban nagyon ízletes.

A Körös megszemléléséhez nem kell elhagyni a város területét, hiszen az egykor a városon öt ágon keresztül folyó Fehér-Körös holt ága, az Élővíz-csatorna ma is átszeli a várost. Az Élővíz-csatorna és egyéb kisebb csatornák kötik össze a város különböző részeit, melyek az elmúlt két-háromszáz évben fokozatosan népesültek be, ahogy sikerült a vizeket fokozatosan visszaszorítani. Valaha Gyula hasonlóan nézhetett ki, mint napjainkban Velence. A településen a legkevésbé gyalogszerrel, annál inkább csónakon és ladikon közlekedtek. Ezért kezdetben – a ma is magasabban fekvő – szigetekből tevődött össze a város, melyek között fából készült hidak és csónakok biztosították a közlekedést. A település fontos részei voltak a ma már nem létező kolostorok és a már említett vár, melynek a Rákóczi-féle szabadságharc végéig stratégiai jelentősége volt. A török idők után az eltérő nemzetiségű betelepülők egymástól elkülönülve, külön szigetekre települtek, melyekből később kialakultak a ma is ismert városrészek: Németváros, Románváros, Magyarváros. A XIX-XX. században jelentős fejlődésnek indult város újabb városrészekkel gazdagodott, miután az addig szőlőskertekből álló Törökzug, vagy a Dürer Alberthez köthető Ajtósfalva, vagy Máriafalva, Szentpálfalva, Galbácskert, Újvári településrészek is benépesültek.

A szintén Gyulához tartozó Gyulavári is tartogat az ideérkezőnek látnivalót és érdekességet, hiszen itt található, a szépen helyreállított és nagyközönség számára is látogathatóvá tett Wenckheim-Almássy kastély.

Akinek sem a város, nyüzsgő utcái, sem Gyulavári hangulatos kastélya nem nyerné el a tetszését, az még mindig kikocsikázhat a városhoz tartozó, Fekete-Körös mellett található, Gyula-Városerdőhöz. Békés környezetben található ez a nyaraló övezet, ahol az erdő sűrűjében erdei iskola is megbújik. Az erdei iskolában különösen a fiatal korosztály, a diákok találhatnak maguknak nagy-szerű kikapcsolódást, köszönhetően az erdei iskola munkatársainak és az erdészeknek. A diákok megismerkedhetnek az erdő ökoszisztémájával, bioszférájával, az erdei állatok életével, hogy miért fontos megőrizni erdeinket természetes állapotukban. Lehetőségük van az állatok megfigyelésére, madár lesre is. Akit az erdei iskola nem vonz, annak még mindig ott van Közép-Európa egyik legérinthetlenebb és legtisztább vizű folyója, a Fekete-Körös, itt lehetőség van vízibiciklizésre, kajakozásra, úszásra, fürdésre. A folyó melletti töltésen sétálva pedig élénk tárul az alföldi táj szépsége, a természet varázslatos volta, a naplementében felsejlő szarvasok és őzek sziluettje.

Ilyen sok látnivaló, kulturális program, történelmi emlék, szórakozási és kikapcsolódási lehetőség várja a Gyulára érkező turistát, idegent, s mindehhez jön még az itt élő emberek kedvessége és vendégszeretete, amelynek köszönhetően, aki egyszer Gyulára jött pihenni, nyaralni, feltétlenül vissza fog még térni, mert annyi élménnyel gazdagodik itt léte alatt.

LUGOS

Lugos kialakulása szorosan összefügg a közép-európai térség történelmével. A politikai folyamatok és érdekek sokfélesége rányomták bélyegüket a városra, a lugosi identitás a különböző kultúrák találkozása és egymásra hatásában alakult ki.

A városról mindmáig nem jelent meg átfogó monográfia. Az alábbi összefoglaló a lugosi történészek kutatásai és a helyi Történelmi Múzeumban található dokumentumok alapján készült.

A *Lugos* helységnév eredetének magyarázatára az idők során több, egymásnak ellentmondó vélemény fogalmazódott meg. Vasile Maniu szerint a latin *lucus*-ból (liget, ligeterdő) származik. Iorgu Iordan a *Román helységnévek* könyvében a szláv *lug* vagy *lub* (mocsárerdő) előtagból és az *os* magyar utótagból származtatja. Simion Dănilă nyelvész szerint a város neve a *logos* szóból ered, amely a *ρογοζ* (káka) szó bántási változata. Az idézett feltételezések arra utalnak, hogy a várost mocsaras, lápos térség vette körül.

A település kezdetei az újkőkorra vezethetők vissza. A régészeti ásatások nyomán a Temes jobb partján és a Szőlők Dombja térségéből a Kr. e. IV.-III. ezredből állattartással és mezőgazdasággal foglalkozó népek élőhelyére utaló leletek kerültek elő. A város Mondial nevű térségében bronz- és vaskorra utaló leleteket fedeztek fel. A város központjában és a közeli településeken dák-római kori nyomokra bukkantak.

A település első írásos említése a középkorból, 1334-ből való, egy pápai tizedjegyzékben említik Martin de Lucas papot. Közigazgatási szempontból a környékbeli falvakat is magába foglaló lugosi térség említése 1369-re tehető, amikor *posesio Lugas*-ként szerepel a dokumentumokban. 1376-ban Luxemburgi Zsigmond magyar királya által kiadott dokumentumban tesznek említést arról, hogy a lugosi vár, *castrum Lugas* a temesi ispán tulajdonában volt, majd 1379-ben város-várként szerepel a dokumentumokban, várura Garai Miklós volt.

Földrajzi helyzete okán, Lugos kiváló stratégiai és kommunikációs ponttá válik a középkori bántási térségben. A Tisza Alföld és a Ruszka-Pojána Havasok találkozásánál, a bántási, erdélyi és Havasalföld dél-nyugati útjainak kereszteződésében lévén, biztosította a Dunához való kijáratot.

A XV. században a település széleskörű autonómiát élvezett a temesi ispán fennhatósága alatt. A várost egy kenéz irányította, akinek munkáját 12 esküdt segítette, a lakosoknak hűbéri és katonai kötelezettségei voltak. Hunyadi

János temesi főispánként felújította, palánkokkal és földsáncokkal erősítette meg a Temes jobb partján található várat.

Lugos érdemeit a törökökkel vívott harcban 1457. augusztus 29-én V. László magyar király egy kiváltságokkal járó oklevéllel ismerte el. Kinizsi Pál ispán vezetése alatt 1479-ben a lugosiak részt vettek a kenyérmezői csatában.

A temesvári pasaság létrehozása után a Bánság keleti része különleges közigazgatási egységgé, Lugos–Karánsebes Bánsággá alakult, amely az erdélyi fejedelem fennhatósága alá tartozott. Zápolya Izabella királynő 1551. május 7-én megerősíti a város régi kiváltságait, a városnak Civitas Regionalis címet adományoz, egyúttal címet is, a jelkép egy korona feletti farkas.

A XVII. század végén a törökök és Habsburgok közötti hatalmi harcokban Lugos szerepet vállalt, 1695. szeptember 25-én a lakosok Frederico Veterani tábornok harcát támogatják, aki a város dél-keleti mocsaras részében barikádozta el magát. Erre az epizódra utal a helyi folklórban a Veterani sáncárkai helynév. Az osztrákok seregét maga a török szultán által vezetett csapatok legyőzik, Veteranit a harcmezőn lemészárolják.

Lugos címere

A karlócai béke megkötésével (1699) a város elveszti stratégiai jelentőségét, ezért a lugosi várat lerombolják, a meglétére ma már csak egy Temeshez közeli a Régi Vár nevű utca emlékeztet és az egyetem várat idéző épülete, amelyet a régi vár helyén emeltek.

L. F. Marsigli építész a XVII. században elkészítette a vár tervrajzát, amely máig megmaradt. A lugosi egyetem építése közben előkerültek az erődítmények nyomai, amelyek valamikor a Temes két ága között helyezkedtek el.

1661-ben Evlia Celebi török utazó a következőképpen írja le Lugos várát: „kőből készült négyszögletű vár, deszkapalánkokkal megerősítve, a Zeppel folyó partján elhelyezve. A várnak egyetlen, keletre néző kapuja van. A vársánc fölött mozgatható híd van.” (A vár építésének időpontja 1241-re tehető, bár a tatárjárás miatt nem igazolható. Az első írásos

emléktése 1376-ból való.)

A török fennhatóság, amely 160 évig tartott a Bánságban, kevés nyomott hagyott Lugoson, hasonlóképpen a többi, a birodalom szélén levő városhoz. A török uralom toleráns volt, a nyugati hatások erőteljesen érvényesültek a Habsburgok politikájának következményeként.

Az 1718-as pozsareváci (németül Passarowitz) béke értelmében a Bánság koronatartományként osztrák fennhatóság alá kerül Temesi Bánság néven. A császári udvar Florimund Mercy tábornokot bízta meg a térség irányításával. 1778-ban Bánságot visszacsatolják Magyarországhoz, ezáltal Lugos Krassó vármegye központjává válik. Az 1848-as forradalom után rövid időre ismét Ausztriához tartozik, majd az 1867-es kiegyezéssel létrehozott dualista monarchia révén ismét Magyarország része. 1881-től kezdődően Lugos a korábbi Krassó és Szörény megyék összevonásával létrehozott új Krassó-Szörény vármegye központja. 1889-ben municípiumként említik.

Az új helyzet lényeges változásokat hozott a térségben, ami az etnikai, felekezeti megoszlást és a gazdasági, kulturális fejlődést illeti. A magyar reformtörekvések az intézmények, törvénykezés, oktatás terén újításokat tettek lehetővé, minek következtében a középkori gondolkodásmódot új, európai eszmék váltották fel.

A város igazi identitása, a korábbi városfejlődés fontosságának tagadása nélkül, a XVIII. és főleg a XIX. században körvonalazódik, amikor Lugos a Bánság egyik gazdasági, kulturális központjává és egyben európai várossá válik. Az osztrákok kezdeményezte, 1720 után több hullámban zajló betelepítések hatására, a különböző nemzetiségek együttélése során, a nyelvi, kulturális és felekezeti különbségek egymásra hatására a korábbi városkép megváltozott etnikai szempontból is, és igazi közép-európai eszmeiség jött létre Lugoson.

Az első telepések Ausztriából (Bohémiaiból, Bajorországból, Sziléziából) jöttek Lugosra 1725 táján. Elsősorban mesteremberek voltak (ácsok, kőművesek, kovácsok), akik az új közigazgatási épületek, a laktanya építésén dolgoztak. A telepések a Temes bal partján, egy jól körülhatárolt területre építették lakóházaikat, itt jött létre Németlugos városrész.

A Temes partjain elterülő két település az Udvari Kamara tulajdonába tartozott, és mindegyik saját közigazgatással rendelkezett. Az 1786-os összeírás szerint Románlugos 1039 házzal és 5130 lakossal rendelkezett, míg Németlugos 203 házat és 1446 lelket számlált.

A város egyik legismertebb leírása 1785-ből, a német Johann Lehmann tollából származik: „Egy szép és jól megépített úton érkezőnk be Lugosra, amely nagy kiterjedésű. Szép vásártérrel rendelkezik, sok szép házzal. A vásártéren görög kereskedők boltjai vannak. A várost a Temes folyó osztja két részre. A német városrész jól megépített, fogadóiban az utazók megszállhatnak, bár kissé távol vannak a főúttól. A hídon átkelők mindenik lovukra vámot kell fizessenek. Lugos kellemes város, vendégszerető lakosokkal. A német városrészben egy biliárddal rendelkező kávéház és nyári lak található, amely Soro grófnő tulajdona. A grófnőnek Lugoson és a környéken sok tulajdona van, a szőlők és a földek jórészt tulajdonát képezik. A lugosi szőlőkben burgundi szőlőfajták vannak, a bor minősége sok más borén túltesz... A város végén, az Erdélybe

vezető úton jobb kéz felől 8 akasztófa található, majd egy lankás rész következik, aztán magas, szőlőkkel teli dombság húzódik az út két oldalán. Néhol nyári lakok láthatók.”

Az Udvari Kamara döntése következményeként 1795-ben a Temes két partján fekvő település közigazgatási szempontból egyesült, a román és a német vezetők egymást váltották.

A város első ipari létesítménye, a Birodalmi Erzsébet malom 1722-ben kezdi meg működését. 1817-ben megkezdődik a céhek szerveződése, azzal a céllal, hogy megvédjék a mesterembereket a konkurenciától, ekként kijelölik a városi mesterségek 4 hagyományos ágazatát, azaz létrehozzák a cserzővargák, a szücsök, a fazekasok és a szabók céheit. A bécsi udvar által elfogadott első Statútum és Kiváltsági Oklevél keltezése 1819. március 30. A lugosi céhek megjelenése a XIX. században azzal magyarázható, hogy a gyengén fejlett kézműves ipar nem tudta biztosítani a lakosság igényeit. Lugoson 340 mesterember gyakorolta mesterségét, közöttük: szücsök, cserzők, kötélverők, bőrösök, bodnárok, mészárosok, pékek stb.

1837-ben létrejön egy selyemfeldolgozó műhelyt, a textilipar különös fejlődésnek indul az elkövetkező időszakban. 1907. március 21-én a Wilhelm Auspitz & Comp. megalapítja textilgyárát, majd ezt követte további 9 textilgyár, 1904-1905 között pedig felépítik a selyemgyárat, amely kezdetben a magyar államé, majd a román veszi át.

A város híres téglagyára 1888-ban létesül, alapítója Muschong Jakab, a kor leggazdagabb embereinek egyike. 1852-ben jön létre az első nyomda, amelyet a Temesvárról érkezett C. Traunfellner alapít, az első világháború kitöréséig még 7 nyomda létesül.

Oklevelek említést tesznek számos, a városban élő kereskedőről és mezőgazdászról, majd a XIX. század végétől, a gazdasági fellendülés hatására, megjelennek az első bankintézmények. Lugos 1752-ben megkapja a heti vásár tartásának jogát, minek következtében a város központjában új piacot építenek. 1796-ban egy újabb oklevéllel a város megkapja országos vásárok tartásának a jogát is, tehát évente 4 nagyvásárra kerül sor, a heti kétszeri piacnap – kedd és péntek – mai napig fennálló hagyomány.

1876. október 22-én átadják a Lugos–Karánsebes–Orsova vasútvonalat, 1898-ban a Lugos–Marosillye, majd 1902-ben a Lugos–Buziásfürdő–Gátalja vonal, ezáltal a város fontos vasúti csomóponttá válik. A XIX. század második felében kikövezik a város legtöbb utcáját, majd 1899-ben megkezdik az elektromos művek építését.

A gazdasági fejlődés eredményeként létrejön a város első banki intézménye 1870-ben a Lugosi Takarékpénztár, majd 1880-ban a Krassói Bank, 1883-ban a Lugosi Népbank, 1899-ben pedig a Kereskedők és Kisiparosok Bankja.

A XIX. században Lugos népessége folyamatosan növekedik, az 1849-es összeírás szerint a városnak 10293 lakosa volt, ebből Románlugoson 8313 lakos és Németlugoson 1980 lakos élt. A statisztika szerint több nemzetiségű és felekezetű lakosság élt itt együtt. A román részen 5146 románt, 2029 németet, 453 magyart, 189 szerbet és szlovákot, 496 zsidót, a német részen pedig 1154 németet, 360 románt, 287 magyart, 152 zsidót, 27 szerbet és szlovákot tartottak nyilván.

1830-ban Lugoson működött az Constituția (*Alkotmány*) nevű titkos társaság, mely Teodor Nedelcu vezetése alatt állt össze mesteremberekből és értelmiségiekből, közvetlen politikai céljuk (az akkori idők forradalmi szellemének megfelelően) „alkotmányos alapokra helyezni a társadalmat a tömegek felemelésével”.

Lugos az 1848-as bánsági forradalom egyik központjává vált, Eftimie Murgu tevékenysége révén. 1848. június 15(27)-én a Szabadság Mezőn több mint 10000 ember gyűlt össze, ahol a bánsági románok képviselői megfogalmazzák követelményeiket: egy román népi hadsereg megalapítása, a bánsági román ortodox egyház függetlensége, a román nyelv hivatalossá tétele, a bánsági román egyház függetlenségének nyilvánítása.

Ebben az időszakban Lugos a társadalmi-politikai eszmék felé nyitott Traian Vuia és A.C. Popovici által, utóbbi a *Nagy Ausztria Egyesült Nemzetei* című, 1906-os munkájában új geopolitikai jövőképet fogalmazott meg, javasolva a birodalom nemzeti alapokon történő federalizációját.

A XIX. századi Bánságra, és ezen belül Lugosra mint kisiparos-városra is jellemző volt az ún. „tömegkultúra” jelenléte. Számos színházi-, irodalmi- és zenekedvelő kör működött román, magyar vagy német nyelven. A lugosi kultúra legjellemzőbb tevékenysége a kórus volt. Az ortodox templom körül 1811-ben kialakult kórus jelenti majd a majdani *Román dal- és zeneegylet* (Reuniune română de cântări și muzică) alapját, amely jogi személyiségét 1869-ben kapta meg, és a legrégebbi román zenei egyesület Erdélyben. 1898-as évvel kezdődően a kórus tevékenységét későbbi jelképével, a zeneszerző és karmester Ion Vidu-val lehet jellemezni. Ugyanakkor működtek más román nyelvű kórusok is, például a *Liru Zenei Egyesület* (1878-1948). 1852-ben jött létre Konrad P. Wusching kezdeményezésére a közös német-magyar egyesület, a *Lugosi Dal- és Zeneegylet* (*Lugoscher Gesang und Musikverein*). Ez 1902-ben összeolvadt az 1886-ban létesült *Magyar dalárdával*, *Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet* néven. Kiemelkedő volt a német iparosok 1871-ben alapított *Lugoscher Gewerbe Liederkranz* kórusa.

A lugosi zenei élet az idők során a *Kamarazenei Egyesület* (1911) és a *Filharmonia Zenekar* (1926) tevékenységével gazdagodott. A zeneművészet jelentős képviselői éltek és alkottak itt, éspedig Ion Vidu, Timotei Popovici, Konrad

Wusching, Willer József, Tiberiu Brediccanu, Traian Grozăvescu, Arató Antal vagy Filaret Barbu, akik hozzájárultak a lugosi zenei élet kialakításához.

Lugos ezenkívül számos fontos író szülőhelye, akik a bánági irodalmat gazdagították: V. VI. Delamarina költő, aki sajátos népi nyelvezetével számít úttörőnek, Ion Popovici Bănăţeanul, Cassian R. Munteanu, Anișoara Odeanu vagy a költő és dramaturg Szombati Szabó István. Kiemelkedő lugosi képzőművészek Constantin Daniel, Nicolae Popescu, Virgil Simonescu, Aurel Ciupe, vagy újabban Silviu Oravitzean.

Külön említésre érdemes a színész Lugosi (Blaskó) Béla, Drakula meg-
személyesítője, aki által a város neve a hollywoodi filmkockákra is felkerült.

Lugos – városháza

A XIX. században és a XX. század elején a lugosi lapkiadás is számottevővé vált a bánági sajtó vonatkozásában. Számos sajtótermék látott napvilágot, mint például a német *Lugoser Anzeiger* (1853) és *Lugoscher Zeitung* (1905), a magyar nyelvű *Krassó-Szőrényi Lapok* (1879), valamint a román nyelvű, Valeriu Braniște által szerkesztett *Drapelu* (1901-1920) és *Deșteptarea*.

Lugoson hagyományosnak számított és ugyanakkor a város szimbólumát képezte a Concordia szállóban összeülő ún. Nagyok Asztala: társadalmi státusz és írott formák nélküli társaság, amely félszázadon keresztül tömörítette a

lugosi vezéregyéniségeket. Innen indult a legtöbb kulturális és politikai kezdeményezés.

Lugost sokszor kozmopolita városnak tekintették, mivel nyitott volt az újra és könnyen átvette a különböző hatásokat. Egy 1832-es vármegyei jelentésben ez áll: „A lugosiaknak van érzékük az eleganciára, gondozottságra és kultúrára. Tágas városházát építettek, szép házakat emelnek, kikövezték a nagypiacot és a főutcákat, hogy a várost tisztán tudják tartani. A viselet és szokások szerint a lakosok nyugodtan a többi királyi város lakosaival mérhetik össze magukat.”

A bánági értelmiségiek közül sokan Budapesten, Bécsben vagy Münchenben tanultak és könnyűszerrel váltottak át a román nyelvről magyarra vagy németre. Mindezt a lugosiak levelezésében is tetten érhetjük vagy abban, hogy a román nyelv sok német, magyar vagy szerb eredetű szót tartalmaz.

A város építészete, amely barokk és klasszicista stílusjegyeket hordoz, nyugodtságot és nagyozolás nélküli emelkedettséget áraszt, a XVIII-XIX. századi birodalmi várostervezés koncepcióját tükrözi. A szecessziós stílus (vagy: art nouveau), amely a XIX. század végén vált divattá Közép-Európában, Lugoson is meghonosodott, színesítve a városképet. A szecesszió is hozzájárul ahhoz, hogy Lugos olyan város legyen, ahol a közép-európai szellemiség jelen van.

Lugos identitása, karakterjegyei hosszas történelmi felhalmozás és érlelődés eredményeként születtek meg, és nem elválaszthatóak attól a sajátos mentalitástól és érzékenységtől, amelynek lényegi eleme az egyediségre alapozó helyi büszkeség.

SZEGED

A szegedi táj régészeti múltja nagyon gazdag. Az ókorban kelták és dákok telepedtek le a Tisza és a Maros összefolyásánál. Augustus uralkodása idején római gályák közlekedtek a Maroson is. A II. században a város helyén Partiscum nevű őrállomás állt, amely a Dacia és Pannonia között a Barbaricumon át vezető kereskedelmi utat őrizte. Az Alföld a kelet-európai erdős sztyeppék nyúlványa, sok nomád nép legnyugatibb otthona, ahol sorra kihaltak. A római kori alföldi történetet a szármataik határozták meg. 410 után érkeztek a hunok. A birodalmuk központja is a Maros-torkolat környékén lehetett. Attila fejedelmet (434-453) a mondák szerint itt helyezték tiszai sírba hármaskoporsóban. 567-ben lovas nomád avarok érkeztek a Kárpát-medencébe. E területen sűrű településhálózatot alakítottak ki, a IX. században a Tisza mentét bolgárok uralták.

A magyar honfoglalás (895-900) után a fejedelmi törzs szállásterülete lett a fontos tiszai rév. I. Szent István (997-1038) hadait Csanád vezér vezette át a Maros-Tisza mocsarain 1028-ban, és győzte le Ajtonyt. A hatalmát gyakorlatilag is kiterjesztette a Temesközre. Szent Gellért által megszervezett csanádi püspökséget a kalocsai érsekség alá helyezték, ahová Bács, Bodrog, Csongrád, Csanád, Arad és Békés királyi vármegye területe tartozott.

A Maros mellett a Tisza is az Alföld fő közlekedése útvonala volt. A Maros menti káliz út nemcsak a távolsági, hanem a sókereskedelem miatt is kiemelt gazdasági jelentőséget nyert. Szeged nevének első írásos előfordulása is egy olyan oklevélben szerepel, amely sóraktárként említi meg a települést. Az Aranybulla (1222) országos sóraktárnak minősíti. A sókereskedelem, a hozzá tartozó hajóépítés, halszáritás, folyami kereskedelem gazdag réteget teremtett.

A tatárjárás (1241) elpusztította Csongrád és Csanád vármegyék központjában lévő földvárakat is, a zömében magyar ajkú népesség pusztulás elérhette a 70%-ot. IV. Béla király több kiváltságlevéllel támogatta a települést, hospesek nyertek földbirtoklás jogát (nemesi kiváltságot), elkezdődött a kővár építése. A XIV-XV. században 5 szerzetesrend telepedett le, köztük létrejött két ferences és egy domonkos rendház (kolduló rendek) is. Több mint 700 éve élnek Szegeden ferencesek, kik az Alsóvárosban a török uralom idején megőrizték a várost a római katolikus hitben, és templomuk a XVII. században búcsújáráhellyé vált. A várostörténet első fénykora a XVI. század fordulója.

Szeged 3 településből, sok szigetből jött létre. A XIV. századi mezőváros nemcsak a sókreskedelem révén gazdagodott, hanem híres volt állattenyésztéséről, gabonatermesztéséről, bor- és marhakereskedelméről is. Az élelemben, szállásokban dúskáló városka keresztes hadjáratok gyülekező helye lett (pl. 1439, 1444, 1456 stb.). Hunyadi János is a város határában várta össze a csapatait, amelyekkel felmentette Nándorfehérvárt, és legyőzte (1456) a Bizáncot bevevő (1453) török hadsereget. 1498-ban szabad királyi város címet kapta meg a település. A népessége 8000 fő lehetett a XVI. század elején, 2-3. legnagyobb adót fizette a királynak. Az egyetlen alföldi település, amely e kiváltságot megkapta, érdekessége, hogy nincs városfala, csak a vár körül van palánk és vizesárok. Szapolyai János erdélyi vajda a város határában állomásozott azon a napon, amikor a mohácsi csatában a magyar királyi hadsereg megsemmisült (1526). A virágzást a török térnyerés teszi tönkre, visszafejlődik mezővárossá.

A törökök 1543-ban magukhoz rendelték a város főbíróját és a tanács tagok vezetőit, kivégezték őket. 1552 a szegedi veszedelem éve, a visszavétel kudarcának története, a leghíresebb várostromok évében zajlik, mielőtt Temesvár, Szolnok elesett volna, és eljutott a török had Eger váráig. 1686-ig tartott a török megszállás. A várat megerősítették, szandzsák székhelye Szeged, mohamedán vásáros hely, bazárral, kávéházakkal, iszlám főiskolával. 1595-96 telén a szultán a városban, a hadai a környéken töltötték a pihenőt. A tatárok elpusztították a környék falvait, kialakult a jellegzetes óriás határu alföldi mezőváros területe. A XVII. század végén különösen a keresztény felszabadító hadak nyomán a szántók pusztává lettek, a településen talán 2 ezer fő maradt.

A Habsburgok közigazgatási központtá tették a települést. A szegedi várat Temesvár ellenében végvárként csillagalaprajzú erőddé akarták átépíteni. Az alsó-magyarországi főkapitányság és a tiszai határőrvidék székhelye is volt. A kamara is vám- és sóhivatalt állított fel. A városvezetés mindent meg tett, hogy régi kiváltságait visszaszerezze, és megszabaduljon a katonai közigazgatás és önkényeskedés terhéől. 1716-ban a Temesvári Vilajetet visszafoglalták Savoyai hadai, ezután gyorsult fel az önállósodás, a vár fokozatosan elvesztette a jelentőségét, Mária Terézia Belgrád elvesztése miatt még kazamatasorral erősítette meg, de már nem lett katonai jelentősége, az 1780-as évektől várbörtönként funkcionált.

1719. május 21-én III. Károly király aláírta Szeged szabad királyi város jogait megújító kiváltságlevelét. E kiváltság kivételes lehetőségeket biztosított a hasonló adottságú, de ilyen privilégiumokkal nem rendelkező városok között, kiemelkedett a 18. század folyamán. A városi önkormányzat önálló joghatóság. Csongrád nemesi vármegye Szegeden alakult újjá, a városi polgárok közössége 1 nemest ért a vármegyei közgyűlésben. A város határa 200 ezer magyar holdnyi, az egyik legnagyobb földbirtokos Csongrád megyében. Legjelentősebb birtokként megemlíthető a kun pusztá (állattenyésztés felvirágzásának alapja), a

szőregi uradalomból kialakuló Újszeged valamint Tápé falu. A csanádi püspök egyházmegyéjének székhelyét akarta kialakítani a városban, majd Temesvárra költözött, így megszabadult a település a főpap fennhatóságának veszélyétől. A XVIII-XIX. századi várostörténetben arisztokraták alig kaptak szerepet, érdekes kivétel a Kárász család, gazdagságuk alapja lett egy Szeged elől megszerzett uradalom.

Szeged - városháza

A XVIII. században a leggazdagabb polgárok rác marhakereskedők voltak. A várépítkezések következtében sok dalmát és német lett betelepítve. A betelepülő emberek elleni előítéletek és féltelmek tanúbizonyságai a boszorkányperek. 1728-29 folyamán 15 személyt ítéltek halálra boszorkányság vádjával, majdnem mindegyiküket máglyán égették meg. Azt a tiszai partszakaszt, ahol mindez történt, most Boszorkány-szigetnek hívják. A népeiséget nem a polgártudat, hanem a szegediség tudata tartotta össze. Az 1740-es évektől szegedi dohánykertészeket hívnak Bácskába, Torontálba. Összesen 146 településen mutatták ki, hogy szegedieket is telepítették a létrejövő helységbe. Az összetartozás szép vallásos élménye évszázadokon keresztül az alsóvárosi búcsú augusztus első vasárnapján.

A szabad királyi város élt a kiváltságával 1721-ben, a piarista rendet hívta be, és iskolát alapított. A Pesttől délre levő területek legnagyobb képzettséget nyújtó oktatási intézménye volt, a vonzáskörzete 25 ezer km² terület. Szellemi központtá vált az iskolája (a gimnázium, a líceum, a rajziskola) révén a város. A soknemzetiségű terület értelmiségének, az ortodox papok, a tisztségviselők és a mesteremberek gyermekeinek iskolája a magyar nyelv tanulásának helyét is jelentette. Gyorsan asszimilálta szegedivé, és magyarította lakóit a település.

A XVIII. század várostörténete bővelkedik természeti katasztrófákban, tűzvész (1697, 1710) és árvíz (1712) sújtja. Többször felmerült a más helyen való újraképzés gondolata. Rákóczi kurucok hiába ostromolják a várat (1704, 1708). A Temesvárról behurcolt pestisben (1738) közel 600 fő hal meg.

A város híres országos vásáraitól, közel 20 céh jött létre, a század végén a leggazdagabbak termény- és dohánykereskedelemmel foglalkoztak. A város képe is átalakul. Az utcáit inkább csatornák és erek alkotják. Az Alsóváros szinte teljesen magyar lakosságától elkülönül a belváros, a Palánk. Ott inkább szerbek, németek és dalmaták éltek. A Felsővároson németek és magyarok egyaránt lak-

Szeged címere

tak. A XVIII. század végén épül ki a Templom tér, amelynek meghatározó épület-együttese a piaristák rendháza és az iskola, körülötte a Tiszáig húzódik a sűrű, zegzugos, lakóházakkal zsúfolt városrész. Az egyházi központtól elkülönülten, a várral szemben emelték a városházát, itt alakult ki a gazdasági-közigazgatási központ.

1848-ban Szeged is lelkesen üdvözölte a forradalmat, a nemzetőrségének első parancsnoka Damjanich János volt. Megszűnt Magyarországon a feudalizmus, így a kiváltságokat eltörölték. Kossuth Lajos toborzóbeszédét „Szegednek népe,

nemzetem büszkesége...” szavakkal kezdte, ami jól kifejezi, hogy lelkesen patrióta a település. 1849 elején szerb csapatok elfoglalták Újszegedet, lötték a várost. A délvidéki szerb felkelés leverésekor a legvéresebb helyeken vetették be a szegedi nemzetőröket. 1849 júliusában az ország fővárosává vált a Tisza-parti település. Kossuth bízott abban, hogy a szabadságharcot onnan fordítják meg, az országgyűlés elfogadta a nemzetiségek és a zsidó vallásúak emancipációját.

Kossuth és Bălcescu megkötötte a magyar-román megbékélési tervezetet, amelynek értelmében elismerik a magyarok a románok nemzeti jogait, ők pedig felhagynak a lázadással, és katonailag is támogatják a magyar szabadságharcot. Haynau serege gyorsan érkezett, és nem volt idő a törvények megszervezésére. Szőreg mellett a magyar főserég utóvédje vereséget szenvedett, és Arad helyett Temesvár felé vette irányát, hogy a temesvári csatában teljesen széthulljon.

Az önkényuralom időszakában elvesztette a város önkormányzatiságát, a vármegyék és az országgyűlés működése nélkül Ausztria alávetett tartományként kezelte az 5 kerületre szabdalts országot. A Határőrvidék a szerbeket elválasztotta Szerbiától, hiába volt Temesvári Bánság és Szerb Vajdaság. Ennek az időszaknak leghíresebb szegedi alakja egy betyár, Rózsa Sándor. A szabadságharcban gerillacsapatokat vezetett, ebben a korszakban postavonatot is rabolt.

A vasút 1854-ben ért Szegedre. A vasúti közlekedés átrajzolja a gazdasági erővonalakat. Eddig a folyók melletti alföldi települések fejlődtek jobban, ezután a vasúti csomópontok virágzása gyorsul fel. Szeged a Bécs-Pest-Temesvár / Nagyszében (1857), ill. a Nagyvárad-Fiume útvonal (1870) kereszteződésében fekszik. Az Alföld legnagyobb állattenyésztő és gabonatermő területein halad keresztül. A szegedi áruforgalom behozatalának közel $\frac{1}{4}$ -e hajón érkezett, a szekérforgalom is majdnem kétszerese volt a vasútnak, ám a kivitel esetén a hajók alig szállítottak többet, mint a vasút. 1833-ban az első hajós, aki átkelt a Vaskapun, szegedi ember. 1846-ban 200 hajóból áll a szegedi hajóállomány. A legértékesebbek a gabonaszállítók és a vízimalmok. 1893-ban a Szegedre szállított 7,7 millió mázsa árunak fele fa vagy fakészítmény volt. Szegeden volt az ország raktárban tárolt sókészletének egytizede. Az 1890-es években a szegedi lisztkivitel évente 30 ezer tonna felett volt.

A település Bácska és Bánság mezőgazdasági áruinak berakodó helye, ill. feldolgozóipar helye lett. A feldolgozó iparban a kendergyártás, a malomipar és a húsipar a meghatározó. A vidék legnagyobb mészárszéke Szegeden van. Pick Márk paprika- és szalámi gyártó üzeme a tiszai levegőre is alapul, hiszen az érelés meghatározta a minőséget. Bács és Bodrog megyében természetették a kender 90%-át az országban. A szegedi kender- és kötélgyártás erre a lehetőségre alapul. 1910-1914 között 12 gőzmalom dolgozott a városban, mellettük még 15 vízimalom, 8 szárazmalom és 91 szélmalom is üzemelt. Ezek együttes kapacitása meghaladta a napi 400 tonnát. A gőzmalomok búzát, kukoricát, az árpa nagy részét eladásra őrölték. Szél- és vízimalmokban saját használatra, ill. a rozs több mint felét darálták. Szegedi sajátosság a paprikaörlés, a század végén a felét a termelők, felét 6 nagyobb malom dolgozza fel. A munkások szezonban 14 órát dolgoztak, általános volt az éjszakai és a vasárnapi munka. Az élelmiszeripar mellett a fűrészmalomok termelése és az építőipar a húzó ágazat. Az első világ-

háború előtt a vasúti és a belvárosi hidat követve a harmadik híd megépítését megtervezték.

Szeged gazdasági fejlődése az alföldi várostörténetekhez hasonlóan az Osztrák-Magyar Monarchiában (1867-1914) élte a fénykorát. A régió nemcsak a Birodalom, hanem Európa éleleintermelő központja volt. Soha nem látott gazdagodás figyelhető meg a települések arculatában. A várostörténet harmadik nagyon felemelő időszak e korszak.

„Szeged nem volt, hanem lesz” – mondta Ferenc József, amikor a nagy árvíz után megszemlélte a pusztítást. A vasúti hídnál jégtorlasz keletkezett, a Maros visszaduzzasztotta a Tiszát, és Szegedtől 20 km-re átszakad a Tisza jobb partján 25 km hosszan a töltés. A Víz körbe vette Szegedet. 1879. március 12-én éjjeli fél kettőkor a rókusi pályaudvar közelében az északnyugati viharos szél által felkorbácsolt hullámok átszakítják az Alföldi vasút töltését 100 m hosszan. Az árvíz reggelre elöntötte az egész várost. 6800 házból 262 marad lakható. A halottak száma 170 fő. A hetvenezer fős városból csak 12-15 ezer fő maradt helyben. Mintegy 33 millió m³ vízmennyiség három hónapig 3-4 m magasan borította a város környékét, elmosott több városrészt, Rókust, Alsóvárost és Felsővárost. A Tisza-szabályozás egységes, állami irányítás alá kerül. A töltéseket átlagosan 2,5-3 m magasra, 10 m talpszélességűre erősítették. Megépítették Vásárhely és Szeged körül a körgátat. Ezután nem volt több gátszakadás a Tiszán. 16,1 millió m³ földet hordtak be vasúton és hajóval. A leendő város területét feltöltötték. A szegedi újjáépítés alatt a városba került a postaigazgatóság, a vasúti üzletigazgatóság Szabadkáról, a királyi ítélőtábla, az erdőigazgatóság. 1881-ben egyesül Szeged és Újszeged, 1883-ra befejeződik az újjáépítés. A vár tégláiból házak épültek, megszűnt a középkori városmag. 1900-ban elérte a lakosság létszáma a 100 ezer főt.

Az első világháborúban a 46. szegedi ezred a katonáinak több mint kétharmadát elvesztette, az olasz fronton szenvedte a legnagyobb vérvesztést, mintegy 900 embert veszített a város. A közszükségleti cikkek ára 1918-ra 600%-kal emelkedett, általános politikai sztrájkhullám tört ki. A város lakossága ünnepelte a Nemzeti Tanácsot, nem forradalmat, hanem békét akartak. A belgrádi fegyverszünet után alig tíz nappal 1918. november végén szerb csapatok szállják meg Újszegedet, a szerbek, a csehek és a románok a béketárgyalás előtt akarnak érvényt szerezni területi igényüknek. Szeged elfoglalását francia csapatok akadályozták meg, akik a Maros vonalán elkülönítették a román és szerb erőket, nehogy szövetségesei között háború törjön ki. 1919-ben az antant erők megakadályozták, hogy kommunista hatalom vegye át a város vezetését.

A Szegeden elinduló politikai szerveződés komoly kormányt nem tudott létrehozni, de a Nemzeti Hadsereg felállt, élére Horthy Miklós került. Intervenciós csapatok szállták meg Erdélyt, Felvidéket és a déli országrészt. A trianoni

békediktátum nem vette figyelembe a magyar etnikai határt a térségünkben sem, a határ Szeged közelébe került. Az a város, amelynek népessége a térségben a legnagyobb (Szeged népessége 119109 fő, területe 814 km², azaz 141 755 hold 1920 decemberében), a korábbi körzeti központ szerepből határmenti várossá válik.

A város könnyűipara elvesztette a mezőgazdasági termelőit, kereskedelme a töredékére esett vissza. Az új helyzet évtizedekre visszavetette a város fejlődését.

TEMESVÁR

Temesvár (románul Timișoara, németül *Temeswar* vagy *Temeschwar*, szerbül *Темисвар/Темішвар*, a bánági bolgárok nyelvén *Тимішвар*) Románia nyugati részének legfontosabb városa. A neve a Temes folyó nevéből ered, amelyet a rómaiak az *Tibistus*nek vagy *Tibiscus*nak neveztek. Temesvár Románia második legnépesebb városa 311.586 lakossal (2009. január 1-i adatok szerint).

Aki nyugat felől érkezik Romániába, annak Belgrádtól Temesvárig 160 km-t, Budapesttől 300 km-t, Bécstől 550 km-t kell megtennie. Temesvár a Bán-ság gazdasági és történelmi központja: a térséget északon a Maros folyó, nyugaton a Tisza alsó szakasza, délen a Duna és keleten a Kárpátok határolják.

A város Románia Nyugati Alföldjén helyezkedik el (90-100 m tengerszint feletti magasságban) a Bega folyó partján, amelynek medrét először 1723-1732 között szabályozták és 1732-ben vált hajózhatóvá. 1753-55 között újabb medret ástak, a jelenlegi csatornameder 1912-ben készült el. 1865-től már rendszeres személyszállító járatok közlekednek a Begán. A Duna-Fekete-tenger csatorna megépítéséig Bega volt Románia egyetlen hajózható folyója. A Bega csatorna összeköti Temesvárt a Fekete-tengerrel és az Északi-tengerrel a Duna-Majna-Rajna csatornán keresztül. A város területén a talajvíz mindössze 0,5-5 méter mélyen található, ezért magas épületeket nem bír el a talaj.

Temesvár éghajlata mérsékelt kontinentális. Az évi átlaghőmérséklet 10,4°C (2005), szubmediterrán (az Adriai-tenger felől érkező meleg légtömegek) és óceáni hatásokkal (az Atlanti-óceán felőli nedves légtömegek).

Temesvárt változatos és nagy kiterjedésű parkjai okán nevezték el a kertek és/vagy a rózsák városának. Az országban egyedülálló fajok találhatók itt, mint például a bordázott levelű hárs a Gyereparkban, a Hickory amerikai dió (a gyárvárosi és központi parkokban). Számos tűlevelű faj, dísznövények (szomorúfüzek, szomorú eperfák), kúszónövények (glicin, angyalok trombitája, amerikai szőlő) díszítik a várost. A Rózsapark az első rózsagyűjtemény Romániában, az egykori és mai temesvári kertészek (Mühle, Niemetz, Agácsy, stb.) több száz rózsafajt hoztak létre.

A város mai területén a régészek számos újkőkori település nyomát fedték fel (Kr. e. 6500-2500), a bronz- és vaskori trák (Kr. e. 2500-1200–350), valamint kelta-dák (350 Kr. e.- 101 Kr. u.) civilizációk nyomait. A Traianus császár és Decebál utolsó dák király közötti harcok (i.sz. 101-102, 105-106) után Traianus által létrehozott Római Dácia tartományhoz tartozott a mai város tér-

sége is, ahol a dák királyság idején valószínűleg a Zurobara nevű település létezett, amelyről Claudius Ptolemeus tesz említést.

A magyar törzseknek a Pannon Fennsíkra való bevonulása (Kr. u. 896-ban Árpád seregeit Németországban megállították, minek okán kelet felé kezdtek terjeszkedni, Bánságon és Erdélyen keresztül) és megtelepedése után Temesvár vidéke a magyar korona vármegyéje lesz. Első írásos említése 1177-ben, Kolozs és Fehér vármegyékkel együtt történik. Több történész 1266-ot tartja Temesvár első hiteles írásos dokumentálása évének.

Stratégiai helyzete miatt – innen ellenőrizni lehetett a Bánsági síkság nagy részét – mind Temesvár, mind Temes vármegye szerepe az idők során egyre

Temesvár régi címere

fontosabbá válik. Temesvár nagy impulzust kap azzal, hogy Károly Róbert magyar király egy időre ide teszi főhadiszállását, és ezért 1307-es látogatása után parancsba adja itt egy várkastély építését, a mai Hunyadi János által épített kastély helyén. A trónviszály ideje alatt a fővárost is ide költözteti. A királyi udvar ide telepítése demográfiai növekedéssel is járt, a település kereskedelmi és politikai fontossága is megnövekedett: a magyar királyság fővárosává 1316-1323 között. Károly Róbert Temesvárra később is visszatért, 1330-ban innen indult I. Basarab havasalföldi vajda elleni nevezetes hadjáratára. A királyi

kastélyt olasz mesterek építették, a főépület téglalap alakú udvar körül helyezkedett el és egy tornyot vagy őrtornyot is építettek hozzá.

A XIV. század végén elkezdődnek a térségben a török hadjáratok, ezért Zsigmond király 1397-ben Temesvárra hívta össze az országgyűlést, a védekezési előkészületek megbeszélésére. Hunyadi Jánost 1440-ben temesi főispánnak nevezték ki, ezzel nagyon jelentős korszak kezdődik Temesvár történelmében. Hunyadi Jánost Európa-szerte ismertté tette a törökök felett aratott híres nándorfehérvári győzelme, ezért akkoriban a kereszténység védelmezőjének tartották. Hunyadi a várost állandó haditáborrá alakítja és a családját is ide költözteti, így a vár a Hunyadi család tulajdonában marad 1490-ig. Hunyadi János a régi kastélyt is felújíttatja egy olasz építész segítségével.

V. László halála után, Mátyást, Hunyadi János fiát választják Magyarország királyává (1458), aki az ország egyik legnagyobb uralkodója lesz. A Török Birodalom terjeszkedésével Európában, földrajzi helyzete és hadereje folytán Temesvár Magyarország dél-keleti részének védelmét illetően kulcsfontosságúvá válik. Ebből kifolyólag a törökök támadásai, hogy a várost elfoglalják, egyre gyakoribbakká válnak. A vár bevételére irányuló 1462 és 1467-es támadásaik sikertelenül végződtek. 1478-ban Mátyás király Kinizsi Pált nevezi ki temesi ispánnak.

Sajátos fejezetnek számít Temesvár történelmében a Dózsa György vezette paraszthadak várostroma. A parasztlázadás Erdélyből indult, miután Dózsát a török ellenes keresztes hadjárat vezérévé nevezték ki. A keresztes hadjáratot X. Leó pápa kezdeményezte és a hadba induló jobbágyoknak azt ígérték, hogy felszabadítják őket. Mivel a háború elmaradt, az elnyomott tömegek clógedetlensége lázadásba csapott át. A felkelők – elsősorban magyar, de mellettük román, szlovák, szerb, ruszin jobbágyok – legyőzték a Báthory István temesi ispán és Csáki Miklós püspök vezette nemesség seregét, de Szapolyai János, erdélyi fejedelem seregei, Temesvár mellett, leverték őket. Dózsa megpróbálta elterelni a Bega folyó medrét, hogy a várat megközelítse, de nem sikerült neki, legyőzték. Dózsát tüzes vasszékre ültették és élve égették el, szörnyű halálának helyét, a hagyomány szerint, a józsefvárosi Mária terén levő Mária szobor jelzi. A történészek szerint azonban Dózsa György megkínzatosítása a várfalak tövében zajlott, hogy a várból a nemesek nézhessék a kivégzést.

1540-ben, Szapolyai János Zsigmond király halála után, Erdély és a Bán-ság, Temesvárral együtt a Habsburgok kezére kerül. Az 1551-es sikertelen ostrom után, a törökök átcsoportosítják seregeiket és újból támadnak. 1552. április 22-én, egy 160.000 főből álló török sereg érkezik Ahmed pasa vezetésével. 1552. július 27-én megtámadja és elfoglalja a 2310 katona által védett várat, majd egy török vilajet központjává alakítja. Losonczy István kapitányt a hősies ellenállás után elfogták, lefejezték, annak ellenére, hogy a törökök a vár átadása fejében szabad elvonulást ígértek neki.

A várban levő kastélyba egy valinak vagy beglerbégnek nevezett kormányzó (néha pasa vagy vizír ranggal rendelkezett) költözött be. Temesvár első beglerbégének Kasim pasát nevezik ki, Buda volt beglerbégét. Temesvár a majdnem 200 éves török fennhatóság alatt a szultán közvetlen ellenőrzése alá tartozik, és különleges státussal rendelkezik, miként Belgrád vagy Buda. A vár lényeges átalakításokon megy keresztül: a templomokból mecsetek lesznek, számos muzulmán települ ide, az erődöt a török stratégiai szükségleteknek megfelelően átalakítják. Mindezek ellenére, a török uralom alatt itt viszonylagos béke volt, Temesvár a törökök számára stratégiai állomás, innen indítják hadjárataikat észak-nyugat irányba.

Többszöri visszahódítási kísérlet után, Savoyai Jenő 1716-ban beveszi a várat, ezáltal Temesvár több mint 200 évig tartó osztrák, majd magyar fennhatóság alá kerül. 1716-1778 között az egész Bánság és a temesvári vár a császári fennhatóság alá tartozik. 1716-1755 között a közigazgatás katonai, majd 1778-ig polgári. 1779-ben a Bánság a magyar királyság részévé válik.

Temesvár – óvárosháza

A török uralom alól való felszabadulással (1716), új korszak veszi kezdetét a régióban. A város kormányzójává Claudius Florimund de Mercy grófort nevezik ki, akinek irányítása alatt a város és a régió újjáépül és fejlődik. Új várat építenek (1722-1765), utakat hoznak létre és megkezdődnek a folyószabályozási munkálatok, amelyek során kiszárítják a mocsarakat, a Bega hajózhatóvá válik és megoldják a város ivóvízellátását. A bánsági császári telepítések 1719-ben kezdődnek, főleg német-ajkúakkal Elzászból, Bajorországból, Lotaringiából, Stájerországból, de szép számban vannak csehek, olaszok, szlovákok, franciák, spanyolok. A magyar családok betelepülését azonban szigorúan korlátozzák. A Bánság betelepítésével Temesvár igazi soknemzetiségű várossá válik. A hajózható Bega csatorna megépítése a gazdaság és kereskedelem fellendüléséhez vezetett. A város virágkorát éli, szépsége és fontossága révén megérdemelten kapja „Kis Bécs” titulust.

1717-ben a város híján volt a közigazgatás és a hadsereg számára megfelelő épületeknek, a vár meglévő erődítményei pedig nem feleltek meg az újabb harcászati technikáinak. Megoldást keresnek és a választás a Vauban típusú (csúllag alakú bástya-erődítmény) védekezési rendszerre esik, ezt 1723-1765 között építik fel. Az átépítéssel a várfalakon belüli város területe a középkori város területének kétszeresére nő. A Vauban-erődítménynek bizonyos részletei ma is láthatók Temesváron. A rajzasztalon megtervezett utcákon elhelyezkedő házak sorrendje is a katonai ésszerűséget tükrözi. A váron belül két tér létezett: a Dóm tér és a Dísz tér. A Dóm térre kerülnek a templomok és a közigazgatás épületei, valamint magánházak. A második téren csak katonai célú épületek állnak. Ebben az időszakban építetik fel a vár területén a város reprezentatív épületeit: a római-katolikus dómot, a püspöki palotát, a szerb ortodox templomot a Dóm téren, a városházát és az erdélyi kaszárnyát a Dísz téren. Ebben a korszakban jelennek meg a peremvárosok is: az Erzsébet-, József- és Gyárvaros, amelyek a vártól egy beépítetlen telek, a Vársíknak (Glacis) választott el.

Temesvár történelmében fontos az 1781-es év. 1781. december 21-én II. József császár aláírja Temesvár város adománylevelét, mely által Temesvár szabad királyi várossá válik, ezt 1790-ben II. Lipót király megerősíti. A rang sok előnyt biztosított a városnak, felgyorsította a fejlődését. Kivonják az 1780-ban visszaállított vármegye fennhatósága alól, képviselőket küldhet az országgyűlésbe, saját bírót és esküdeket választhat, a be- és kimenő árukra vámot szedhet, heti és éves vásártartási joggal rendelkezik, önállóan szabhatja meg a költségvetés bevételi és kiadási oldalát, felmentést kap bizonyos pénzügyi kötelezettségek alól, saját címere lehet, stb.

1848-ban Európában kitör a forradalom. A Habsburg birodalomban a forradalomnak elsősorban nemzeti jellege volt, a magyarok megfelelőnek látták a pillanatot, hogy az ország kiszakadjon a Habsburg császárságból, a magyar királyságban élő kisebbségek pedig arra szerették volna kihasználni a helyzetet, hogy kiváljanak a magyar királyságból. 1848-ban a magyar forradalmi seregek legyőzik az osztrák császári csapatokat Erdélyben és a Bánságban. A magyar forradalom egyik utolsó mozzanataként Temesvár várát 114 napig tartják ostrom alatt, bevenni nem tudják. Az emberi és az anyagi veszteségek jelentősek. Újabb császári csapatok bevonásával a forradalmat leverik Erdélyben és a Bánságban. Magyarországon katonai kormányzást vezetnek be a forradalom után, egyes tartományok a magyar korona domíniumaként a Habsburg Ház közvetlen fennhatósága alá kerülnek, ezek közé tartozott az újonnan létrehozott Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság tartomány, Temesvár székhellyel. 1860-ban eltörlik ezt a közigazgatást és a tartományt visszacsatolják Magyarországhoz.

1857-ben elkészült a Szeged-Temesvár vasútvonal, ezáltal a város közvetlen kapcsolatba került Budapezzel és Béccsel. 1871-1897 között több bánági települést összekötő vasútvonal épült, megemlíthetők a Atad, Karánsebes,

Orsova, Nagyszentmiklós, Buziásfürdő városokat érintő-összekötő vonalak. 1854. április 24-én felavatják az első táviró-központot, 1879-ben már működik az első telefon, 52 előfizetővel. A közvilágítást 1760-ban vezetik be, 1770-ben száz olajlámpás ég a városban. 1782-től kezdődően a közvilágítást átveszi a város vezetése, amely 1857-ben bevezeti a gázvilágítást. Temesvár a mai Románia területén az első város, ahol városi közvilágítás működött gázlámpákkal, majd 1884-ben az európai kontinensen elsőként, Temesváron bevezetik az utcai villanyvilágítást. A villanylámpákat a londoni „International Electric Company Limited” cég szerelte fel, szám szerint 731 lámpát. 1869-ben átadják a forgalomnak a lóvasutat, amelyet 1899-ben villamosítanak, ekkor a pálya összhossza meghaladta a 10 km-t.

Az első gyógyszerterát és kórházat 1735-1737 között építik, a kórházat a irgalmas rendi barátok (mizerikordiánusok rendje) avatják fel. Egy 1751-es évkönyvben már említést tesznek egy városi kórház létezéséről (ez ma a Mărășești utcában lévő kórház). 1886-ban megalapítják a Mentőszolgálatot, amely az első az akkori Magyarország területén.

Már a XV. századtól kezdődően Temesvár a Bánság szellemi központja. Több magániskola létezett, de abban az időben nem beszélhetünk szervezett oktatásról. A török uralom 164 éve alatt a kulturális élet lehanyatlott, a világi és egyházi teendők ellátásában a városon időnként áthaladó szerzetesek próbáltak segíteni. A török igából való felszabadulás után a jezsuiták vették át az oktatást, 1718-ban megnyitották az első elemi iskolát a Várban. A jezsuiták 1726-ban nyitották meg az első középiskolát, a tanítóképző, bécsi minta alapján, 1775-ben alakult meg.

1771-ben megjelenik Temesvár első újságja, a német nyelvű *Temeswarer Nachrichten*. Ez volt az első német lap Dél-Kelet-Európában. A megjelent 13 lapszám a bécsi állami levéltárban található és a mai Románia területéről az újságírás legrégebbi dokumentuma. 1784-ben jelent meg az első német nyelvű kalendárium, valamint a *Temeswarer Zeitung* című német nyelvű lap. A *Juzna Pčela* című, kéthetente megjelenő politikai lap 1851-1852 között jelent meg, az első szerb nyelvű sajtóorgánumként. 1858-1861 között látott jelent meg a *Delejtii* című irodalmi, tudományos és gazdasági magyar nyelvű hetilap. Az első román nyelvű hetilap *Principiu* cím alatt jelent meg 1874-1875 között. Az első nyomda minden bizonnyal 1771-ben a Gyárvárosban jött létre, Mathias Heimerl volt a tulajdonosa. Temesvár az akkori Magyarország harmadik városa, amelyben állandó színház működött, ezt egy 1753-as jegyzőkönyvben említik először.

1761-ben befejezik a szerb városháza épületét (a helyén ma a német nyelvű Lenau líceum működik) és amely később, egy ideig, a német színháznak adott otthont. 1780-ban a rác és a német magisztrátus egyesülése után, 1784-ig, az épület művelődési célokat szolgált. Itt hangversenyezett Liszt, vezényelt ifj. Johann Straus és a nagy román költő, Mihai Eminescu is itt járt, sugóként.

A mai városháza épületét a Felső-Kereskedelmi Iskola részére tervezték és kezdték el építeni. Az épület 1914-1929 között készült el. Az új román városvezetés ide költözött be, miután 1919. augusztus 3-án bevonult a román királyi hadsereg, Virgil Economu ezredes vezetésével és a román közigazgatás átvette a várost.

Temesvár - városháza

1989. december 16-án Temesváron robbant ki az a forradalom, amely a Nicolae Ceausescu névvel fémjelzett kommunista diktatúra megdöntéséhez vezetett. Kezdetben csak a hívek gyülekeztek itt, hogy megakadályozzák Tőkés László akkori református lelkész kilakoltatását. A hívek és járókelők tiltakozása azonban, rövid időn belül, a mind jelentősebb tömeg kommunistaellenes jelzavakat kezdett kiabálni és a rendszer ellen fordult.

A tiltakozás egyre nagyobb méreteket öltött és a város központjában több ezer forradalmár gyűlt össze. 1989. december 20-án Temesvárt az ország első szabad városának nyilvánítják. Szabadságát véres harcok árán nyerte el, amelyek során százak haltak meg és több ezren megsebesültek. Ezek az események váltották ki azt a folyamatot, mely egy héttel később a kommunista rendszer összeomlásához vezetett.

Temesvár címere többször változott az idők során, de több jellemző alkotóeleme megmaradt. A mai hivatalos címerpajzs két részre osztott, a felső

rész ugyancsak két részből áll. A címer felett hét torony található, amely a hét román tartományt szimbolizálja. Baloldalt felül, vörös alapon hullámok láthatók, amelyek felett egy kettős boltozott nyílású, faragott aranyhíd ível (Traianus hídja), amely felett aranyoroszlán látható. Jobboldalon felül egy kőtorony található kettős erkéllyel (a vár régi víztornya), az emeleten két kerek ablakkal, a földszinten kapuval, amelyen belül egy fekete vaskerek látszik (vízimalom jelképe).

Temesvár mai címere

A torony tetején, baloldalon vörös zászló ezüst kereszttel; jobboldalon pedig lyukas trikolor, az 1989-es temesvári forradalom jelképe látható. A címerpajzs alsó részében, balra, kék mezőben fényes, emberarcú napot látunk, jobbra pedig egy félholdat, a török uralom szimbólumaként. Alattuk a temesváti vár és város jelenik meg középületeivel és gyáraival, a várfallal körülvéve és a Bega csatornával. A címer közepén egy pajzs látszik.

Temesvár multietnikus város, az itteni interkulturális hatások főleg a német, magyar, szerb, kisebb mértékben bolgár, olasz, görög közösségek hatására alakultak ki. A kulturális örökség és kínálat sokszínűsége rányomja bélyegét a városra. Temesvár, több mint 12 kulturális intézményével, Bukarest és Jászváros (Iasi) után az ország harmadik kulturális központja, a kulturális kínálat nagysága és sokszínűsége vonatkozásában. Írtekes hagyományra épül a temesvári színjátszás,

három színház működik itt: a román (Nemzeti), a magyar és a német színházak, amelyek román, német és magyar nyelvű előadásokkal várják a nézőket. A temesvári zenei élet méltó folytatásaként, hiszen koncertezett itt Liszt Ferenc, az ifjú Strauss, Brahms, Enescu és Bartók is, a Fülharmónia hangversenyei bővítik a város kulturális kínálatát,

A temesvári kulturális örökség része a Bánság Múzeuma is, amely 1872-ben alakult, Ormós Zsigmond műkritikus és akadémikus, temesi főispán kezdeményezésére. A múzeum a Bánság legnagyobb régészeti gyűjteményét tartalmazza. Az anyaintézmény keretében működött, majd 2006-ban kiválva önálló intézménnyé válik Szépművészeti Múzeum, illetve pár évvel korábban a Falu- és Néprajzi Múzeum. További fontos gyűjtemények a hegedűtörténeti gyűjtemény, valamint a Technológia és Kommunikációs Kiállítás anyaga. A Bánsági

Múzeum keretében ma régészeti, történelmi és természettudományi részleg működik, ez utóbbi ad otthont Kelet-Európa egyik legnagyobb madár- és lepke gyűjteményeinek (Dionisie Lințea és König Frigyes természettudósok adományai alapozták meg ezeket).

A város kulturális színterét képezi a bábszínház (1949-ben létesült), a bánsági néptáncgyűjtés, a megyei könyvtár (1904-ben jött létre), a művészeti népiskola, a Kultúrház, valamint szépművészeti galériák, kiadók, alapítványok és kulturális szervezetek sokasága. A leglátogatottabbak közé tartozik a Calina Galéria, amely a város szívében található, és ahol fiatal temesvári és romániai művészek állítják ki műveiket.

Építészeti szempontból is a város gazdag örökséggel rendelkezik, körülbelül 14.500 műemlékével egyedülálló az országban. A Belváros, valamint a József- és Gyárváros épületegyüttese mind műemlékek vagy építészeti szempontból védett városképhez tartoznak. Mindez a modern várostervezésnek köszönhető, amely a XVIII. században kezdődött, az osztrák vezetés alatt. A régi vár városközpontját teljesen átalakították, tereket és egyenes utcákat hoztak létre. Az épületek szépen illeszkednek egymáshoz, a sarki épületek külön díszítő elemekkel is kiegészültek. A domináns építkezési stílus a barokk, bécsi hatással, minek okán Temesvárt „Kis Bécsként” tartották nyilván.

A XIX. század végén a városkép teljes átalakuláson ment keresztül. A régi bástyákat, kaszárnyákat lebontották, helyettük sugárutakat, új negyedeket építettek. A városháza az 1903-ban létrehozta a városi főépítészeti tisztséget, és egy fiatal építész, Székely Lászlót bízta meg a feladatkör ellátásával. Székely alakította ki a mai főteret, az Opera tér jellegét, meghatározta a város fejlődési irányait, igen sok épületet maga tervezett szecessziós és eklektikus stílusok keverésével. A főteret palotái, a Neptun közfürdő, a Dóm téri Brück palota és még sok más épület megtervezése fűződik a nevéhez. Neki köszönhető az ipari létesítmények építészetében behozott újítás, hogy csak a vágóhidat vagy a vízműveket említsük.

Az etnikai és mesterségbeli sokszínűség rányomta bélyegét a Gyárváros és Józsefváros negyedekre is, máig megőrizve német, magyar és szerb jegyeket. Az épületek kétemeletesek és gazdagon díszítettek. A hagyományos bánsági sváb falvak jellegzetességeit őrzik a mehalai, józsefvárosi vagy szabadfalusi negyedek nagy házaikkal, széles utcafrontokkal és zöldövezettel a házak előtt.

A városképet alakító utolsó építészeti stílus a román, amely a román közigazgatással együtt érkezik Temesvárra. Jó példa erre a moldovai stílusban épített főterei román ortodox Katedrális. A két világháború közötti időszakban új lakóházak és negyedek épülnek a központ körül, amelyek a modern két világháború közötti stílust, brâncovenesc stílust vagy akár a francia építészet stílusjegyeit hordozzák magukon.

A sport mindig nagy népszerűségnek örvendett a Bega parti városban. A középkori lovagjátékok és íjászatok után következtek a janicsárok lovaglásainak a várfalakon, a sólyomvadászoknak és a törökök lovagi tornáinak. Az evezés és a korcsolyázás a XIX. század második felében vált népszerűvé Temesváron, a két világháború közötti időszakban pedig a futball hódított mindinkább teret a városlakók között.

Temesvár, Románia nyugati részének legfontosabb városa, a régi középkori vár, mindmáig kedvelt hely az itt élők és turisták számára egyaránt.

I. Fejezet

A kezdetektől 1552-ig

XI. SZÁZAD

A – a XI-XII. században megépülnek a benedekrendi és cisztercita kolostorok Orod vármegyében a Maros folyása mentén Csanádtól egészen Bulcsig.¹

1018 (?)

A – (Szent) Gellért Pannóniába érkezése; Bakonybélben kápolnát épített, mellette monostort; a monostor Gizella királynétól (rokona, Szent Günther javaslatára) is adományokat kapott, többek között szőlőket Arad Hegyalján – ez a terület első említése

1019

T – Egyes kutatók a Dibiscus római táborhelyet Temesvárral azonosítják, II. Bazileosz bizánci császár oklevelére alapozva; álláspontjukkal azonban a történészek és földrajztudósok többsége nem ért egyet.

1029 után

A – Ajtony legyőzését követően I. István megalakítja a Csanádból kiszakított Arad vármegyét az aradi főesperesség területén; nevét valószínűleg Csanád vezér Orod nevű alvezérééről kapta

1030-as évek

A – A vidéket meglátogatta Gellért csanádi megyés püspök.

1080 (?)

A – Orod vármegye (comitatus Orodienis) első említése egy határoklevélben; az eredeti irat elveszett, de egy 1347-es, Nagy Lajos király idejéből származó

---

¹ A kronológia szerkesztését illetően fontos megjegyezni: a) az egyes városokra vonatkozó anyagot a sor elején betűjel teszi azonosíthatóvá (A – Arad, B – Békéscsaba, G – Gyula, L – Lugos, SZ – Szeged, T – Temesvár; b) a térség egészére vonatkozó információkat dőlt betűvel (*italic*) szedtük és ezeknél nincs betűjel.

átírásban egy része megmaradt: Orod megyéből öt helységet (Sződ, Gyorok, Zábrány, Ivánháza, Vadkert) adományoz a titeli prépostságnak

1089

A – A kunok és besenyők Kópulcs vezér vezetésével Erdély után feldűlják Orodot is.

XII. SZÁZAD

T – Elkészül a temesvári föld- és palánkerődítvény, amelynek helyét a mai Hunyadi tér - Telbisz utca - Bolyai utca - L. Blaga utca helyén azonosították, és itt volt a vár valamikori temploma is.

1131

A – II. (Vak) Béla adománylevele az orodi székesegyház számára.

1135 (?)

A – II. (Vak) Béla megalapítja az aradi prépostságot a mai Vladimirescu (Glogovác-Óthalom) területén.

1136 (talán 1131, vagy 1132)

A – Az aradi (orodi) véres országgyűlés: II. Béla király és felesége, Ilona felkoncoltja a király megvakításáért felelősnek tartott 68 főurat.

1150 körül

A – A vármegye legrégebbi említett plébániája a mikelakai.

1154

T – El Idrisi arab földrajztudós említi meg a helységet *T. n. y. s. b. r.* 120 mér-föld távolságra a Tiszától délre (*T. y. s. y. a*), mint egy szép várost. Egyes kutatók Temesvárt Tanisu vagy Tensinova névformák alatt azonosítják.

1156

A – Egy oklevélen szerepel Primogenitus orodi prépost neve.

1172

T – Temes első ispánja Pancratius (1172-1175), székhelye Temesvár. Mivel a térség vármegyéi nevüket azonos hangzású váraiktól vették át, ez azt jelenti,

hogy ebben az időben létezett egy Temes vár, ma Temesvár. Ez az első közvetett Temesvárra utaló írott bizonyíték.

1177

A – Az orodi káptalan és az orodi erődítés (*castrum*) neve először szerepel III. Béla király adományleveleiben; a káptalan könyvalakú határleírásában mintegy 100 magyar szót találunk.

T – III. Béla király adománylevele az orodi káptalan javára. Ez az első okirat, amely említi Temesvár várát: a „*castrum Demesiensis*” utalást Temesvár várára vonatkoztatják.

1183

A – Az oklevelek először említik az orodi káptalan sóvámolási jogát.

SZ – A III. Béla király megengedi a nyitrai egyháznak az oklevelében, hogy három sószállító hajója Aradon vagy Szegeden állomásozhat. Az írásos források először említik a település, *Cigeddin* nevét.

1197

A – Ez évtől a fennmaradt feljegyzések szerint 21 reális és 12 címzetes prépost állt a prépostság élén.

1199

SZ – **január 30.** III. Ince pápa rendelete az első irat, amelyben először szerepel a szegedi főesperes említése. A szegedi főesperes, I. és a kalocsai érsek, R. feljelentése alapján vizsgálat indult L. mester ellen, aki megcsónkította III. Sándor pápa nyilvántartó könyvét.

XII. század vége

A – Feltóton (Tauc) Johanita konvent alakul

XIII. SZÁZAD

Század eleje:

B – A régészek szerint, feltehetőleg ebben a korszakban jöhetett létre Békéscsaba

1205-1235

T – II. András Magyarország királya a Temes ispán rangját felemeli az erdélyi fejedelem rangjának szintjére.

1212

T – II. András király adománylevelével Gád földjét kivonják Temes várának a fennhatósága alól, és egy nemesnek ítélik katonai érdemeiért; Temesvár várának első közvetlen írott bizonyítéka, mely a következőképp fogalmaz: „...*et terram Gyad ad quator a castro temesiensi exemptam*”. Castrum de Tymes vagy de Temes megnevezésével egészen a XIV. század elejéig találkozunk Temesvárral, amikor általánossá válik a Temesvár megnevezés – Temes vára, magyar nyelven.

1214

A – A királyi várispánság első okleveles említése; Orod vármegye comeseként a Csanád nemzetség tagját, Keleмент említik.

A – A káptalan első fennmaradt pecsétnyomója a + Sigillum Capituli Orodiensis felirattal.

1217

A – Orod királyi várként szerepel.

SZ – II. András király elrendeli, hogy a Maros központi állomásának, Szegednek sótisztjei a zágrábi kanonokok számára évente 50 márka só turaljanak ki.

1220

A – A király megfosztja Gottfried aradi prépostot méltóságától, Miklós és Othes comesekkel elpusztíttatja a prépost jószágait; ekkor említik először a vármegyei juhtenyésztést.

A – Az orodi prépost panaszára III. Honorius pápa külön vizsgálatot rendel el.

1222

SZ – május 29 előtt: II. András király elrendeli az Aranybullában, hogy az ország közepén csak Szalacson és Szegeden lehet sóraktár.

1223

A – Az orodi káptalan dereglyéi vámmentességet kapnak.

1224

A – november 18: Jolántha királyné, II. Béla felesége jelenlétében felszentelik az orodi Szent Márton bazilikát (ma Glogovac–Vladimirescu területén).

1229

A – Az orodi káptalan által hitelesített első oklevél éve (1552-ig bezáróan összesen 632 ismert).

1232-1313 közötti időszak

G – Gyula ebben az időszakban jöhetett létre, II. András (1205-35) az ekkor még lakatlan vidéket 1230-ban Ugrin esztergomi érsek testvéreinek adományozza. A település a nevét valószínűleg egy Gyula nevezetű főúrról kapta, aki bencés monostort is alapít a helységben, amely azonban 1330-as évekre megszűnt.

1233

A – II. András évi 2000 sötömbben állapítja meg a káptalan sóvámolási jogát.

1235

A – Név szerint említik az orodi vár hadnagyát, Basut, valamint négy századosát: Nuhut, Bayrt, Belcsét és Kelement.

1237

SZ – Az első, név szerint ismert szegedi főesperes Miklós.

1241

A – A tatárok ellen fegyveres ellenállást tanúsítanak Nadabnál, Arad mellett, illetve Peregen; Kujuk Kadam vezérletével ostrom nélkül foglalják el; egyes történészek szerint a várost ezt követően költöztették át mai helyére

T – Áprilisban a tatárok támadásai minden bizonnyal elérik Temesvárt és Lugost is, közvetlen adatok nem léteznek erre vonatkozóan.

1242-47 között

SZ – Szeged hospesei megszerzik a királyi város kiváltságait.

1247

SZ – IV. Béla király a szegedi hospeseknek ajándékozta a tatárjárásban lakatlanná vált Vártó halastó és Tápé területét.

1260-80 között

SZ – Felépül a kővár.

1266

T – Rety földjét („...*terram Castris de Tymis Rety uocatum, Preterea de terra Pophth uocata, que iacet in Comitatu Tymisiensi,...*”) kivonják Temesvár vára jogi fennhatósága alól, és királyi adományként a kun Parabuch ispán kapja meg.

1269 körül

SZ – István, ifjabb király Szegeden tartózkodik.

1278

T – május 8: IV. László király Temesváron tartózkodik, királyi iratot bocsát itt ki. A király jelenlétének oka a Litovoi havasalföldi vajda elleni katonai hadjárat.

1282

SZ – augusztus vége/szeptember eleje: IV. (Kun) László király Szegeden tartózkodik.

SZ – október 24-26: IV. (Kun) László király Szegeden királyi kongregációt tart.

1285

A – A második tatárpusztítás a megyében.

1288

T – Temesváron IV. (Kun) László király több birtokot adományoz a Buzad családnak.

1293

SZ – augusztus 29: III. András király Szegeden tartózkodik.

1294

A – Apáthy Miklós orodi prépost II. Károly nápolyi király menlevelével Nápolyból elhozza Szent Agatha, Szicília védőszentjének karját, s azt az aradi bazilikában helyezi el.

XIV. SZÁZAD

XIV-XVI. századokban

B – A Gerlai Ábránfy család Békéscsaba birtokosa.

1301

A – Az orodi Benedek prépost alkancellári címet visel.

1302

SZ – András comes, egy szegedi polgár az Arad közelében lévő Makra hegyen szőlőt vásárol.

1307

T – március 7: Károly Róbert magyar király első temesvári keltezésű adománylevele Batur kumán fiai részére, egy Szatmár megyei tartományt illetően.

1307 körül

SZ – Kán László erdélyi vajda Szegeden átadja Ottó (Wittelsbach) királyt I. Károly Róbert király hívének, Csák Ugrinnak.

1307-1315

T – Az Anjou házi Károly Róbert király parancsára kővár épül és egy kastély is, ezekben lesz majd a királyi rezidencia.

1308-1318 között

SZ – Az írott forrásokban felbukkan az első szegedi várnagy neve, Dénes fia Pál mester.

1310

SZ – **április 8:** Kán László erdélyi vajda hűségesküt tesz I. Károly királynak, és megígéri, hogy a Szent Koronát visszaadja számára.

1311

A – A megyei várispán mellett négy szolgabíró-t említenc.

1313

G – **június 20:** Gyula első hiteles okleveles említése. Károly Róbert itt tartózkodása során két oklevelet ad ki („Datum in Julamonustra, circa album Crisium” – Kelt Gyulamonitorán, a Fehér-Körös folyó közelében megjelöléssel).

1314

SZ – **január 22:** I. Károly király Szegedre érkezik.

1315

T – **május:** A királyi udvar megtelepedik Temesváron, Temesvárra jön Mária királynő is. A királyi udvar egészen 1323-ig itt marad, majd Visegrádra költözik.

T – **június 2:** Az új királyi rezidencia első kibocsátott királyi irata, több tucat királyi okiratot bocsátanak itt ki 1323-ig.

T – **július 15:** A királyi országgyűlés Temesváron, fontos intézkedéseket hoznak a királyság helyzetének javítására.

T – **november 15:** Meghal Mária, a király második felesége.

1316 (?)

SZ – A Szentháromság nevét viselő ferences rendház felépült Szegeden.

1317

SZ – **augusztus 2:** I. Károly király Szegeden időzik.

1318

T – Kelemen fiának megszületésének tiszteletére, Károly Róbert király pompás lovagi tornát szervez.

1318 után

SZ – Szent Miklós oltalma alatt a domonkosok kolostort alapítanak (1529-ig állt fenn) a mai Felsőváros területén, ez a domonkos misszió egyik kiindulópontja lesz.

1319

SZ – **augusztus 5:** I. Károly király Szegedre látogat.

1320

T – **augusztus 29:** Az egyesült királyság főpapjai itt összegyűlnek és megkérdésükkel határozzák meg a szabályt, amely szerint nemesi családok lányai öröklik a családi vagyon negyedét.

1320-30-as évek

G – I. Károly kiváltságokat adott Gyulának: bíró- és előjáró választás jogát, ill. vásártartási jogot.

1321

T – **március 31:** Temesváron kiállított királyi rendelet alapján, Károly Róbert engedélyezi Bánság egyes területein a telepítést.

1322

T – **március 21:** Sör kerül a grófok és főpapok nagygyűlésére.

1323

T – **január 16:** Temesváron tartózkodik az esztergomi érsek, aki megerősíti, hogy püspökké szentelte fel Chanadinust, valamikori nagyváradi prépostot, a királyi kápolna titkárát.

T – **február 26:** György mester, Pál fia Temesvár várúr-helyettese.

1329

A – Arad említése civitasként (városként).

SZ – A ferencesek tartománygyűlést tartanak Szegeden.

1332

B – Békéscsaba első írásos említése. A pápai tizedjegyzékben szerepel. Pál nevű papja ekkor 6 garast fizet pápai tized fejében.

1332-37

A – Először említik az Újarad helyén fekvő Apáca települést.

A – Mikelakán római katolikus parókia működik, Elek pap vezetésével.

1332-1338

SZ – Pápai tizedszedők járnak Szegeden. Két plébániát, a Szent Demetert és a Szent Györgyöt említik. A tizedjegyzék szerint a palánki Szt. Dömötör- és a felsővárosi Szt. György-templomban átlag 501 és 549 báni dénárt szedtek. Ez alapján Szeged az Alföld legtöbbet fizető, tehát leggazdagabb települése. Csongrád és Csanád vármegyék népsűrűsége 2 fő/km² volt.

1333

T – Megközelítőleg 200 család él Temesváron.

1333-35

T – A pápai dézsmalajstromok katolikus parókiákat jegyeznek Temesváron és Lugoson.

1333-36

A – Arad vármegye területén a pankotai főesperességgel és a zarándi részekkel együtt 81 plébániatemplom létezik.

1334

L – Lugos helység első biztos írásos bizonyítéka, a középkori források szerint, amikor is egy pápai tizedjegyzék „Martin de Lucas” papot említi.

1337

B – Miklósnak hívják Békéscsaba papját és pápai tizedként 4 garast fizet.

1338

SZ – I. Károly király fia, Lajos tervezett házassága kapcsán a mennyasszonynak elzalogosítják a szegedi és a becsei királyi várakat.

1339

T – Temesvár (Tymesvar) első európai kartográfiai igazolása Angelino Dulceto térképén.

1341

T – április 19: Thouka mester Temes és Temesvár ispánja és várura.

T – május 19: Az első igazolása a telepeseknck – hospites – Temesváron.

1342

T – február 9: A lakosok létének első írott igazolása, akiket egy helyi hivatalnok jelent fel, mivel elmulasztották a város hídjainak javítását.

1349

SZ – A vár ismét királyi birtok.

T – augusztus 6-10: I. Nagy Lajos magyar király Temesváron tartózkodik egy hosszabb látogatáson.

1359

SZ – Alszegedi polgárok megvásárolják Balaki Ilona asszony balaki, nemesi rész-birtokát. A szerződés a Csongrád Megyei Levéltárban őrzött legrégebb oklevél.

1365

T – I. Lajos király és V. (Palaiologosz) János bizánci császár Temesvárra látogat; a király elkíséri vendégét Lugosra és Karánsebesre is.

T – Temesvár saját pecsétet kap I. Lajos királytól.

1368

T – Útban Szörényvára visszaszerzéséért, I. Lajos király csapataival átvonul Temesváron.

SZ – november 8: Az ekkor kiadott oklevél az első bizonyosság, hogy Szeged ekkor már pecséthasználati joggal rendelkezett. Ebben az átiratban ismert ok-iratban található az első név szerint is ismert szegedi bíró, Miklós fia Péter neve.

1369

L – A lugosi körzet közigazgatási egységként való említése („posesio Lugas”), mely magába foglalta a környékbeli falvakat is.

1371-1372

L – Lugos város 9 embert küld az orsovai vár helyreállítási munkálataira.

1372

T – Himfy Benedek családja, Krassó várura, a piacról kölni és boémiai finom szöveteket vásárol. Ugyanazon évben tesznek említést a temesvári köbölről, mint gabonamérési mértékegységről.

1373

T – szeptember 5: Péter, a temesvári István fia és Miklós nemes XI. Gergely pápa részéről a saját lelkész tartásának jogát kapja.

1375

T – május 19: I. Lajos magyar király újra Temesvárra látogat.

T – június 18: Királyi dokumentum igazolja a bírák és esküdtek, és ezek tanácsának létezését Temesváron.

1376

L – Luxemburgi Zsigmond magyar király által kibocsátott dokumentum említést tesz Lugos várának Temes vármegyéhez csatolásáról („castrum Lugas”); megemlíti a városlakókat és a Karán városi (civitas) vendégeket is.

1379

L – Lugos királyi vár igazolása: iratai között Lugosról mint város-várról tesznek említést, várura Garai Miklós.

1380-1449

A – Az aradi prépostság és káptalan birtokvitája; a két egyházi intézmény kölcsönösen megkérdőjelezi a másik birtokának a határát.

1382

SZ – január 25: I. (Nagy) Lajos király Szegeden tartózkodik.

1385

T – Erzsébet királyné, I. Lajos király özvegye hosszabb időt tartózkodik Temesváron.

1387

G – Luxemburgi Zsigmond a gyulai uradalmat és vele együtt 40 falut Losonczy László erdélyi vajdának adományozza. Halála után az adományt fia, Losonczy János örökli.

T – A bánsági nemesi lázadás harcokat eredményez Temesvár környékén is.

1387-1396

A – A Lackfy család Luxemburgi Zsigmond és felesége, Mária ellen lázadozik.

1388

A – Arad említése oppidumként (mezőváros), benne a Középutca.

1389

SZ – április 9: Luxemburgi Zsigmond király megerősíti a szegedi polgárok vámmentességét.

1390

T – január: Luxemburgi Zsigmond király és Mária királynő hosszabban tartózkodnak Temesváron; a nyár folyamán katonai hadjárat van a körzetben.

1391

L – Lugos körzet írásos bizonyítéka.

1391-92

A – Dokumentumban szerepelnek az aradi mészárosok.

1392, 1395

T – Zsigmond király Karánban illetve Temesváron tartózkodik.

1394

T – május 5: Jakabus, Gregorius fia a Szt. Eligius templom tiszteletese.

SZ – október 23 - november 12: Zsigmond király Szegeden tartózkodik.

1395

A – Elkezdődnek a várost folyamatosan érő török betörések.

1396

T – nyár: A kereszties csapatok Temesváron tartózkodnak, majd levonulnak Lugosra és Karánsebesre, Orsovára és Nicopole-ra.

1397

T – A Nagy Palánk negyedben egy ortodox templomról tesznek említést.

T – október-november: Temesváron tartják a királyi országgyűlést, első alkalom, hogy az arisztokraták mellett a városok képviselői is jelen lehetnek. Az országgyűlés bevezeti a kötelező katonai szolgálatot.

SZ – november 1: Zsigmond király rendelete előírja, hogy a szegedi kamarában 100 só 225 nagyobb dénárt ér.

1400

A – Külön említik az aradi káptalant és a bizerei apátot.

L – Lugos Temesvár ispánjának alárendeltségében van, de széles autonómiának örvend. A város vezetését egy kenézre bízzák, akit 12 esküdt segít, a lakosoknak a hűbérúri kötelezettségeken túl katonai kötelezettségeiket is teljesíteni kell.

XV. SZÁZAD

1400/1403/1404

G – A Losonczy család kihalásával a gyulai uradalmat Maróthy János macsói bán kapja meg.

1402

T – július 1: Bonifác pápa említést tesz a Szent Eligius templomról, melynek oltárait Szent György, Szent Márton, Szent Mária és Szent Margarétának szentelték.

1403

G – Gyula a forrásokban még *possessió*ként (falu) szerepel.

SZ – augusztus 27: Nápolyi László trónkövetelő a szeri Pósa István fiainak és azok unokatestvéreinek adományozta a szegedi királyi várat.

1404-1426

T – Filippo Scolari (Ozorai Pipo) Temes ispánja és a törökellenes harcok vezére. Olasz reneszánsz művészeket hoz ide. Hunyadi János mentora.

1405

A – Ozorai (Scolari) Pipo vezetésével Aradon tartják öt vármegye (Arad, Csanád, Keve, Krassó, Temes) közgyűlését, hogy a vármegyei nemesség előtt felolvassák az év elején az országgyűlésen jóváhagyott törvényeket.

SZ – június 14: Zsigmond király Asszonyfalva, azaz Felszeged polgárainak országos vámmentességet ad.

A – június 30: A csanádi káptalan oklevele felsorolja az aradi káptalan birtokait: Sége, Milova, Csemperlaka, Abád, Fok, Deszk, Geléd, Ösztövérd tutajkikötő.

T – augusztus 30: A Szent Mária templom bizonyítása.

G – október 6: Oklevél említi a gyulai várnagyokat (Vízközi Benedek és Vízközi András), bár sem a vár építésének megkezdéséről, sem várépítési engedély kiadásáról nem maradt fenn írásos emlék (pedig a Brandenburgi család levéltárában az iratok hiánytalanul megvannak).

1407

SZ – július 29: A csanádi káptalan ítéletlevele megemlíti, hogy Szegeden hétfői hetivásárt tartanak.

1409

SZ – április 14: Zsigmond király megerősítette a szegediek kereskedelmi és bíraskodási kiváltságait.

1411

T – január 13: Egy királyi rendelet védelmezi a szász kereskedőket a temesváriaktól, akik a helyieknek konkurenciát jelentenek a kiskereskedelemben.

1412

SZ – szeptember 6: Zsigmond király elrendeli, hogy az alszegediek évente Szent György napján (április 24) 40 tagú választott közösséget hozzanak létre, akik megválasztják egy évre a bírót és az esküdteket.

1418

G – Maróthy tovább bővíti az uradalmat, amely így Gyulától Kunágotáig 78 birtokrészből, és három mezővárosból (Gyula, Békés, Simánd) állt

1419

G – A forrásokban Gyula már oppidumként szerepel.

1420-as évek

G – Ferences szerzetesek érkeztek a Gyulára és a város északnyugati részén, alapítottak kolostort, mely egészen a török korig állt fenn.

1422

SZ – június 5: Zsigmond király megerősíti a szegedi polgárok országos vám- és adómentességét.

1423

T – Temesváron tartózkodik Masolino firenzei festő.

1428

L – augusztus 24: Lugost vámbhelyként említik.

1431

A – A város állandó vásártartási joggal rendelkezik, ezeket a város és Mikelaka közötti legelőn tartják.

SZ – október 14: Zsigmond király csütörtöki napon hetivásár tartását engedélyezi Felszegeden.

1431 után

SZ – A firenzei zsinaton meghirdetett ökumenikus mozgalom magyarországi központja Szeged lett. A keleti és a nyugati egyház erőit akarják összefogni a török ellen.

1433

SZ – Bertrand de la Brocquière burgund lovag átutazik Szegeden.

T – A városnak két kórháza van: a lakosok által alapított Szentlélek kórház, és a Tízezer Szent kórháza, melyet Barbara, Filippo Scolari valamikori ispán felesége alapított.

1435

G – Maróthy János halálával, fia László örökli az uradalmat, aki 1444-től Gyulán él.

T – Megszületik Temesvári Pelbárt, Krakkó majdani diákja Pelbartus Ladislai de Temesvar néven, kiváló tudós, híres prédikátor, budai professzor, a jelenlegi Románia területéről az egyedüli ősnymotatvány-szerző.

1436

SZ – Zsigmond király az év során többször tartózkodik Szegeden. A várost az ország legjelentősebb települései egyikének tartotta, városi kiváltságaiban megerősítette.

T – **április 19:** Zsigmond király sok itteni látogatása közül az utolsó.

1439

SZ – Albert király a szegedi várat és a Palánkot Erzsébet királynénak adományozza.

L – **május 18:** Lugost vásárként említik (oppidum).

SZ – **július 29 - augusztus 4:** Albert király Szendrő felmentésére induló csapataival Szegeden tartózkodik.

1441

A – A prépost felszántatja az aradi vásárteret, azt birtokához csatolja; egyes történészek e dátumhoz kötik a káptalan jobbágyainak átköltözését a város mai területére.

T – I. László magyar király Temes ispánjának nevezi ki Hunyadi Jánost, Belgrád kapitányát és Erdély fejedelmét.

1442 (?)

L – Lugosi látogatásán Hunyadi János temesi ispán elrendeli a vár felújítását és megerősítését a Temes jobb partján, palánkok és sáncok építésével.

1443

SZ – Hunyadi János a balkáni hadjárat előkészítése végett Szegeden tartózkodik.

SZ – Hunyadi János és Újlaki Miklós erdélyi vajdák közvetlen felügyelete alá kerül a szegedi sóispánság és valószínűleg a vár is.

T – Hunyadi János balkáni katonai hadjáratra indul Temesvárról, mely során elfoglalja Niš-t, Szófiát, és győztesen tér vissza városába.

T – május 11: A pápa fogadja a lakosok és klérikusok küldöttségét, akik a két városi kórház feletti védnökség átvételére kérik a támogatását.

T – június 5: Egy erős földrengés elpusztítja Temesvár erődítményeit és épületeit. Hunyadi János 1444-1446 között újjáépíti a kastélyt, az épületeket és a bástyát.

1444

SZ – Cesarini Julián pápai legátus az obszervánsoknak ítéli a ferences kolostort.

SZ – augusztus 1. I. Ulászló király Szegeden az országgyűlés előtt a várkertben fogadja a török követeket.

T – szeptember 21: I. László király útban Varna felé a keresztes csapatokkal, Temesváron tartózkodik.

1445

A – június 5: Hunyadi János megszáll Aradon.

G – június 5-9: Az egeri püspök helytartója, Miklós tripoliszi püspök felszenteli a gyulai várkapolnát. A vár kiépítését már a Losonczyak elkezdhették, majd a XV. század elején Maróthy János tovább bővíthette az erődítést, amit halálával fia folytatott.

1447

T – A kastély újjáépítése után Hunyadi János visszatér Temesvárra, mivel 1446-ban Magyarország kormányzójának nevezik ki, és idehozza Kolozsvárról a családját is. Innen indítja majd katonai hadjárait. Az utolsó irat a kormányzó temesvári tartózkodásáról 1456-os keltezésű.

1448

SZ – **december 26-30.** Hunyadi János kormányzó a szerb despota fogságából kiszabadulva Szegeden tartózkodik.

1400-as évek közepe

G – Zsigmond vámmentességet ad Gyula polgárainak. Maróthy folytatja a kiváltságok bővítését: a város adót szedhet, polgárai felett bíraskodhat. Iskolák alakulnak.

1450

SZ – Az első írásos emlék Szeged élén álló főbíró, Kalmár Márton nevééről.

1454

G – Megjelenik Imre plébános, Jenei Pál által írt és díszített zsolozsmás könyve.

G – Gyulán dolgozik ötvösként Ajtósi Antal, a későbbi Albrecht Dürer nagyapja.

1455

T – **augusztus 20:** Katonai érdemeiért a király a Hunyadi családnak adományozza a várat és Temesvár uradalmát.

SZ – **szeptember eleje:** Kapisztrán János Szegeden prédikál.

1456

SZ – **június 9-12:** A Hunyadi János vezette, Nándorfehérvár felmentésére induló királyi sereg Szegeden gyülekezik.

T – **november - december:** V. László király látogatása kapcsán nagy ünnepségek Temesváron; a kastély kápolnájában a király esküt tesz arra, hogy védelmezni fogja Hunyadi János fiait, Lászlót és Mátyást; Jánossal a belgrádi ütközet után pestisjárvány végzett.

SZ – **december eleje:** V. László király Szegedre hívja össze a királyi tanácsot.

1457

A – A vármegye nemességének Hunyadi János özvegye és Szilágyi Mihály által vezetett lázadása V. László király ellen.

L – A törökökkel vívott harcokban szerzett érdemekért V. László király kiváltáslevelet adományoz a lugosi körzetnek.

SZ – Szegedet Szilágyi Erzsébet és Mihály uralja.

1458

SZ – Mátyás király megerősíti a szegediek kegyúri jogát a Szent Demeter- és Szent György-plébániák, a Szent Erzsébet- és a Szent Péter-ispotályok fölött.

SZ – **január:** A Garai-Újlaki és a Szilágyi-Hunyadi-liga megköti a szegedi egyezményt. A főurak megegyeznek, hogy milyen feltételek között járulnak hozzá Hunyadi Mátyás királyválasztásához.

SZ – **szeptember eleje:** Mátyás király elfogatja Szilágyi Mihályt. Országgyűlés színhelye a város.

1459

A – A törökök Csanádig és Aradig dúlják fel a vidéket; Szilágyi Mihály először használ lőfegyvert a megye területén, amikor visszafordítja a törökök elől menekülő fegyvereseit.

SZ – Mátyás király engedélyezi szerdai napon hetivásár tartását az alszegedi Szűz Mária-kolostor előtt.

1462

SZ – Mátyás király Szegeden tartózkodik.

1463

SZ – Mátyás király megengedi a szegedieknek, hogy a kunokkal közösen használják Asszonyszállása kun pusztát.

1464

A – Aradi Péter (Petrus de Orod) Bécsben egyetemista.

SZ – Mátyás király megerősíti a szegediek adómentességét. A város országgyűlésnek ad helyszínt.

L – május 23: Lugos mezővárost a király Dengelegyi Pongrácz Jánosnak, Erdély vajdájának adományozza.

1469

SZ – A városrészek közjogilag egyesülnek, kör alakú pecsétet készíttetnek.

SZ – Mátyás király engedélyezi a szegedieknek a kun pusztákon való legeltetést.

1471

SZ – Mátyás király adó-és vámmentességet biztosít a szegedieknek a péterváradai szőleik után.

1473

SZ – Mátyás király a szegedieknek a Duna-Tisza közén a kunokéval azonos legeltetési jogot biztosít.

1474

T – Temesvárt civitasként említik: város.

1475

SZ – A város borszállító polgárait a zentai révnél megvámolják. Az óbudai káptalan embereit hatalmaskodás vétkével marasztalják el, jogosnak tekintik, hogy Szeged megszállva tartotta Zentát.

1476

G – A Maróthy család kihalásával a birtokok visszaszállnak a királyra, Mátyásra (1458-90). János és László özvegyei (Újlaki Borbála, Jakcs Orsolya) egy ideig még a gyulai várban élnek.

G – Mátyás a gyulai uradalmat 1482-ig királyi kezelésben hagyja. Megerősíti a korábbi kiváltságokat, sőt bővíti is ezeket: a lakosok vámmentességét kiterjeszti.

A kiváltságok gazdag várossá teszik Gyulát, polgárai gyakran adnak kölcsönt földesuraknak is.

1478

T – Kinizsi Pál Temes kinevezett ispánja. Parancsnoksága alatt a királyi csapatok sorozatban győznek törökellenes csatákban, Temesvár az ellenállás központjává válik. Az 1479-es csatát Kenyérmezőnél Báthori István erdélyi fejedelem már szinte elveszítette, amikor Kinizsi megjelenése meghozza a magyar fél győzelmét. Egy idevágó monda: Bonfinius szerint a csatában 30000 törököt öltek meg, és a győzelem ünneplésekor „Kinizsi ördögi táncot járt a győztes hadsereg előtt, fogai közt egy halott törököt, és kezében még kettőt tartva.”

1482

G – **április 9:** Mátyás, a Hunyad megyei uradalmak után, a gyulai uradalmat is fiának, Corvin Jánosnak adományozza. Az uradalomhoz ebben az időben három mezőváros (Gyula, Békés és Simánd) és 83 falu tartozik.

T – **október:** Kinizsi Pál – Temes helytartója, Dóczy Péter – Jajce helytartója és Vuk Grgurević (Branković) despota közös csapatai legyőzik Smederevo basa seregét Beckserek város közelében. A törökök 3000 embert veszítenek, táborukat elfoglalják a keresztények.

1484

G – Mátyás rendeletet ad ki, melyben a főispáni, alispáni és szolgabírói tisztséget a gyulai várhoz kapcsolja, ezzel Gyulát véglegesen a megye székhelyévé teszi, kizárva a nemesség külön szervezkedésének a lehetőségét.

SZ – Mátyás király engedélyezi, hogy a pesti és a szegedi polgárok Kassára és a Felvidékre szállítsanak bort, és ott kimérjék azt.

1486

SZ – Mátyás király évenkénti bíróválasztásról rendelkezik.

1488

T – Mátyás király a Prajko és Rajko vitézeknek, Miklós fiainak, katonai szolgálataikért jutalmat ad.

1490-1494 között

SZ – Szeged Kinizsi Pál fennhatósága alá kerül.

1493

G – Corvin János sokat tartózkodik feleségével, Frangepán Beatrixszal Gyula várában. A hagyomány szerint a családi ékszereket is a várban őriztették. A vá-

ros lakosainak igyekeznek a „kedvében járni”. Folytatja a vár építését, Gyula lakosait szinte minden szolgáltatás alól felmenti, csupán a malomgátak javításában, a hidak karbantartásában, ill. a bornak és fának a várba szállításában kell részt venniük.

1494

T – szeptember 25-30: Mátyás király halála után II. László király (Dobje) Erdélyből jövet megpihen Temesváron az egri, pécsi és nagyváradai püspökökkel együtt, illetve Dragfj Bertalan erdélyi fejedelem társaságában. Kintzsi Pál nagy pompával fogadja őket Lugoson.

T – november: II. László király ellátogat Temesvárra, célja, hogy előkészítsen egy új törökellenes katonai hadjáratot.

T – december 29: 28 temesvári zarándok látogatott el Rómába és elhatározták, hogy hazatérnek.

1495

SZ – Emlékezetes szónoklatot tart Szegedi Gergely domonkos szerzetes.

1496

A – Aradi Pál (Saulus de Orod) Bécsben egyetemista.

1497

T – Mihnea cel Tău, Havasalföld trónjának várományosa Temesvárra jön katonai segítséért.

1498

T – Egy újabb havasalföldi trón várományosa jön Temesvárra, Vlad Țepeș fia, Vlad, katonai segítséget kérve a trón elfoglalásához.

SZ – július 4: II. (Dobzse) Ulászló király a szabad királyi város kiváltságot ad a településnek. Szeged a XV. század végén 2000 forintnyi adót fizet, annyit, mint Buda, Pest, Kassa, Kolozsvár, míg Esztergom, Sopron, Pozsony csak 400-at. Az egyetlen alföldi, várfal nélküli település, amelyik megkapta e kiváltságot.

1499

SZ – II. Ulászló király a hetivásárok mellett Szent Luca (december 13.) előtti és utáni napokon országos vásár tartását engedélyezi. Az uralkodó Szegeden tartózkodik.

XV. század vége

T – Antonio Bonfini olasz krónikás nyomán: Temesvár egy szép, kellemes város, választékos épületekkel és pompázatos palotákkal.

XV. század vége – XVI. század eleje

G – Az uradalom és a vár élén (általában) a két várnagy és az udvarbíró áll.

G – A városban 5 templom és 2 kolostor áll és a gyulai plébánia jövedelme cléri egy apátság bevételeit. Már iskola is működik Gyulán, itt tanult – többek között – Szerémi György történetíró, Szikszai Fabricius Balázs és Demeter.

1500

SZ – november 21-23: II. Ulászló öccse, a későbbi lengyel király, Zsigmond herceg Szegeden tartózkodik.

XVI. SZÁZAD

1502

SZ – II. Ulászló király zálogba adja Szegedet Corvin János hercegnek.

1503 (?)

SZ – Ötvenévnyi építés után elkészül az obszervánsok Havi Boldogasszony-temploma és kolostora.

1506

SZ – Corvin Kristóf halála után visszaszáll a birtok a királyra. A Szerémségben 1504-ben meghal Corvin János, a következő évben a fia, Kristóf, a lánya, Erzsébet pedig 1508-ban követik a sírba. Ugyan az uradalom jelentős részét időközben zálogba adta, de a még mindig hatalmas birtok János özvegyére, Beatrixra szállt, aki rövid ideig egyedül kormányozta örökségét.

1507

SZ – A város tanácsa átírja a szabók és a vargák céhének szabályait.

1508

T – Mihail temesvári esküdt, és a temesvári Nicolae Racu Szebenben zsoldos katona, 3 pengőnyi zsolddal.

SZ – Pestis pusztít Szegeden.

1509

G – Frangepán Beatrix, II. Ulászló király (1490-1516) unszolására házasságot köt Brandenburgi György őrgtóffel a gyulai várban.

1509-1511

T – Pestisjárvány dúl Temesváron és a Bánságban, áldozatokat szed.

1510

SZ – Valószínűleg a premontrei apácáknál készítik el az Apor-kódexet.

SZ – Szegedet az uralkodó elzálogosítja Perényi Imre nádornak.

G – március: Beatrix távozik az élők sorából, halálát gyermekágyi láz okozza. A gyulai ferencesek templomába temetik el, kislánya mellé. Így a gyulai uradalmat a férj, Brandenburgi György örökli, aki ezzel Békés vármegye főispánja is lesz, ami kiváltja a megye nemességének ellenállását.

L – május 10: Dan de Săcel Zsidóvár és Lugos várura.

1511

L – január 3: Lugos Brandenburgi György hatalma alá kerül (George de Brandenburg, Georg von Brandenburg-Ansbach).

A – október 31: Az első aradi magyar nyelvemlék dátuma: Dóczy Ferenc fölbirtokos levele.

1514

SZ – A csanádi káptalan Szegedre menekül. Szapolyai János Szeged alól indul el Temesvár felmentésére. Dózsa György levágott fejét e településte küldi el. Szegedet először említik az elidegeníthetetlen királyi városok között.

B – január 7: Radák Balázs és testvérei kapják meg Csabát.

G – május 24: A Dózsa György vezette 25-30 ezer fős sereg Gyula alá ér. Vár ostromára nem került sor, mivel a nemesség Csanád alatt gyülekezik, ezért a had elvonul. Ugyan a parasztsereg később visszatér, de a „Gyulai” Gál ispán által védett várat nem sikerül bevenniük.

T – június: A Dózsa György által vezetett paraszt sereg megérkezik Temesvár alá és megkezd a folyó medrének elterelését, hogy a várat megközelítse.

A – június 10: Dózsa György felkelő hadai megszállják az aradi káptalant, majd elfoglalják Zádorlakot, Csálát, Világost, Lippát, Solymost.

T – július 15: A háború döntő csatája Temesváron zajlik, és a Szapolyai János, majdani király által vezetett nemesek serege leigázza a parasztokat. Július 20-án a vár falainál történik meg Dózsa György és társainak mártírhalála.

L – december: II. László király Mathias Braznak adományoz egy lugosi nemesi udvart a fellázadt parasztok elleni érdemeiért.

1515

L – március 10: Szapolyai János erdélyi fejedelem Lugoson tartózkodik, innen ír a szörényi helytartóknak.

1516 előtt

SZ – Elkészül a premontrei apácák Szegedi kódexe – hangjegyes énekeskönyve.

1516

L – Az újlugosi kastélyt eladják. További részek: Ólugos és Kislugos.

1517

T – Nagy tervekkel érkeznek Temesvárra havasalföldi kereskedők, hogy különböző árukat vegyenek és adjanak el itt.

1520

SZ – A premontrei apácák elköltöznek Somlóvásárhelyre.

1520-as évek

G – Az uradalom területén (3 mezőváros és 36 falu) a mezővárosok (Gyula, Békés, Simánd) túlsúlya jellemző. Az adózó lakosság közel fele e három településen lakik, s az összes adózó 27%-a Gyulán. A város lakossága jelentős, közel 3000 fő. 21 iparág képviselői 12 céhbe tömörülnek. 5 templom és 2 kolostor van a városban. A városban iskola is működik.

G – Brandenburgi György megerősíti a várat. A várba cseh zsoldos katonákat hoz, Varasd várából pedig ágyúkat és löszert hozat át, s a belső vár falába 4 lőrést vágat.

1522

L – A várat negyedrészként Forgáchné Sofiá kapja.

SZ – A bács-kalocsai egyház számára összeállítják Szeged utcáinak és családfőinek nevét tartalmazó tizedjegyzékét. A tizedjegyzékben 1549 szegedi családfő neve szerepel. Az átlagos család 5 tagú lehetett, így a város Budával azonos nagyságú, 7500-8000 fős.

SZ – Bolognában megjelenik Zákány Balázs Janus Pannoniusról szóló latin nyelvű dicsőítő éneke. Ez az első nyomtatott, szegedi írótól származó munka.

1524

SZ – Zákány István főbíró Szegeden városfal építését kezdi el.

1525

SZ – Török portyázó csapatok felgyújtják a Havi Boldogasszony-kolostort.

1526

Augusztus 29: A mohácsi csata ezen a napon zajlik le a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom hadai között, magyar vereséggel. A Mohács batárában megívott csatút a történetírás úgy emlegeti, mint a „nemzeti nagylét nagy temetőjét”.

A – Fekete Iván (Cserni Jován) vezette felkelés Arad környékén; egyik helyettese, Radics legyőzi a nemesi sereget.

SZ – augusztus 29: Szapolyai János serege Szeged mellett táborozik.

G – szeptember 8: Hazatérnek a mohácsi csata gyulai túlélői, hozván II. Lajos király halálhírét. A város 44 lovas zsoldost küldött a csatába Susalics István alvárnagy és Serjényi László vezetésével.

SZ – szeptember 28-29: Ibrahim nagyvezír hadai kifosztják és felgyújtják a várost.

1527

G – március: Cserni Jován és szerb serege pusztít a környéken. A Pcrényi Péter erdélyi vajda által vezetett sereget Gyulánál Cserni csapatai legyőzik. A Czibak Imre vezette had már megverte a rácokat, akik időközben Ferdinándhoz pártoltak.

SZ – július 22: Cserni Jovánt a Szilágyi-háznál lelövi egy szegedi.

A – július: A város Te Deummal ünnepli Fekete Iván legyőzését.

G – augusztus: A gyulai őrgróf is Ferdinánd mellé áll, ezáltal létrejön Délkelet-Magyarországon egy Ferdinánd-párti sziget: Gyula, Világos, Borosjenő, Pankota, Dézna, Vajdahunyad.

1528

A – A Lázár diák, Bakócz Tamás esztergomi bíboros-érsek titkára készítette térképen szerepel Arad és a vármegye is.

SZ – Török csapatok dúlják a szegedi határt. A szegediek a törökkel kiegyeznek.

G – október: Gyulát és a környező Ferdinándhű-birtokokat János király hívei körül fogják. A vármegye nemessége nyíltan elszakad Ferdinándtól.

1528-29

G – A polgárokkal ásátják a várat körülvevő árkokat, s ekkor épül a vár délnyugati oldalán a huszárvár.

1529

B – Először említik a csabai Ábránfy kastély építését. Az Ábránfy család küzdött Szapolyai János érdekében a Ferdinánd párti gyulai vár ellen. Megadják a csabai lakosoknak azt a kiváltságot, hogy a földesúri, úrbéri tartozásoktól, szolgalmányoktól mentesek s így szabadosok (libertini) lettek.

SZ – Báthori István nádor kéri I. Ferdinánd királyt, hogy engedélyezze Zákány István számára a bírói hivatal örökös viselését.

SZ – Az utolsó domonkos szerzetes is távozik Szegedről.

T – Bali bég portyái eléri Temesvár külvárosát is és az egész környéket, hatalmas károkat okozván.

G – tavasz: János király megkezdi a Tiszántúl délkeleti részén lévő Ferdinánd-párti várak meghódoltatását. Így „Gyula sziget marad az ellenséges tengerben”.

G – május - július: Czibak Imre váradi püspök, János király híve, elindul, hogy Gyulát meghódítsa. A helyiek a vár köré palánkot emelnek, megerősítik a várost, 26 cseh zsoldos 13 gyalogos katonával erősítés gyanánt. Czibak július 17-én érkezik meg seregével, elfoglalja a huszárvárat és eltereli a Körös vizét, hogy leapasszák a várak vizét, ill. a védőket megfosszák az ivóvíztől.

1529–1535

L – Petru de Tincova Lugos várura, Szapolyai híve.

1530

G – március 16: Miután 75 napos fegyverszünetet kértek, és segítség nem érkezett, a védők átadják a gyulai várat, minden felszerelésével együtt Czibak Imrének.

1530-1541

SZ – Szeged I.(Szapolyai) János fennhatósága alá tartozik.

1533

SZ – I. János király zálogba adja Szegedet Gritti Lodovico-Alajosnak (†1534).

1534

A – Egy összeírás a kereskedők és kézművesek mellett Aradon a káptalannak szolgáló 26 portát említ.

G – augusztus 11: Lodovico Gritti kormányzó meggyilkoltja az ellenlábásának számító Czibakot. Nem sokkal később Grittut Erdélyben felkoncolják. Gyula új ura Czibak unokaöccse, Patócsy Miklós.

L – november 30: Doutza Luka a Lugos mezőváros vásárbírója.

1536

L – Somlyai Mihály Lugos-Karánsebes bánja.

T – Perényi Péter temesi ispán támogatásával, István Galgóczi tanár kinyomtatja Krakóban magyar nyelven a protestáns énekeket tartalmazó könyvét.

1536-37

L – Oláh Miklós leírása Lugosról: kastély és városka, lakosai szinte mind lovas katonák, a katonai hivatás elkötelezettjei.

1538

A – A Szapolyai János és I. Ferdinánd közötti nagyváradi megegyezés (béke) értelmében Arad, Zaránd és a Partium különvált a Habsburgok Magyarországtól és Erdélyhez csatlakozott.

1540

T – január 1: Szapolyai János említi, hogy udvaronca, a temesvári Nagy János követségbe megy a törökökhöz.

A – július: Lippán és Aradon keresztül vitték Szapolyai János király hamvait Székesfehérvárra.

1541

G – A gyulai egyezményben Ferdinánd és Szapolyai özvegye (János király 1540-ben meghalt), Izabella megegyeznek, hogy átadja a szent koronát és lemond fia országrészéről is. Ferdinánd megígéri, hogy visszaszerzi Budát. Patócsy hűséget fogadott Ferdinándnak. Pár hónappal később Patócsy meghal, s az uradalom testvére, Patócsy Ferencre száll.

SZ – Tatár Bendek szegedi polgár megírta a Házasságrul való dicséret című versét.

1542

G – A gyulai egyezmény ellenére a Tiszántúl és Erdély vonakodott elismerni a Habsburg fennhatóságot. Patócsy Ferenc is szembefordul Ferdinánddal.

SZ – A szegediek ezer puskás gyalogost kérnek I. (Habsburg) Ferdinánd királytól, aki ígéretet tett a város megvédésére.

SZ – A budai pasa fejadót szedet.

SZ – Fráter György a vár megerősítésére építőmestereket küldött.

SZ – A 4 szerzetesközösség közül csak az obszerváns ferencesek maradtak Szegeden.

L – május 16: Andreas Gasparo és Valentin Zora Lugos esküdtői; velük együtt a királyi adománylevélben még megemlítik a következőket: Matei Radovan, Ioan Martinica, Ioan Hanciul, Ioan Augustin és Ferenc Gyula.

1543

A – Arad nemesi küldöttsége Nagyváradon hét másik vármegyével együtt hűséget fogad Ferdinándnak.

SZ – február: A budai beglerbég magához rendelte a város vezetőit, és lefejeztette őket.

G – február 11: Martinuzzi Fráter György hívására Gyulán tartották gyűlésüket a tiszántúli vármegyék, nyolc megye küldöttei jöttek el: Békés, Arad, Bihar, Csanád, Csongrád, Külső-Szolnok, Temes és Zaránd. A tanácskozás kiváltó oka, Szeged török általi elfoglalása, ezzel számára megnyílt az út a Tiszántúlra és a Körösök-köze irányába, hisz a Tisza melletti következő erőd Tokaj vára.

SZ – július 29: Megszervezték a budai vilajethez tartozó Szeged székhelyű szandzsákokat. Első szegedi szandzsákbég Dervis bég volt.

1544

G – Patócsy, Izabella királyné szilárd híve, igyekszik a gyulai várat megerősíteni és őrséggel ellátni. A várvédők létszáma körülbelül 200-250 fő. A várost továbbra sem védi fal.

T – Basarab Laiotă, a havasalföldi trón várományosa Temesvárra jön katonai segítség reményében.

T – Gaspar Biai, akit Wittembergbe küldött tanulni Petrovics Péter temesi ispán, éneket ír Dávid királyról és feleségéről.

1545

SZ – Az alsóvárosi templomban lezajlott hitvita után a templom a ferencesek kezén marad.

SZ – Elkészül a szegedi szandzsák első összeírása, deftere.

1547

L – Martin Luca Lugos bírása, esküdtek Grigore Vaida, Martin Belos, Ioan Hanciul, Gáspár András, Szabó Márton és Mihai Magoj.

1548

SZ – A várat megerősítik a törökök.

1549

T – Petrovics Péter megalapítja Temes vármegye első protestáns esperességét. Az 1520-as években Lippán egy protestáns iskola (talán főiskola) kezdte meg működését, ahol Szegedi Kiss István, a jeles reformátor is oktatott 1538-42 között. Az iskolát Petrovics Péter előbb lippai, majd temesvári várkapitány Temesvárra tette át

1550 (?)

A – Dokumentumok Arad megyében településként két várat (Arad és Lippa), 12 vásárhelyet és 437 falvat említenek

1550

A – Aradi hajdúk Sződinél legyőzik Nadum boszniai basa seregét.

A – Kászim bég és Nadum beveszi a várost.

G – Irodalmi alkotásokban Gyula említése, nem egy közülük a városban íródott. Ilyen például a Historia Sodoma és Gomora veszedelméről, a Szép ének a vitézokről (Cantio de militibus pulchra),

T – A Habsburgok által küldött hadmérnök felméri Temesvár erődítményeinek állapotát, feljegyzi, hogy a vár falai nagyon régen voltak megerősítve.

A – október 14: A budai basa elfoglalja Csála várát; a törökök felgyújtják Aradot, a káptalan levéltárát korábban Gyulafehérvárra mentették.

A – december 21: Az aradi káptalan ismét hiteleshelyként (középkori jegyzőség) működik.

XVI. század közepe

G – A gyulai vármegyében a két jeles prédikátor, Ozorai Imre és Szegedi Kis István is tevékenykedik. Szegedi Kis Istvánt Gyulára hívják tanítani.

1550, 1558, 1560, 1562

B – Az adórovó hiába veti ki az adókat, szinte csak a hátralékosok lajstromába vezetheti be a csabaiakat. A tizedfizetéssel szemben nem ilyen akaratosak, mert annak jogos voltát elismerték.

1551

A – Dézsmajegyzékben Arad népes oppidum, keleti része Papokfejéregyháza, 28 portával.

A – A luteránusok bevádolják Szegedy Ferenc minorita gárdiánt a Lippát elfoglaló Uláma török pasánál kincsek rejtegetése miatt.

T – Radu Vodă Ilie, Havasalföld trónjának várományosa, Temesvárra jön katonai segítségért, hogy elfoglalhassa a trónt.

L – május 7: Szapolyai Izabella királynő katonai szolgálataikért a román nemeseknek és Lugos mezőváros más lakóinak okleveleket és szabad király város címet adományoz.

T – július - augusztus: A Habsburg csapatok elfoglalják Bánságot. Ugyanakkor két oszmán sereg a körzet felé tart, hogy visszaszerezze a hatalmat.

T – augusztus: Petrovics Péter, Temes korábbi ispánja profétikus szavai: kötelezem magam, hogy annak lovait takarítom és istállólegénye leszek, akinek sikerül megvédeni Temesvárt a törököktől három éven keresztül.

T – augusztus 20: Temesvár leírása található egy a császárnak Bécsbe küldött levélben.

A – szeptember: Szokoli Mehmed beglerbég elfoglalja az Arad környéki várakat, de ezek gyorsan visszakerülnek keresztény kézre.

T – szeptember - november: Bánság elfoglalását célzó oszmán hadjárat során egyre több várat foglalnak el, ostromolják Temesvárt, egyelőre sikertelenül. Októberben (13-30 között) bontakozik ki Temesvár igazi ostroma.

1552

A – A várost elfoglalják a törökök, Arad szandzsák központ lesz 3 náhiéval: aradi, békési és zarándi, Ahmed pasa 50 katonát helyez el benne egy parancs-

nok vezetésével; felépített egy hadiszertárt, egy dzsámit, fogadót, kormányzói épületet, iskolát, kolostort, minaretet, népkonyhát.

A – A pozsonyi országgyűlés törvénybe iktatja Erdélynek és nyolc vármegyének, köztük Aradnak és Zarándnak a Magyarországgal való egyesülését.

B – A papnak csak 3 forintot kellett volna fizetnie a tridenti zsinatra utazó követek számára, ámde azzal is hátralékban maradt.

G – Az uradalom és vele a vár is ismét a király birtokába kerül, mivel Patócsy Ferenc elcserélte Ferdinánddal Boldogkő váráért. A vár elhanyagoltan jutott a király kezére.

L – A császár által küldött Lugos várába küldött Georgius Rakovsky azt írja, hogy a vár a város központjában van.

L – **január 8:** Lugos és Karánsebes újabb erődítményeket kérnek, hogy az oszmán nyomásnak ellenálljanak. Hadmérnököket és építészeket küldenek, hogy felmérjék a helyzetet és megfelelő intézkedéseket hozzanak.

SZ – **február 20-21:** Tóth Mihály, volt szegedi főbíró és Nagy Ambrus hajdú elfoglalták a Palánkot. A királyi sereg fővezére, Bernardo Aldana ostromolja a várat.

T – **február 28:** A császár tudatja Temes ispánjaival, hogy Lugos, Zsidóvár és Rékás várakat Lévay János, Forgách János és Ioan Parto nemeseknek adományozta.

SZ – **március 1:** a budai pasa serege a szeged-dorozsmai csatában legyőzi a királyi hadakat. A környező települések elnéptelenedtek. Tinódi Lantos Sebestyén megírta a Szegedi veszedelem című históriás éneket.

T – **március:** A császári országgyűlés 2500 dénárt küld Temesvár megerősítésére. Tavasszal a bánági várak erősítési munkálatai nagy erővel folynak, de nem sikerül a kívánt ellenállást biztosítani.

T – **május 29:** Temesvár hadőrsége 750 lovast és 200 gyalogost számol. A falakon 17 nagy és más kisebb ágyú van. A várnak három, az erősített városnak két bástyája van.

L – **június 4-5:** Lugos és Karánsebes polgárai levelet írnak Ahmed pasának, az oszmán csapatok vezérének, aki Bánáságot jött elfoglalni.

L – **június 24-július 26:** Az oszmán csapatok ostroma Temesvár ellen a védők fegyverletételét eredményezi.

T – **június 29:** Castaldo egyik Maximiliánhoz intézett leveléből megtudjuk a Temesvárt védő hadsereg létszámát: 1.000 magyar lovas, 200 betyár, 300 cseh, 250 spanyol, 150 német, 17 ágyú és 12.000 dénár készpénz, más forrásokból tudunk 760 huszár, 250 német, és a Castelluvio vezényelte 100 angol, valamint a 100 karánsebesi, a 250 városi katona létezéséről.

T – **július 27:** Mivel a törökök szabad elvonulást ígértek nekik, Temesvár keresztény helyőrsége elhagyja a várat a Prayko kapun keresztül. Másképp történt, a törökök megtámadták és lemészárolták az egész várőrséget. A megsérült

Losonczi István kapitányt Ahmed pasa elé viszik, aki parancsot ad, hogy vágják le a fejét, azt kitömve Sztambulba küldik.

L – augusztus 6: Oszmán csapatok elfoglalják Lugost.

T – augusztus 10: Kasim pasát Temesvár vilajet beglerbégévé nevezik ki. Ennek a vilajetnek kezdetben három szandzsákja volt: temesvári, csanádi és lippei.

L – augusztus 22: A Lugos-Karánsebes Bánság lakossága megegyezik Ahmed pasával, hogy évente 3.000 arany sarcot fizetnek a térség szabadsága ellenében.

II. Fejezet

1552-1716 közötti korszak

1553

T – A városban még működik a kálvinista (református) gimnázium.

L – március 7: A szultán szandzsákként Zsigmond János erdélyi fejedelmnek ítéli a Lugos-Karánsebes bániságot, ő pedig kinevezi Petrovics Pétert Temes ispánjának, aki az erdélyi fejedelem nevében fog vezetni.

T – augusztus 9: Temesvár beglerbégje segíti Szapolyai János Zsigmond kiskorú vajdát, hogy visszatérjen Erdély fejedelemségének trónjára.

G – október: A török megtámadja Gyula várát. A városban ugyan nagy pusztítást okoztak, de a várvédők visszaverték a támadókat.

1554

T – Török adólajstrom szerint Temesvár lakosságát 4000 személyre becsülik.

T – március: Kaszim temesvári beglerbég csapatai és a Petrovics Péter Lugos-karánsebesi ispán vezette csapatok Lippa vára előtt vannak, meg akarják hódítani Szapolyai részére.

L – március 27: A szultán közvetlenül Petrovics Péternek adja Lugost és Karánsebest szandzsák címen, évi 3000 arany adó ellenében.

G – Bécsi udvari terve, a török által elfoglalt Temesvár helyett Gyula legyen a Dél-Tiszántúl központi végvára, ezért Szabardi Mátyás váradi püspök, az alsó részek főkapitánya Gyulára küldi Aldin Ferenc építőmestert, hogy a helyzetet felmérje és megkezdje az átépítést.

G – Mágocsy Gáspár a gyulai vár új kapitánya. A zsoldosok fizetése továbbra is rendszertelen. A pénzhiány következtében a vár erősítése is erősen akadozik.

1554-56

A – Kászon bég a prépostsági templomot fallal véteti körül, majd palánkot építtet hozzá.

1555

G – augusztus: Mágocsy részt vesz a váradi püspök Törökszentmiklós elleni akciójában, ami szintén eredménytelenül zárult.

1556

L – február - június: A Lugos-Karánsebes vármegye csapatainak fegyveres jelenléte Erdélyben, a fejdelemség a császári csapatoktól a Szapolyai család kezébe kerül.

G – augusztus 12: Kászim pasa seregével és 11 ágyúval támadást is intézett a város ellen, de a védők keményen helytálltak. Több sikertelen roham után elvonultak, de továbbra is zavarták a gyulaiakat az erdőhegyi táborukból. A környék elnéptelenedik.

L – szeptember: Izabella királynő elismeri Petrovics Pétert Lugos-Karánsebes bánjának.

1557-1558

B – A temesvári defterdár jegyzéke szerint 29 (25 régi és 4 új) ház van Csabán.

1558

SZ – A város is kettős adóztatásba kerül, a magyar és a török részre is adózik.

1559

B – 12 köből búzát és 16 köből árpát adnak a tizedszedőnek.

G – március 9: Mágocsy ténylegesen is átadja a város és a vár kulcsait, ill. a jövedelmek feletti teljes rendelkezést Bornemiszának. Mágocsy 1558 végén lemondott a várkapitányi tisztéről, helyére Hevesi Bornemisza Benedeket, addigi kassai kapitányt nevezték ki.

1560

G – július 29: Lejárt Bornemisza várkapitányi megbízatása, helyére ideiglenesen Törteli Kun Balázs addigi kassai alkapitány kerül, végül Kányaföldi báró Kerecsényi Lászlót nevezik ki gyulai kapitánnyá, aki vonakodva, megfelelő mennyiségű lőszer, élelmiszer és katona biztosítása mellett elfogadja a kinevezést.

1561

G – Kerecsényi Gyulára érkezett és az elkeserítő látvány hatására a következőket írta: „...oly pusztába szállottam, mintha a mezőn volnék...” Nem tétlenkedik, azonnal nekikezd a munkáknak.

L – Iktári Bethlen Gábor Lugos-Karánsebes bánja.

1562

G – Paolo Mirandola itáliai hadmérnök Gyulára érkezik, hogy elkészítse a vár bővítésének terveit. A tervet ugyan elkészítette, de sem elég pénz, sem elég idő

nem volt a megvalósítására. Ezért Mirandola elhagyta Gyulát, s ezt követően maga Kerecsényi irányítja a munkálatokat.

SZ – Az alsóvárosi Havas Boldogasszony-templomot a ferencesek továbbra is megtarthatják, a protestáns hitlejlesztés visszaszorul, a település megmarad a katolikus hitben.

1563

B – 99 család, tehát mintegy 495 lélek lakja Csabát.

G – Szikszai Fabricius Demeter Gyuláról írt latin nyelvű dicsőítő éneket.

G – **tavasza**: Kerecsényi távozik Gyuláról, hogy személyesen tegyen jelentést a vár hiányairól. Ezzel egy időben, Nardinus Mihály építőmestert bízzák meg az építkezések vezetésével.

1564

G – Nyárra a huszárvár kivételével, elkészültek a munkálatokkal. Nardinus azonban csak az év végéig vezette az építkezést.

SZ – Az egri kapitány kapja a szegedi jövedelmeket és annak behajtásának jogát.

1565

L – **február 7**: Lugos polgárai kérvényt intéznek I. Szulejmánhoz, amelyben kifejezik Erdély fejedelme iránti hódolatukat, a temesvári Dormis császár látogatását követően.

L – **június 27**: Útban a szultánhoz, János Zsigmond, Erdély fejedelme Lugoson marad egy napot.

1566

A – 1566-tól Aradot náhiévé minősítik vissza.

T – Giovan Andrea Gromo olasz utazó így ír Temesvárról: ez a város nagyon jó erősítéssel, tavak közötti, kissé emelkedett mezőn helyezkedik el.

G – **január**: Újabb építőmester érkezik Gyulára Marusla Jakab személyében, de már nem sokat tehet a vár megerősítéséért.

G – **július 17 - augusztus 30**: Gyulát megtámadja Pertáf pasa, 30000 főt meghaladó serege ellen a védők kb. 2000 lehettek. Július 25-én a védők a huszárvárat feladják és visszavonulnak a derékvárba. Kerecsényi megegyezik a törökkel, hogy szabad elvonulás fejében átadják a várat. Szeptember 2-án a törökök a kivonulókra támadnak, az őrségnek kis része tud elmenekülni. Kerecsényi maga is török rabságban halt meg. A város török kezére került 128 évre.

1566 uán

G – Török iparosok és kereskedők telepednek le Gyulán (késes, lakatos, patkoló kovács, borbély, nyerges, öntő, szabó, szakács, zöldséges, ács, aranyműves,

révész, gyertyaöntő, mészáros, kardkészítő). Építenek két dzsámít, egyet a várbán, egyet a városban. Épült egy türbe (1581), ahová az egyik első török parancsnok, Ali bég temetkezett, valamint egy fürdő a városi dzsámi mellett.

1567

L – A lugosi Ioan Luca, Munkács vár kapitánya, elkészíti saját testamentumát.

1570

SZ – Az összeírás szerint Szeged körüli legelőkön 306 szálláson 49.380 marha volt, szűken Szegeden ennek egyharmada, ami háztartásonként 72 marhának felelne meg, míg 27 db/háztartás juh számítható.

T – Az oszmán hatóságok jóváhagyásával Temesváron magyar tannyelvű iskola működik, Karádi Pál unitárius püspök irányításával.

L – **február 6:** Lugos város vezetői Ioan Gaspar főbíró és Szabó Márton, Bugár Lőrinc, Ioan Zereb, Andrei Sisman, Ioan Bayko és Stefan Belan esküdtek.

1571

L – **január 31:** I. Miksa Habsburg császár, a lugosi és karánsebesi lakossághoz szólva, a Szörény vármegye nevet használja. Ezzel a névvel még illetik a Lugos-Karánsebesi Bánságot.

1572

T – **július 21:** A szultán kéri Temesvár hivatalosságait, hogy növeljék a puska-
por termelést, habár a beglerbég korábban jelentette, hogy Belgrádba küldött 2.000 mérleg puskaport.

SZ – A kun puszták szabad használatának jogában Szeged városát megerősítette I. Miksa.

1573

T – **március 23:** A szultán megadja a kolozsvári és a tordai kereskedőknek a jogot, hogy Temesváron áruikat árulhassák.

1579

T – Karádi Pál unitárius püspökséget alapít Temesváron.

1580 körül

SZ – 1578-79-ben összeírlák a Hódoltság területét. A 800 településből csak 26-on él mohamedán lakosság. Csongrád megye mai területén 1580 körül 5 (szegedi, budai, csanádi, gyulai, szolnoki) szandzsákot találunk. Szegeden a Palánkban 266 mohamedán család él, ahol a vár katonasága is lakik, családtagjaikkal. A magyar lakosság 803 családot jelent.

1580

L – június 5: Erdély fejedelme Ștefan Giurița karánsebesi papnak egy házat és szőlőt ajándékoz Lugoson, a birtokba vételnél tanúk a lugosi George Lucaci, Petru és Ladislau Dobromir, Mihai Opincas, mind birtokosok.

1581

T – augusztus: Sfrondata atya, jezsuita misszionárius Temesváron van, ahol a katolikus keresztényeknek egyházi szolgálatot nyújt.

1582

T – március 8: A temesvári katolikusok magyar nyelven folyamodnak a római pápához, katolikus papot és tanítót kérvén a magyar gyerekeknek, ezek nevében aláíró Hertzeg István bíró és hat más személy. Az okirat Temesvár régi, 1365-es pecsétjével van hitelesítve.

L – július 14: Megjelenik az ún. szászvárosi Palia, az Ótestamentum első román nyelvű fordítása. A fordítást a karánsebesi Hertzeg István protestáns lelkész és Efrem Zăcan tanítóképzős tanár, valamint a lugosi Moise Pestișel lelkész készítette el.

1583

T – november 10: Elhunyt Bartolomeus Sfrondata jezsuita, az 1552 utáni első római katolikus misszionárius a városban.

1584

L – február 27: Egy olasz utazó azt írja, hogy Lugos és Karánsebes Valahiában van, egy másik utazó pedig a Lugos-Karánsebes bánságot Valahia Citeriore (a hegyen inneni Valahia) néven említi meg.

1585 december - 1586 december

L – Lado Valentin jezsuita Karánsebesen és Lugoson volt egy évet, és az itteni nemesek nagyrészét újra kalokikussá tette.

1587

L – Szántó István jezsuita misszionárius, aki tervezi a bibliai szövegek magyarra fordítását, Lugosra jön, hogy az itteni katolikusoknak egyházi segítséget nyújtson.

1588

L – Erdély fejedelme Palatics Györgyöt kinevezi Lugos és Karánsebes bánjává.

1589

L – A Lugos-Karánsebesi Bánság kiváltságait aktualizálják, Erdély fejedelmének küldötte elfogadtatja az egyezséget a szultánnal.

1590

SZ – A török defter 578 szegedi adófizetőt állapít meg.

1590-1591

T – A bántörök helyőrség katonáinak zsoldjegyzéke különböző kategóriákban részletezi az embereket és zsoldokat, katonai létszámot, Temesvárra vonatkozóan is. Itt van 95 ulufe (zsoldos), 150 aszab (gyalogos) és reiszek (kapitány), 40 martalosz (balkáni zsoldos) stb. Összesen 258 katona és zsoldos hivatalnok van.

1591

L – Lugoson említik a Tarmurani és Alsó utcai piacokat, alvárúr Babos János.

1591 - 1592

A – A zsoldlista alapján Aradon 22 műsztafiz (gyalogos várvédő) és 10 topesi (tűzér) szolgál; a vármegye területén lévő várakban szolgálók: Borosjenő 345, Erdőhegy 271, Lippa 247, Tótvárád 58, Világos 37, Topincs 28.

1591-1606

B – A török elleni tizenöt éves háború alatt a lakók elmenekülnek, Csaba lényegében lakatlanná válik.

1593

SZ – A tizenöt éves háború első hadjáratának végén a janicsárok egy része Szegeden üti fel a téli szállását.

L – **november 3:** Palatics György helytartó Lugosról ír Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy keresztény csapat portyázásáról az oszmán elfoglaltság alatt lévő Makó mezővárosban.

1594

T – **február - június:** Felkelés a temesvári vilajetben, Lugos-Karánsebes bántöröknek a támogatásával. A keresztények helyzete annyira megromlott, hogy az itteni szerbek, románok, magyarok fellázadnak. A Belgrád melletti Szent Száva ereklyéinek Szinan pasa általi felgyújtása után a helyzet tovább romlik, élesedik.

L – **április 17:** Mihai Viteazul Toma udvari kancellárt Palatics Györgyhez küldi Lugosra, segítséget ajánlani a felkelőknek és előkészíteni a nyár-őszi oszmánellenes mozgásokat.

L – **nyár:** A tatárok megtámadják és kifosztják Lugost.

T – **ősz:** Az erdélyi fejedelem Temesvárra jön csapataival, általános táborhelyét Lugoson állítja fel, Mihnea Turcitul érkezik ide török csapataival, legyőzik és az erdélyiek több erődítményt is elfoglalnak.

SZ – tél: Török csapatok szállása Szegeden.

1595

L – május 27: Borbély Györgyöt kinevezik Lugos-Karánsebes bánjának, aki ősszel egész sor katonai sikert ér el.

T – szeptember-október: Temesvárt ostromolja az erdélyi hadsereg, de a tél érkezése rákényszeríti őket, hogy győzelem nélkül vonuljanak vissza.

T – október 19: Palatics György Mihai Viteazul szolgálatába lép 60 emberrel.

A – október 26: Borbély György felszabadítja a török uralom alól Aradot, Nagylakot, majd Világost (nov. 5).

T – december 6: Temesvár ostromának résztvevője, Filippo Pigafeta, így ír: „Temesvár egy kis város, bármennyire is képzelődünk, mert körülötte nincs több mint egy félmérföld, körbeveszi a Temes folyó, amelytől nevét vette. Temesvár fele körbe van zárva egy földből és fából készült fallal, erről az oldalról kimondhatatlanul nagy mocsarak, posványok, sáncok és nagyon mély vizek vannak. A másik fele meg van erősítve, régi eljárás szerint, téglafalazással.”

1596

SZ – Az év folyamán a budai vilajetből Szeged és a szegedi szandzsák átkerült az egri vilajetbe. A város a királyi Magyarország (Tokaj vára) és az Erdélyi Fejedelemség (Lippa vára) számára is adózott.

T – február: Deli Marcu betyárai Temesvár környékén harcolnak és komoly károkat okoznak az oszmánoknak.

T – június 10-24: Erdélyi csapatok újból Temesvárt ostromolják, június 17-én és 23-án megtámadják a várat, aztán visszavonulnak eredmény nélkül.

T – július: Palatics György egy csapatot küld, amely eléri Temesvár külső negyedeit és felgyűjtja ezeket.

SZ – szeptember 6-9: Szegednél táborozik a III. Mehmed szultán vezette, Eger várának ostromára induló had.

T,L – szeptember 10: Olasz Ferenc temesvári kereskedő Lugosra érkezik és értékes információkkal szolgál az itteni bánnak Temesvárról.

1597

L – Békés István, Lugos várának kapitánya tájékoztatja az erdélyi fejedelmet az oszmánok dunai mozgásairól.

T – október 17 - november 27: Újabb erdélyi ostroma Temesvár ellen, ez is sikertelen, akárcsak a többi.

1598

A – A török visszafoglalja Arad várát

L – Az erdélyiek támogatására érkezett havasalföldi sereg Lugoson van elszállásolva.

L – Katonai érdemeikért a fejedelem tulajdonokkal jutalmazza meg lugosi vitézeit: Vajda Mihályt, Jánost, Miklóst és Györgyöt.

SZ – Szaturdzsi Mehmed vezír Szegeden gyógyíttatja magát. A tatárok téli szállása a szegedi szandzsák volt. Elpusztítotják az aprófalvakat és a mezővárosokat.

L – **április 11:** Bogár Lőrinc és Szepszy János lugosi hivatalosságok az iktári Bethlen család tagjait tulajdonaikba beiktatják.

T – **május - június:** Az oszmán csapatok Bánságba érnek, 45 napig maradnak itt.

L – **június 27 - július 4:** Az oszmánok kétszer támadják Lugost, minkét alkalommal visszaverik őket.

1599

L – **április:** Az erdélyi diéta a bírói hatáskört Lugos-Karánsebes bánjának adja át Facsád és Marzsina várakat illetően.

L – **május 26:** A tatárok feldúlják és felégetik Lugost.

L – **november:** A Lugos-Karánsebesi Bánság csapatai nem akarnak Sellenberkre (Selimbár), Báthory András fejedelemnek segítséget nyújtani.

L – **november 8:** Mihai Viteazul saját embereit állítja a Lugos-Karánsebesi Bánság élére.

1599–1600

L – Lugos és Karánsebes vámpontok lettek és az erdélyi kincstárba fizetnek harmincadot, Mihai Viteazul javára.

1600

SZ – A defterben 315 szegedi adófizető szerepel.

T – **február 11:** Baba Novac csapatainak portyázása Temesváron a külvárosok felégetését eredményezi.

T – **február 22:** Az oszmán követek, akik Mihai Viteazulnak viszik az uralkodói zászlót, Temesváron tartózkodnak.

T – **június:** Mihai Viteazul a nemesek seregét lassúsággal vádolja, miattuk nem sikerült mostanig elfoglalnia Temesvárt.

L – **szeptember 9:** Mihai Viteazul katonai segítség után küld Lugosra, de ez kihalt volt, mert a lakosok elmenekültek az oszmán rémület elől.

L – **október 19:** Lugosról Barcsay András a temesvári beglerbég mozgásairól tudósít.

L – **október:** Útjában Bécs felé, Mihai Viteazul áthalad Lugoson.

A – **december 6:** Prága felé menet, Mihai Viteazul megszállt Halmágyon.

XVII. SZÁZAD

1601 (?)

B – a városban lakó magyarok református vallásúak, és külön iskolát tartottak fenn.

1601-1605

A – Arad és Zaránd vármegye településeit a hajdúk és a szerb szabadcsapatok többször is feldúlták.

1601

L – **május 9:** A lugosi Ioan Vlad hadászati tevékenységének köszönhetően néhány környéki birtok tulajdonosa lesz

L – **május 23:** Barcsay András, Lugos-Karánsebes bánja adományként megkapja Lugos városát és várát, valamint 12 idetartozó birtokot.

L – **június 11:** Mihai Viteazul, kibékülve Bastával, katonai segítségkéréseket küld Lugos-Karánsebes helytartójának.

1602

A – Arad II. Rudolf császár fennhatósága alá kerül.

L – **március 23:** 1601-ben Barcsay András tulajdonaiba iktatásánál jelen vannak a kijelölt szomszédok és mezsgyeszomszédok, helységek szerint.

L – **augusztus 7:** Petre Grecu, Lugos bírása jelentést tesz a pasa mozgásairól Temesváron.

1603

L – **június:** Radu Șerban havasalföldi uralkodó elfoglalta és felégette Lugost.

L – **szeptember 20:** Basta újra megerősíti Lugos kiváltságait.

T – **október:** Temesvárt császári csapatok ostromolják, sikertelenül.

L – **november:** Basta kinevezi Lódi Simont Lugos helytartójának.

1604

A – Bocskay István fejedelem hajdúi elfoglalják Aradot.

T – **június:** Ștefan Vajda Temesvárról kéréssel fordul a lugosi Pribék Jánoshoz, katonai segítségért Havasalföld trónjának elfoglalására.

1605

L – Lippai csapatok megrámadják Lugost, Temesvár pasája megfeddi őket, mert megzavarták a környék csendjét.

L – február 18: Császári biztosok jelentést tesznek Bastának a Lugos-Karánsebesi Bánság helyzetéről.

L – szeptember 18: Keresztesi Pál, Lugos-Karánsebes bán, László nemest Temesvárra, majd egészen Csanádig küldi felfedező útra.

1606

A – Rákóczi Zsigmond fejedelem kollektív nemességet adományoz 160 volt lippai szerb katonának, nekik adja „Arad mezővárost az ott emelt várral együtt”.

1607

L – Lugoson említést tesznek a keresztények utcájáról és a lakosok házhelyeiről.

T – Temesvárra jön katonai segítségért Ștefan, Simion Movilă fia.

1608

T – Temesvárra jön Gavrilă, Mihnea fia, katonai segítségért Havasalföld trónjának elfoglalásához.

1609

L – Lugoson a Felvégen laknak: Sárga Gáspár, Hegedűs Miksa, Somogyi István, Vajda István, Dees Mihály.

L – április 2: Báthory Gábor fejedelem megerősíti az 1457-es bánsági kerületi és az 1551-es lugosi kiváltságleveleket.

1612-1618

T – Tugolino jezsuita misszionárius Temesváron szolgál.

1613

T – A temesvári raguzai katolikusok kérik az oszmán szultán engedélyét, hogy templomot építhessenek. Temesváron tartozkodik két erdélyi jezsuita is, Vársárhelyi Gergely és Szini István, akik a keresztényeknek a vallási szolgáltatásokat biztosítanak.

L – május 14: Somogyi István Lugos-Karánsebes bánjának a helyettese.

T – augusztus 21: Temesváron tartozkodik a beglerbég, és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is, akik az engedetlen Lippa várát akarják ostromolni.

1614

T – február 13: Temesvár beglerbége ír Lugos-Karánsebes bánjának, akit arra kér, hogy értesítse minden engedély nélküli oszmán csapat mozgásáról a Bánságban, mivel ezek a megmozdulások kárt okoznak a szegényeknek és ezt nem fogja engedélyezni.

1615

A – Nazuf pasa, török fővezér követeli Bethlen Gábortól Lippa átadását.

1616

T – március 4: Mehmed, temesvári beglerbég ír a lugos-karánsebesi bánnak, rámutatva arra, hogy akiket vétkesnek talál a vilajet területén, azokat ő bünteti meg, és pénzt kér az általa elajándékozott juhokért, amik a lugosi vásárra kerültek eladásra.

L – május 6: Erdély fejedelme utasítja Lippa parancsnokát, hogy költöztesse a lakosságot Lugosta és biztosítsa számukra a mindennapi megélhetéshez való szükséges dolgokat, mert Lippát át kell adni az oszmánoknak.

A – június: Bethlen Gábor fejedelem saját várvédőitől ostrommal visszaveszi Lippát és Aradot, majd a béke megőrzéséért átadta ezeket a temesvári pasának.

A – július 7: Bethlen Gábor Arad mellett üt tábornokot. A feljegyzések szerint felégetik a város „kerteit, palánkit tőből”.

T – augusztus 31: V. Pál pápa említést tesz a temesvári katolikusok helyzetéről.

1618

T – tavasz: Iacob Tugolino jezsuita Temesváron tartózkodik, itt felépít egy katolikus kápolnát.

1619

L – A Lugos-Karánsebesi Bánság csapatai részt vesznek a 30 éves háborúban, Erdély fejedelme mellett.

1620

T – január 5: A temesvári beglerbég rámutat arra, hogy az erdélyi nemesek a vilajeti leigázott kersztényektől elvárják, hogy nekik is fizessék az egykori adókat.

T – augusztus: Az erdélyi és bánsági csapatok elfoglalják Bécset.

1622

T – Temesvár kincstárnoka Ibrahim Pecevi, későbbi ismert krónikás, krónikájában sok részletet nyújt a temesvári vilajet világából.

L – július 20: Anastasie zárdafőnök a lugosi Isaia esperesről beszél.

1623

A – I. Ferdinánd eredménytelenül követeli vissza Aradot a törököktől.

1624

T – Egy okiratban Temesvár várkatonáinak és hivatalnokainak jövedelméről fontos és új adatokat találunk, ezek számáról, tisztségekről és a fizetésekről. 5 főmecset és mecset van, 52 klérikus, 62 civil hivatalnok, 956 katona. Néhány negyed nevét is megtudjuk: Segesd, Hizr aga, Mahmud aga, Tesvid pasa.

1626

L – Egy okirat Bánság keresztény várainak kaszárnyáiról ad adatokat: Lugoson 600 lovas és 700 gyalogos szolgál.

1627

L – **szeptember 25:** Lugos vámszedő hely lett.

1628

T – Bandini, katolikus misszionárius beszámolójában leírja Bánság vallásos helyzetét, hogy az egyszerű nép elutasítja a katolikus keresztelőt és inkább az ortodox vagy a kálvinista keresztelőt választja.

T – **január 21:** Temesváron tartózkodik Diego Duque de Estrada spanyol követ.

1630

T – Az Azábi (Vér)kapu előtt elkészül a város az első karavánszerája (vendégfogadója).

L – **július 17:** Erdély rendi országgyűlése kapunkénti 80 tallér adót vet ki a zsidóvári és lugosi várak újraépítésére.

1631

L – A helyi templomnak adományozzák az egy évvel korábban Brassóban ki-nyomtatott híres ortodox tetraevangheliart (bibliamásolatot): „tudatjuk, hogy ezért a könyvért Chițău Ianăș 6 vastag készpénzt adott és Lugos városának ad-ta... és aki elvinné a templomból, legyen átkozott.”

1637

T – **december 17:** Ismail, temesvári bég beszámol a karánsebesi Sigismund Fiatnak az oszmánoknak alévetett keresztények és a bán hivatalnokai közötti vizsályról a makkadó kérdésében (a disznókat kivitték az erdőbe és ott felhízalták makkon).

1640

L – Fogarasi István, lugosi kálvinista (református) lelkész lefordítja románra a kálvinista zsoltárt.

1642

SZ – Esterházy Miklós nádor Szegedhez csatolja Szentmihály és Dorozsma pusztákat, a többi pusztán a szegediek a kecskemétiakkal közösen legeltethetnek. Szegedhez tartozott Asszonyszállása, Átokháza, Bénihalasa, Bodoglár, Bugac, Csengele, Csólyos, Alsó- és Felsőkömpöc, Majsza, Mérgecs, Alsó- és Felsőmonostor, Móricgátja, Üllés és Tájó puszták.

1645

L – **augusztus 15:** Rákóczy György fejedelem címeres nemesi oklevelet adományoz lugosi katonáknak, katonai érdemeikért.

1647

L – Fogarasi István, lugosi református lelkész lefordítja románra a katekizmust, Lugos-Karánsebes bánjának pártfogásával.

1650

T – Temesvárra érkezik József ortodox metropolita (akit partosi Új József név alatt később szentté avattak). Kiemelkedő tettei egy apokrif írásban vannak feljegyezve.

T – **július 21:** Józsefet felszentelik Bánság ortodox érsekének.

1651

T – **június 29:** Temesváron megünneplik a külvárosi ortodox püspöki templom védőszentjét. Óriási tűz üt ki, amely átterjed a várra és felgyújtja a Nagy Palánk negyedben a kereskedők bódéit, és a tüzerek házait is. Iosif metropolita kijön a templomból és imádkozik, egy jókora eső megállítja a tűzvészt.

1652

T – Temesvár külvárosában megemlítik a Szent Apostol ortodox fatemplomot. Ugyancsak Temesváron, az érsekség épületében iskola működik.

1653

T – A temesvári olasz kereskedőket útjaikon betyárok kirabolják, a beglerbég pedig ennek megfelelő kártérítéseket kér a bántól.

T – Az új ortodox metropolita a lippai Mózes püspök, József püspök pedig visszavonul Partosra.

T – **május 8:** A temesvári beglerbég beszámol Lugos-Karánsebes bánjának a karánsebesi Oprea csasz által okozott dentai kárról és kéri az ennek megfelelő kártérítést, és a vétkes megbüntetését is.

1654

L – Lugos-Karánsebes bánjának ismételt kérésére Erdély fejedelme kiadja a jobbágyság felszámolását illető rendeletet.

1656

T – **augusztus:** József érsek eltávozik az élők soraiból a partosi kolostorban, ahol el is temetik.

1657

T – Temesváron megszületik Osman aga, egy ismert temesvári beglerbég majdani krónikása. A gyerek megtanul itt románul, magyarul és szerbül, mindez élete során nagyon sokat segít rajta.

1658

T – A Román Fejedelemségek oszmánellenes lázadása. Az oszmán ellencsapás a Lugos-Karánsebes Bánságnak a temesvári vilajethez való csatolását eredményezte.

A – **június 27:** II. Rákóczi György fejedelem seregei elfoglalják Aradot.

1660

A – Evlia Cselebi török világutazó leírása szerint az aradi vár két erős deszkapuja (a Jenei és Temesvári) mellett 200-200 keresztény ház állt.

1661

L – **június:** Evlia Celebi a következőképpen írja le Lugos várát: Egy fából és földből készült négyszögletű vár, a Temes partján. A körbefutó sánc tele van a folyó vizével. A várnak egyetlen kapuja van. A vársánc fölött egy mozgatható, kidíszített híd van, amelyet minden este felhúznak. A várban 300 ház van, egyesek náddal, mások deszkával födöttek. A belső vár szintén négyzetalakú, egy kicsi kővár, külön sáncsal. A város körül, szőlősökkel és kertekkel borított termőföld van. A ráják (török hódoltsági területen élő keresztények) románok. Termékeik közül híres a szilva, az alma és a fehér cserge.

1662

T – **január - február:** Temesváron bonyolítják le a temesvári és a budai beglerbégek illetve az erdélyi fejedelem követe közötti tárgyalásokat.

1663

T – **január - június:** Henrik Ottendorf, egy Habsburg követség tagja, 6 hónapot tartózkodik Temesváron, bejárja gyalogosan, lerajzolja és leírja. Az ő rajza a

leghihetőbb a több tucatnyi létezőből, a Vár utcái és a negyedek rajza egyedi az egész középkorban.

T – tavasz - nyár: Sok követ jön Temesvárra, az itteni beglerbéggel megbeszélni a politikai és adminisztratív helyzetet.

L – nyár: Evlia Celebi egy újabb bánsági utazása alkalmat ad a lugosi vár leírására.

1664

T – április 11: A temesvári, becskerekai, verseci és más bánsági város török bírói Pozsegán találkoznak, amely szakmai találkozónak nevezhető.

T,L – június 15: A vizír parancsa, hogy az összes lovas Temesvár várából, Lugosról stb., de a gyalogosok is jöjjenek Újvár várának ostromához.

T – szeptember: A nagyvizír és a többi beglerbég Temesváron találkozik a császári habsburgok küldötteivel, hogy megtárgyalják egy újabb békeszerződés feltételeit.

1664-66

G – Gyuláról a török világutazó, Evlia Cselebi, ekként számol be: „... a várost sővényfal övezi, kerülete 3,2 km. Három kapuja van: az Arab kapu, a Középső kapu és a Jenői kapu. A városban 1060 fazsindelyes ház áll. A lakosok minden útjukat csónakokon teszik meg. A város rájái (keresztények), magyarok és románok, szorgalmas, iparkodó emberek. A városban olcsóság van...”

1666

L – november 5: Lugosi és karánsebesi csapatokat vonnak össze Erdély Vas-kapujához, hogy biztosítsák a fejedelemséget.

T – december 25: Az ipeki szerzetesek újból kegyadományokat gyűjtenek.

1667

L – augusztus 7: Bejegyzés a lugosi ortodox templomban talált könyvben: „ezt a szent könyvet, amelyet Evangéliumnak hívnak, Lugoson vette Cecovan Pátru és a lugosi szent templomnak adta.”

1670

SZ – A defter 579 adó- és tizedfizetőt jelölt meg Szegeden.

1673

L – Egy oszmán adólajstrom rámutat arra, hogy Lugoson 25 családfő köteles adót fizetni csak Oszmán agának.

L – május 19: A beglerbég a fejedelemhez, arról, hogy 40 keresztény család megszökött Lugosból és Karánsebesből, és Hátszegen telepedtek le. A beglerbég kéri ezek visszaküldését.

1674

T – Temesváron megszületik Mehmed fia, Ali, a temesvári Djafer pasa tetteinek krónikása. 14 éves korában hadifogságba esik a császáriaknál, megtanulja ezek nyelvét, kiváltják és Djafer házi embere lesz, mindenhová elkíséri és tetteit lejegyzi. Krónikája rendkívül részletes, és fontos is az oszmán Temesvár meg a Bánság ezen évtizedeinek történelmét illetően.

1677

L – **november 23:** A hátszegi Ştefan Malea sőt árul Lugoson és Petru Stoica megvádolja, hogy Trîmbiţa bandájának a tagja. A török bíró bebörtönzi, minden pénteken kínzásnak veti alá, és csak akkor engedi szabadon mikor Hunyad vármegye hivatalosságai bebizonyítják, hogy becsületes ember.

1680

T – Az oszmán csapatokat Temesváron gyűjtik össze, a szükséges élelmet Pancsováról hozzák.

T – **június 19-28:** Temesvár, Csákova, Vârşet, Páncsova és Becskerek török bírói találkoznak Temesváron, hogy megbeszéljék a bíraskodás problémáit.

1681

T – **január 6:** A szultán több levélben kéri a temesvári beglerbéget, hogy növelje a puskapor termelést az itteni puskaporgyártóban, de javítson a munkások munkafeltételein is.

1683

T – **július 14 - szeptember 12:** A nagyvizír ostrom alá veszi Bécset. A seregek között van a temesvári beglerbégé, Ahmedé is, aki itt életét veszíti. Az ostromban részt vesz Ali, a jövődő krónikás is.

1684

T – Tudósítás a vakuf (oszmán ájtatos alapítvány) pénzügyi helyzetéről, amely a temesvári Mehmed Koprulu valamikori nagyvizíré volt.

1684-1685

T – A tatárok Temesvár közelében telelnek. Ez idő alatt a császáriak felhasználják Henrik Ottendorf szövegét és rajzait Temesvár jövőbeni ostromához.

1685

G – A keresztény seregek visszafoglalták Szolnokot és a szarvasi palánkot, ezzel a török Gyula elvesztette egyik elővárát. A város a csatározások során ismét elpusztult, a lángok martalék lett.

T – június 9: A löporgyártás felelősei között, akik buzgón dolgoznak a puska-por termelés növeléséért, megtaláljuk Murteza bégét és Mehmed agát.

T – augusztus 8: Pavel Grecu vallomása a leprából való felgyógyulásról, miután imádkozott a Partoson levő Új Szent József sírjánál.

T – november 30: A defterdár kéri a mészárosokat, hogy biztosítsák a Temesváron tartózkodó nagyvizír csapatainak a szükséges húsmennyiséget.

A – december 11: Aradot elfoglalják a keresztény hadak Czobor Ádám ezredes és Petneházy Dávid kapitány vezetésével

1686

SZ – január: A császári csapatok elfogják a Szegedről Budavár számára küldött élelmiszerszállítmányt, a kíséretet (kb. 3000 fő) levágják. A huszárok betörnek a Palánkba, kifosztják, és visszavonulnak Szolnokra.

SZ – április 23: Mercy és Heissler generálisok megverik a Szegednél állomásozó török-tatár csapatokat és Thököly Imre vezette kurucokat.

SZ – június vége - július eleje: A nagyváradai és temesvári pasák Szeged alá gyűjtik hadaikat (kb. 7000 fő), hogy Budavárt felmentsék (Buda szeptember 2-án szabadult fel). A tábor távozása után megérkezik a nagyvezír közel 10 000 katona élén, majd Eszékre vonul.

L – szeptember: A tatár kán és csapatai uralják a borosjenői, lugosi és karánsebesi várakat, megállítva ezáltal a Habsburgok behatolását Erdélybe.

SZ – október 5: De la Vergne tábornagy a Palánkot beveszi. A harcban halálosan megsebesül, az alsóvárosi ferencesek kriptájában temetik el.

SZ – október 15: Wallis tábornok 2 üteggel megkezdí az ostromot. Ahmed temesvári pasa Zombor közelében lévő felmentő serege ellen induló, Batthyány Ferenc, Petneházy Dávid, ifj. Bercsényi Miklós és Károlyi István vezette huszárcsapatok rajtaütnek a török táboron, szétszórják a sereget.

SZ – október 20: Veterani éjszaka csap rá Zentánál a Szeged felmentésére tartó két táborra. A Szulejmán nagyvezér 12 ezer fős hada ellen 5000 lovassal sikert arat, a tatár tábort szétszórják, a janicsárokat megverik. A foglyokkal díszfelvonulást tartanak a vár előtt.

SZ – október 23: A szegedi várórség (1600 fő) feladja a várat szabad elvonulás fejében. A török lakossággal együtt Temesvárra települnek. 144 évi török uralom ér véget. Az Erdély vagy Temesvár elleni támadás stratégiai pontja kerül a keresztény hadak kezébe. (Pár nappal később érkező török követ Eger és Székesfehérvár várát ajánlotta Szolnok, Pécs és Szeged megtartása ellenében.) A várparancsnok és a várórség német lesz. A várparancsnok alá tartozik az egész határváros, ő bitorolja a település kiváltságait (1719-ig).

SZ – november (?): Szeged székhellyel Alsómagyarországi főkapitányság létesül, vezetője ifj. Bercsényi Miklós. A magyar határváros huszárjainak helye a Palánk lett. Nem igen kapnak zsoldot, ezért az ellátásról önmaguk gondoskodnak.

1687

SZ – A kamarai tisztek is a várost uralmuk alá tartozóként kezelték. Megkezdik működését a budai kamarai felügyelőség szegedi kirendeltsége és harmincad-hivatala. A szegedi prefektúrában a visszaháramlott kamarai birtokokat, a nem elégséges okirátú birtokokat írják össze. Bevezetik a fogyasztási adót, megszervezik a tiszai halászat értékesítését, a török területről érkező áruk megvámolását, a csempészet felszámolását, elkezdik az utak karbantartását, a déli részek sóval való ellátását.

SZ – Továbbra is a szegedi ferencesek gvardiánja képviselte a csanádi püspököt Szegeden és 62 Csanád megyei településen.

SZ – Az év folyamán a városban tartózkodik Lotharingiai Károly herceg, Miksa Emánuel bajor választófejedelem és Bádeni Lajos őrgróf.

SZ – Menekült rácok Szegedre is érkeznek, katonai szolgálataikat felajánlják.

T – **március 9:** A temesvári pasa (1200 fős had) sikertelenül támad Szegedre.

SZ – **május:** Lippai törökök támadják meg a Szegedre küldött élelmiszerszállítmányt. Vereséget szenvednek.

SZ – **június:** A péterváradai török had nem tudja visszafoglalni Szegedet.

L – **november 8:** a Lugos-karánsebesi főbég, Kakak Illi nehézményezi, hogy Petru Tornea betyár dézsmát szedett Maru faluban.

T – **november - december:** A temesvári csapatok lázadása a beglerbég ellen, a beglerbéget kivégzik a hadsereg ellen elkövetett tettei miatt.

1688

G – A gyulai pasa Szeged vezetőit megjelenésre kötelezte. Nem méltatta válasza a város.

T – I. Vasile temesvári ortodox mitropolita fennhatósága alá tartoznak a karánsebesi, mehádiai, verseci, lippai és nagybecskereki püspökségek.

T – **január - július:** Az új beglerbég, Djafer pasa megkezdte a temesvári vár erődítési munkálatait

A, L – **június:** A habsburg hadak elfoglalják Csanádot, Aradot, Lugost és Karánsebest. A török portyázóknak nem sikerül visszaszerezniük ezeket a területeket, amelyek a habsburgok fennhatósága alatt maradnak egy évtizedig.

T – **ősz:** Temesvárt a Habsburgok ostromolják, sok várvédőt veszítenek, de ellenállnak az ostromnak.

1690

Egy szultáni levél értelmében a bánági parasztok tulajdonjogot kapnak a földjükre. Összevetve az 1695-sel, ez a határozat az egyedüli agrárreform az Otomán Birodalom idejéből.

SZ – I. Lipót király engedélyezi, hogy nyolcnapos országos vásár legyen Szege-
den a Szent György (április 24.) és Szent Mihály (szeptember 29.) napot köve-
tően.

T – **tavas:** Sikertelenül folytatódik Temesvár ostroma. Gróf Luigi Fernando
Marsigli, birodalmi hadmérnöki minőségében megkezdí bántási utazásait. Él-
ményeit a Duna leírása című könyvében foglalja össze.

1691

L – **nyara:** Több keresztyén és török támadás Lugos ellen, a lakosok menckül-
nek a háború elől.

L – **július 23-26:** A Thököly Imre vezette csapatok visszaszerzik a törökök által
elhagyott Lugost. A Slankamen-i csata után a várat a habsburgok foglalják el.

1692

SZ – A vár keleti oldala a keleti kaputoronnyal és az északkeleti toronnyal le-
dőlt, elmosta a Tisza. Külön élésházat (gabonarakart) emeltek a hadak ellátásá-
ra, a felhalmozott élelem és hadikészlet védtelen maradt.

T – **szeptember:** Topal Husein pasa, beglerbég ismét megjavíttatja a temesvári
erődítményeket.

1693

T – **május:** Jelentős tartalékok érkeznek az otomán csapatok számára Temes-
váron és Pancsován keresztül komoly haderő kíséretében, hogy biztosítsák a
betyárok és habsburg csapatok elleni védelmet.

T – **szeptember 10:** Mint minden évben, megtörténik az otomán csapatok vál-
tása a helyőrségen.

1694

G – **december:** A töröknek alkudnia kell a vár feladásáról. Hosszas tárgyalások
után Mehmed pasa emberei átadják a várban található összes hadiszert. Élelem
egyáltalán nincs. Az ostromzárat Polland tábornok felügyeli. A törökök szabad
elvonulást kapnak, és személyes dolgukat is magukkal vihetik.

1695

SZ – Lambion mérnök-ezredes felméri a vár állapotát, leírja a népességet. 3000
magyar és rác fegyverfogásra képes lakos él a Palánkban. Szerb püspök van a
városban. Elkezdik az erődítést.

G – **január 17:** Délután 3 órakor indulnak el a törökök a gyulai várból. A ke-
resztyények másnap vonulhattak be a várba. A gyulai várat sohasem tudták ost-
rommal bevenni, csupán a védőit lehetett feladásra kényszeríteni! A vár őrzésé-

re Nothnagel kapitány parancsnoksága alatt 200 németet, 250 hajdút és 50 huszárt hagytak hátra.

L – június: Harcok a Lugos környékén állomásozó Habsburg csapatok és a Temesvár védelmére érkezett török seregek között.

T – augusztus 25-27: II. Musztafa szultán átkel a Dunán Pancsovánál, itt két napot tartózkodik, majd Temesvárra indul.

T – szeptember 3-6: Török krónikások részletesen leírják egy török szultán első bejövetelét a temesvári várba.

L – szeptember 22: A törökök és a Lugostól délre állomásozó Habsburgok közötti csata a törökök győzelmével végződik, behatolnak a lugosi várba és városba. A várat a szultán eléggé megrongálva találja, ezért parancsba adja, hogy szeptember 23-án semmisítsék meg, felrobbantják a várfalakat. A keresztyén foglyok között volt a von Hanstein család is, amelynek Henri fia törökké válik és később otomán vezér lesz belőle.

1695-1720

B – Békés vármegye egész területe kincstári birtok volt.

1696

L – nyara: Herberstein generális bevonul Lugosra és kifosztja a törökök által elhagyott várost.

T – július - augusztus: A birodalmiak újabb sikertelen ostroma Temesvár ellen.

T – augusztus 25: II. Musztafa szultán átkel a Dunán Pancsovánál, itt két napot tartózkodik, majd Temesvárra indul.

T – augusztus 31: II. Musztafa szultán ismét bevonul a temesvári várba és a keresztyén hadjárat véget ér.

1697

SZ – május 7: Hatalmas tűzvész pusztít a Palánkban. Az év folyamán a Palánkról telekkönyv készül.

SZ – szeptember: A városban tartózkodik a zentai győző, Savoyai Jenő.

T – szeptember 13-15: A szultán megfutamodik a zentai csatáról és Temesvárra jön inkognitóban. Ez alkalommal jár Temesvárt Dimitrie Cantemir, a hadművelet megfigyelője.

1698

SZ – A kamara sóhivatalt állít fel.

SZ – A magyar határőrség megszűnt, a hajdúkat és a huszárokat elbocsátották. Felállították a tiszai rác határőrséget.

T – Az utóbbi évtizedben Temesváron költők és írnokok tartózkodtak: Nabi Celebi müezzin, Musztafa bég és Mehmed Cselebi. A harcok és ostromok miatt

az itt született muzulmánok közül sokan elhagyták a várost. Az itt maradottak közül Hasan Efendi predikátor, végzetét érezvén elhatározta, hogy minden nap prédikál az életének utolsó 10 napján, majd az időszak leteltével el is hunyt.

A – július 1: I. Leopold császár rendelete a „valahok” (oláhok) letelepítéséről az őslakosság mellé.

1699

Január 26: *Az Otomán és a Habsburg Birodalom közötti Karlócai (Sremski Karlovci) béke. Hosszas tárgyalások után a török, osztrák, lengyel, velencei és orosz küldöttek Karlócán gyűltek össze, hogy aláírják a békeszerződést. A megbeszélés alapján a felek megegyeztek, hogy megtarthatják a területeiket, amelyeket akkor birtokoltak. Ennek értelmében, Magyarország és Erdély Ausztriához került, Bánság pedig, egyelőre a török uralom alatt maradt.*

A – Budáról Szeged és Arad irányába megindul a katonai postaszolgálat, majd a postaállomások megszervezése.

T – Salih Efendi, a temesvári kádi felépíti a muzulmán települést Baba Huseinnek ajánlva, ahol Husein és Ibrahim Efendi dervisek szolgálnak, napi 3 aszper fizetség ellenében.

1699-1701

G – A karlócai béke és az aradi vár felépítése (1698-1701) után Gyula elvesztíti jelentőségét. Az Udvari Tanács elrendeli a vár lerombolását, melyre azonban nem kerül sor, mert közben a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc.

1699-1702

A – A jelzett évek között Jovan Tekelijja, a betelepült szerb csapatok kapitányának szorgalmazására felépült a szerb görögkeleti templom.

XVII. SZÁZAD

1701

B – Békéscsaba lakossága kezd visszatelepülni, mert újra lakott településként szerepel.

T – A temesvári várban kis dzsámít építenek, itt Ahmed Efendi prédikál, napi 35 aszper fizetségért.

1701-1720

G – Gyula vára az aradi várparancsnok (Löffelholz tábornok) alá tartozik. Lét-rehozzák a maros-tiszai határőrvidéket, felszámolva ezzel a régióban a megyei szervezetet, melynek következtében, a tervek szerint a harmincad hivatal és az

udvarbírótság is Aradra költözött volna. A magyar katonaságnak és lakosságnak el kellett volna hagyni Gyulát, hogy helyükre rác határőröket és lakosságot telepítsenek. A rác határőrök meg is érkeztek. Békésben két államosuk volt: Gyula és Szarvas. A gyulai határőrök létszáma: 1 kapitány, 7 káplár, 25 lovas és 75 gyalog, mindegyikük rác.

1702

A – megalakul a legrégebbi céh, a szűcsöké.

A – Megalakul a marosi határőrség Arad központtal többségében szerb, kisebb számban román határőrökkel; a szerbek által lakott városrészt Rácvárosnak nevezik, külön városházuk is volt.

SZ – I. Lipót király jász-kun területeket (Do-rozsmát is) ad el a német lovagrendnek.

SZ – Szegeden általában 200 huszár, 150 gyalogos rác katona tartózkodott. A szerb katonák zsoldjukon kívül kaptak földet, ingyen épületfát. A Palánk (a belváros) külsővár és Rácváros lesz. Egy közgyalogos 18 holdat és 4 kaszás rétet, egy gyalogos vajda 92 holdat, egy közlovas 24 holdat, egy lovas hadnagy 112 hold szántót kapott.

A – **október 6:** Arad kamarai város lesz, megalakul a város magistrátusa élén a konzuli címet viselő Hammerl Joseffel; elkészül az első pecsét; székhelye az ún. Németváros, saját városházzal.

1703

A – Höfflich Kamill minorita szerzetes megtelepedik Aradon, itt rendházat és iskolát alapít.

A – A kamara felállítja az aradi postahivatalt, postamester Thalheim Lipót.

G – A rácok felégetik a falut, így az újra néptelenné válik.

T – Temesvárra a kávé Jemenből érkezik és 8 piaszterbe kerül (Sztmabulban csak 4), ugyanakkor a réz ára eléri az aranyét.

1704

T – Temesvár várában elkezdik 25 ház lebontását (a Vér és a Kakas kapuk között), piac létrehozása érdekében. Folytatódnak az erődítési munkálatok.

SZ – A halászok a Tiszából kihalásznak egy törött pecsétnyomót, erre a tárgyi bizonyítékra hivatkozva kérte Szeged szabad királyi város kiváltáságának meg erősítését.

A – **tavas:** Károlyi Sándor kuruc generális 7000 emberrel négy hétig sikertelenül ostromolja Aradot.

SZ – **április 18:** Rátörték Szegedre a kurucok.

SZ – **július 20 - agusztus 13:** A II. Rákóczi Ferenc vezette támadás elfoglalta és felgyújtotta a Palánkot, de Globitz ezredes várőrsége és a határőrség vissza-

verte az ostromot. Rákóczi súlyos beteg lett a víztől, majd fejedelemmé választása is elszóltotta a vár alól. A kuruc csapatokhoz sok huszár csatlakozott, ugyanis Bottyán János Szegeden volt (1692-ben) a határőrség kapitánya.

T – november 7: Temesvárra látogat Pier Pouchet d'Ailleurs-i márki, a francia király küldötte Rákóczi Ferenchez, a Habsburg ellenes felkelés (1703-1711) vezetőjéhez.

1705

T – február: A márki újabb látogatása Temesváron, Lugoson, Karánsebesen.

T – június: Temesváron Luca Telek zsoldáros könyvet fordít román nyelvre, hogy isteni ünnepeken használhassák.

T,L – augusztus: Georg Kreybicy cseh üvegesmester szekérével járja Bánságot (Temesvár, Lugos, Karánsebes), útban Erdély felé.

1706

A – Borosjenőről Aradra helyezik át az aradi és jenopoli görögkeleti püspökség székhelyét.

SZ – A kurucok a befagyott sáncárkon át intéztek rohamot a Palánk ellen.

A – június: Károlyi Sándor 8-9000 kuruccal ismét sikertelenül ostromolja a várat, elfoglalja a német és szerb várost, majd elvonul, de felégeti a levéltárat.

T – év vége: A szultán megparancsolja, hogy minden Becskereken begyűjtött adó kerüljön Temesvárra, az itteni katonák zsoldjának kifizetésére.

1707

T – február 21: A temesvári Musztafa aga kéri a nagyvezért, hogy küldjön vasrudakat ágyúik gyártására, vasvesszőket a puskáknak és más szükséges anyagot.

1708

SZ – Ötezer kuruc ostromolja sikertelenül a várat. Felgyújtják az Alsó- és a Felsővárost. A szegedi várőrség megsemmisíti a Cegléd- Nagykőrös-Kecskemét térségében elszállásolt kb. kétezer fős kuruc sereget.

SZ – Megerősítik a várat és a palánkot 500 tutaj fából.

SZ – Ismét súlyos pestisjárvány tör ki, amely 1709-ben és 1710-ben újra jelentkezik.

L – február: Szulejmán Lugos-Karánsebesi szandzsákbég beszámol arról, hogy miként költött el 15 ezer garast a szandzsák katonáinak zsoldjára.

T,L – július: Mehmed temesvári főaga jelenti, hogy több mecsetet épített 1060 garas értékben, és hogy Lugoson, az Ordu-koprusu nevű helyen hidat épített.

1710

A – Felépül az első minorita templom, 1725-ben tornyot is kap.

SZ – I. József király megerősíti Szeged kiváltságai közül a kun puszták legeltetési jogát, Tápé és Vártó birtoklását.

SZ – Tűz pusztít a vár és a Palánk épületeiben.

T – A temesvári Solak dzsámiban egy imám és egy kiatib szolgálnak, napi 45 aszper fizetségért.

1711

SZ – Szeged ismét országos sóraktár helye lesz. (A kamarai hajóparkot majd csak 1824/1825-ben számolják fel.)

T – A szultán kéri a temesvári beglebéget, hogy engedje meg Juszuf agának, hogy mekkai zarándokútra mehessen.

T – **szeptember 18:** Herberstein gróf levélben számol be Savoyai Jenőnek a temesvári nagyarányú erődítési munkálatokról.

1712

SZ – Árvíz öntötte el az Alsó- és Felsővárost. Felvetődik Szeged áttelepítésének terve.

SZ – **május 13:** III. Károly király meghívja Szeged város követeit az országgyűlésbe, és ezen a napon a diéta elismeri a város szabad királyi jogait.

1713

G – Meghal Lindner Keresztély császári udvarbíró, helyére gyulai új ispánnak kinevezik Pelsőczy Bálintot, aki katolikus magyar nemes. Betelepedők jönnek, így érkezik Gyulára Deák János licenciatus.

SZ – De la Croix Paitis hadmérnök a Haditanács elnökének, Savoyai Jenőnek megbízásából a szegedi vár és a város erődítésének tervét készítette el. A település akkor három külön álló részből állt: a vár és a Palánk (12 háztömb, 8 utca és kb. 125 háztelek), az Alsóváros (11 utca, 17 háztömb, mintegy 575 háztelek) és a Felsőváros (6 sziget, 21 háztömb, 340 telek). Az Alsó- és Felsőváros törzsgyökeres magyarságától elkülönül a vár és a Palánk zömében férfi, német és szerb népessége.

1714

G – Pelsőczy, hogy elősegítse gyulai letelepedésüket, nekik ígérte a mecsetből visszaalakított régi katolikus templomot.

SZ – Graf Antal szegedi barát elkészíti az alsóvárosi templom barokk szószékét.

T – Pirri efendi, az utolsó temesvári tudós törökök egyike, családjával mekkai zarándokútra indul és nem tér vissza a városba – a török uralom végének közeledtét jelzi ez.

L – Mihai Cantacuzino vezér, a Râmnic-i Antologhion (görögül: az ajándékok virága) könyv és az 1706-os istenes könyv (octoih) kiadója mindkét munkából egy-egy példányt Lugosnak ajándékoz.

1714-1716

SZ – Elkésződött a szegedi vár és a város átépítése, amelynek hatására sok (német és dalmát) iparos települt a városba. Hat előreugró, ötszögű földbástyával megerősített hat méter korona szélességű földerőd épült, melyet a szegediek csillagsáncnak neveztek. 19 m széles, mély vizesárok övezte vár déli oldalán kazamatasort emeltek.

1715

A – A városban 102 telekkel rendelkező jobbágy- és 10 zsellércsaládot írnak össze.

B – Békéscsabát még pusztaként említik.

G – Gróf Csáky Imre püspök visszaállította a gyulai plébániát, melynek hatásköre egész Békés vm-re, sőt Bihar és Zaránd vm-ék egy részére is kiterjedt.

G – Még ugyanebben az évben megérkeztek az első református családok is, aki az egykor török fürdő épületében tarthatták gyűléseiket.

SZ – III. Károly király megerősíti a szegedi városi tanács kiváltságait.

G – tavasz: Deák és 20 magyar katolikus család költözik Gyulára, akik megcsináltatják a város új pecsétjét is, melyen a Boldogságos Szűz képe volt látható.

B – július 3: III. Károly visszaállítja Békés vármegyét (1715. évi 92 tc.), az élére főispánnak kinevezte Löwenburg János Jakabot. 1720-ig megmaradt a kettős – kamarai és megyei – közigazgatás.

1716

G – Ekkor kaptak rendes plébánost a gyulai katolikus hívek, Kovács Pál személyében. Ismerjük a helybeli tanító nevét, s ettől kezdve lett folyamatos a gyermekek oktatása, bár még állandó iskolaépületről nem tudni.

SZ – Az újabb török háborúban Szeged volt a gyülekezőhely. A péterváradai döntő csatában Savoyai 65 ezer katonája legyőzte a nagyvezír 60 ezres seregét.

T – A Habsburg ostrom egyik részvevője így ír Temesvárról: a városban csak faházak vannak, mély árok veszi körül, ezek oldalát bükkfa deszkákkal bélelték ki, a parapetet borító deszka olyan vastag, hogy a golyó nem üti át. Az utak burkoltak, a sáncokkal együtt jó állapotban vannak. Van palánk, van tüzérségi fegyvertár, minden szükségére hozzávalóval...

T – Létrejött a hadtestparancsnokság levéltára a haditanács a folyó évi tizen-nyolc eredeti rendeletével.

T – augusztus 19: Feizulah temesvári kádi igazolja Abdullah pékmester kijelentését, hogy a defterdártól 1070 garast kapott a nyár folyamán az erődítésen dolgozó szekereseknek, ácsoknak és cigányoknak adott kenyér ellenében.

T – augusztus 21 - október 12: Temesvárt ostromolják a Savoyai Jenő által vezetett császári hadak. A törökök megadják magukat és visszavonulnak Belgrád felé. Savoyai a törököknek 1000 szekeret biztosít, hogy dolgaikat elszállíthassák.

III. Fejezet

1717-1778 közötti korszak

1715-1717

SZ – Tutovicz János volt a bíró, amikor az első szegedi polgármestert is megválasztották, Puskás Jánost.

1716-1717

A – Az osztrák-török háborúk alatt mindössze néhány török portyázó csapat jutott el Arad alá, ostromát nem kísérelték meg.

1715-1751

SZ – Az alsóvárosi ferences kolostor átépítése folyik.

1717

A császári seregek által meghódított Bánság – Savoyai Jenő külön kérésére – császári tartomány lesz, amelyet a császári udvarból közvetlenül irányítanak. A hivatalos nyelv a német és a latin 1779-ig, ezután a magyar.

A – Letelepelési engedélyt kap az első két zsidó kereskedő: Mayer Izsák és Márkus.

B – Békéscsabán 22 családot írnak össze, ekkor épül egy kisméretű, nádból és sárból tapasztott templom, melynek első lelkésze Schuhajda János.

SZ – II. Károly király a pallosjog alkalmazását engedélyezte a városi ítélőszéken.

SZ – Megindult a Bécs-Buda-Szeged-Arad-Nagyszében, ill. Szeged-Temesvár-Krajova között a katonai postajárat. Szegeden postahivatalt állítanak fel.

T – Temesváron 401, míg Lugoson 218 házat írnak össze.

1718

Július 21: *Passzarovici béke: Elmúlt a határ menti veszély, már nem szükségesek a rá határőrök.*

Szeptember 12: *Bánságot 13 körzetre és 6 katonai tartományra osztják fel.*

A – Megkezdődik a városi polgárság szerveződése, létrejön a kerékgyártók és kovácsok céhe.

B – Intenzív betelepítés kezdete Békéscsabán. Három felvidéki telepítési ügynök (Nyitra vagy Gömör, Nógrád és Hont megyéből) megkezdte a felvidéki evangélikus szlovákság Csabára történő szervezett telepítését.

SZ – A tárnoki jogú városok közé iktatták Szegedet (fellebviteli lehetőség az alapfokú döntések ellen).

T – Létrejön Erzsébetváros, akkori nevén Oláh vagy Régi Majorok.

T – Temesvár belvárosában elemi iskolát hoznak létre, az elsőt Románia mai területén. A példát követték az újonnan alakult városrészek is, 1765-ben már minden városrészben találunk tanítót.

T – **január 1:** Létrejön a német magisztrátus, élén Tobias Hold bíróval, valamint a rác előljáróság, amelynek Nikola Muncía (Nicolae Muntean) a bírója.

T – **február:** Megkezdtek a temesvári sörgyár építését – az első Románia mai területén. A napjainkban is a Gyárvárosban működik.

1719

Megkezdődik Temesköz jöleg német ajkúakkal való betelepítése Braun-schweigből, Elzászból, Lotaringiából. Steierországból, de jöttek csehek, szlovákok, olaszok, franciák, brabantok és spanyolok is.

L – Mesteremberek és molnárok érkeznek Lugosra, hogy befejezzék a malom építését, amit Erzsébet császári malomnak neveznek el. Az itteni mesterek Lippa részére is készítenek malomköveket.

T – Elkezdik vezetni a jezsuiták naplóját.

T – Elkezdik a Hunyadi kastély helyreállítását és az Erdélyi Kaszárnya építését, amely elkészültekor, 1730-ban 483 méteres hosszával Európa leghosszabb ilyen jellegű építménye.

SZ – **május 21:** III. Károly király visszaállítja Szeged szabad királyi város jogállítását (Nyolc uralkodó 13 kiváltságlevelét szerkesztik össze). A kiváltságlevelé a település címerét is leírja. A legfontosabb kiváltságok: 1. Tápé falu és Vártó földesúri birtoklása; 2. A kun pusztákon való legeltetés; 3. Buda és Székesfehérvár városaival egyenlő kiváltságok; 4. Egész ország területén a szegedi polgárok rév- és vámmentessége; 5. A szegedi polgárok felett első fokon csak a saját városi törvényszék ítélkezhet. (Jelenleg ez a nap a város napja. A szabad királyi város címet 1945-ig viselte a település.) A település a kamarától visszakapja a földesúri kiváltságát, Tápé és Vártó birtokot, a kun puszták közös használati jogát. A várparancsnok átadja a városnak a tiszai révet. A csanádi püspökkel egyezséget kötöttek, dézsmaváltságot nyert a település. A szegedi határ 200 ezer magyar hold.

G – **július:** III. Károly Gyula városát Harruckern János Györgynek adja, valamint Doboz, Gerla, Csaba, Körösladány, Gyarmath, Füzes, Ócsöd, Vésztó, Szentés és Szeghalom helységeket földjeikkel és mezősegeikkel.

1720

B – Békéscsaba megalakítja első tanácsát, és pecsétet készített, melyet később elrabolnak. A pecséten egy hátulsó lábaira ágaskodó első felemelt lábában három búzakalászt tartó oroszlán volt szemlélhető.

G – Megszűnik a kamarai ispáni hivatal.

SZ – III. Károly engedélyezi országos vásár tartását Szegeden, Szent Domokos (augusztus 4.) és Szent András (november 30.) napján és hevívásárok tartását szerdán és szombaton.

SZ – február 27: Az uralkodó jóváhagyja Szeged és a kegyesrend megállapodását a piarista hatosztályos gimnázium létesítéséről.

SZ – július 14: A piaristák a Szent Demeter-templom plébánosai lettek – Szeged érvényesítette a kegyúri jogát a csanádi püspök ellenében. Közel 5000 lélek él a városban.

1721

A – Megnyitják az első román nyelvű iskolát.

B – Az első jegyző megválasztása.

G – Megindul az ortodox templom építése, mert a várhoz közel Harruckern letelepíteti az oláhokat, akik korábban a várban teljesítettek katonai szolgálatot.

T – Dokumentumok igazolják, hogy a római-katolikus Dómban kórus és zenekar működik.

SZ – október: Megnyílik a piarista oktatás. A beiskolázási körzete a teljes Délvidék (több mint 50 ezer km²). Szeged szellemi központ, iskolaváros.

1722

Az 1722-1726 közötti években kerül sor az első bánági betelepítésre, melynek során Eilzászból, Lotaringiából, Braunschweighből, Stiriából érkeznek bevándorlók, de a németek mellett jönnek még csehek, szlovákok, olaszok, franciák, spanyolok.

G – Harruckert honfiusítják, mert csak így lehetnek törvényesen is övéi a királytól kapott adományok. Felkéri Rosenfeld mérnökkapitányt, hogy készítse el Gyula térképet: 140 lakóház és kunyhó, templomok és a vár látható a térképén. A mecsetből katolikus templomot, és rendes plébániát épített.

L – Befejezik a minorita konvent épületét. Itt egy deszkavágó és zsindegykészítő műhely is működik. Innen Temesvárra 6000 zsindegyt küldenek, 100 darab kereknek való fát, 1300 rönköt és 4000 talpfát.

SZ – Tűzvész pusztít a Palánkban. Az év folyamán előadják az első, Szegeden játszott színdarabot (A piarista iskoladramák jelentik a szegedi színjátszás kezdeteit).

T – Már áll Temesvár most is létező legrégebbi szobra a Nepomuki Szent János szobor.

T – Megalakul a német kereskedelmi társaság (Comerzien Societät).

1723

A – Megalakul a görögkeleti román és szerb szabók céhe.

B – Először tesz említést az összeírás mesteremberekről: ács, serfőző, kovács és szabó.

B – Az első templom helyén vályogból új templom épült.

B – Hivatalosan is beiktatják Harruckernt a birtokaiba (1723. évi 129. tc.). Megindul a nagyobb mértékű, szervezett betelepítés, melyben főleg evangélikus szlovákok vesznek részt. A telepítés megszervezésében Thuróczy Miklósnak, Harruckern csabai tiszttartójának volt nagy szerepe. A jobbágyokat az engedmények vonzzák Békéscsaba és környékére: szabad vallásgyakorlás, földet kaptak, és szerződésben rögzítették a földesúrral szembeni tartozásokat. Először tesznek említést az összeírás mesteremberekről: ács, serfőző, kovács és szabó.

G – Harruckern beiktatása után Gyulán is megindul a nagyobb mértékű, szervezett betelepítés. Az ide érkezőknek földet, szabad vallásgyakorlatot és 3 évi adómentességet ad. Főleg németeket telepít le, a magyar és román nyelvű lakosságtól teljesen külön. A lakosság összeírása is megtörténik, miszerint magyar, német, oláh, rác és néhány görög családok éltek Gyulán. A városnak kieszközli a vásártartási jogot.

L – A lugosi híd javításra szorul, ezért Facsádról hozatják a farönköket.

SZ – Ismét tűzvész pusztít a Palánkban.

SZ – A városi tanács kiutasította Szegedről a kálvinistákat.

SZ – Szeged Csanád egyházmegye székhelye. A Szent Dömötör-templomot székesegyház rangjára emelik.

T – **április 25:** Elkezdik a Vauban rendszer szerint épülő osztrák vár építését, 9 bástyával, ahol császári mesterek és mérnökök, valamint a környékbéli falusiak dolgoznak. Az építkezések 1765-ben fejeződnek be.

L – **május:** Ioan Raț intézkedéseinek köszönhetően, Lugoson posztógyártás indul, kizárólag a katonaság ellátására szolgál. Beindul egy fűrészmalom is, miként Karánsebesen, Lippán, Facsádon.

SZ – **október 6:** Megalakul Csongrád nemesi vármegye Szegeden. Az első főispán Kollonics Ádám. A vármegyeházát Szegváron fogják felépíteni (1767).

1723-1735

A – Cosa (Costa) Hradisch tábornok várparancsnok a várban új kaszárnyát épített.

1724

A – A svábok első jelentősebb betelepítése Újaradra.

T – **március 4:** Visszaállítják a csanádi egyházmegyét. József csanádi püspök Temesvárra érkezik.

T – április 3: Létrejön a temesvári Nepumoki Szent János Kongregáció, amely felépíti a Szent János utcai kórházat (1735), majd a Szent Szűznek és Nepomuki Szent Jánosnak szentelt emlékművet (1755).

1725

A – A németek által betelepített Újaradon felépül egy ferencrendi kolostor, ma a római katolikus plébánia épülete; a ferencesek sohasem használták.

L – Az első osztrák és német telepítés Lugoson, mesterek (kőművesek, kovácsok és ácsok) érkeznek, akik a közösségi ház, a kaszárnya és a raktárak építési munkálataiban vesznek részt. Egy meghatározott területre, a Temes bal partjára telepítették őket, ahol felépítették házaikat, kialakítván a Német Lugos alapjait.

SZ – A vár nyugati kapujára tornyot emelnek. A város fölötti terjeszkedés a katonai erő nagyságát fejezi ki.

1725-1749

SZ – A Szent Dömötör templomot restaurálják.

1726

SZ – Gr. Luigi Ferdinando Marsigli olasz humanista, térképész hatkötetes munkája, a Danubius Pannonico Mycicus megjelenik. Utolsó kötetében leírja Szegedet és az Al-Duna mentét.

L – március: A városban a kolostor mellett házak épülnek, létrejön két város: Román Lugos és Német Lugos, ezek közigazgatásilag 1783-ban lettek egyesítve. Már létezik kazánkovácsműhely is, ahonnan eltávolítják a török mestereket.

T – november 6: Megnyílik az első középiskola, a három osztályból álló latin nyelvű jezsuita gymnasium. 1763-ban ebből jön létre a jezsuiták tőszomszédságában lévő Demmelmayer féle bérházban a „Gymnasium Societatis Jesu”, amely 1778-ban a jezsuita rend felszámolásakor megszűntik.

1727

Május 16: *Nepumoki Szent Jánost a pápa Bánság védőszentjének nyilvánítja, május 16-át pedig Bánság tartományi ünnepének.*

G – Felépül az ortodox templom.

1728

Elkezdődik a hajózható Bega-csatorna ásása Fűcsádtól egészen annak a Tiszába ömléséig. A munkálatok 1771-ig tartanak.

G – Luzsinszky István kanonok utasítására Gyulán megkezdtek az anyakönyvezést, külön a német és külön a magyarok számára, ugyanis az idetelepült németek külön káplánt kaptak.

SZ – Megkezdődik a városi tanácsház építése, szemben a várral.

SZ – A Szent Dömötör-templom restaurálása következtében lebontanak épületeket, kialakítják a Templom teret. Ez az első térrendezés Szegeden, megszűntetik a plébánia körüli ősi temetőt.

T – Felsőbb hatóságok elé terjesztik Temesvár várának és városának Építkezési Szabályzatát.

SZ – **július 23:** A boszorkányper 13 elítéltjét a Tisza-parton elégetik. (Azóta Boszorkány-sziget a terület neve.)

1729

A – A Maros partján, a sóház mellett felállítják Nepomuki Szent János szobrát.

A – A második sváb betelepítés Újaradra.

T – Befejeződik az 484 m hosszú erdélyi kaszárnya építése, mely Európa leghosszabb kaszárnyájaként tartanak számon. 1961-65 között bontják le.

SZ – **március 9:** Újabb két boszorkányt végeznek ki, a kancellária engedélyezi az ítélet végrehajtását.

1730

G – Az összeírás szerint 116 magyar, 100 német és 34 oláh család él a városban.

G – **január:** Ruthéni János személyében a gyulai németek megkapták első rendes német káplánjukat.

1731

L – A Temes teljesen előnti Lugost, orvosokat is említenek.

SZ – III. Károly király Szegednek adományozza Kistelek, Röske, Zákány, Kereset, Csorva és Öttömös pusztát.

A – **február 4:** Vichentie Iovanovici aradi püspököt karlócai metropolitának választják.

T – **december 24:** Peter Solderer városbíró elhelyezi a mostani Ó-városháza (akkor Deutsches Rathaus) alapkövét.

1732

G – Harruckern a megye főispánja, ismét Gyula lett a vármegye székhelye.

T – Temesvár hivatalos központja lesz a csanádi római-katolikus püspökségnek. Ugyancsak most építik meg az első vízerőgépet, amely vizet hoz a Gyárvárostól a Várhoz. Felavatják a folyami teher- és alkalmi személyszállítást a Bega csatornán.

1733

B – A város tulajdonában három ipari létesítmény, a serfőző, a mészárszék és a malom.

L – Felépítik a Szentháromság római katolikus templomot (1733-1735).

L – Német Lugoson egy 50 fős zsidó közösség él.

A – február 20: III. Károly parancsára Aradot Magyarországhoz csatolják.

1734

G – A gyorsan megszorodott németek saját bírót választanak, ezzel Gyula bő száz évre (1857-ig) kettészakadt Németgyulára és Magyargyulára.

SZ – A szegedi harmincadhivatal rövid időre a bécsi udvari kamara alá kerül (1735-1749), az aradi harmincadhivatallal együtt közvetlen Bécs közigazgatása alá tartozik.

L – május 31: A lugosi takaró kézműparnak 70560 kg gyapjúra van szüksége 5000 takaró elkészítésére, csak 5000 kg áll rendelkezésükre, a többit máshonnan hozatják.

1735

Április-május: *A batárörök Péro Szegedinác kapitány vezette, Arad és Békés megyékre kiterjedő lázadása korábbi kiváltságaik eltörlése miatt.*

G – Felépül a kántorlak és az iskola.

SZ – Felavatják a város első, fából készült színházát.

T – Temesváron elkezdik az első gyógyszertár és az első kórház építését.

A – április 28, május 3: Péro Szegedinác kétszer jár Aradon, de a Tököli Rankó kapitány vezette aradi szerb határőrség nem csatlakozik a felkelőkhöz.

B – május: Péro-féle felkelés egyik ága, Sebestyén János vezetésével Csabán vonul keresztül. Megtámadják a községházát és elrabolják a közpénztárat, bántalmazzák az evangélikus lelkészt, Burián Sámuelét is. Bár a felkelők mellé alig néhány ember állt, az aradi rác őrség, mint a „lázdók tanyájára” rontott Csabára és kirabolta a lakosságot.

G – május: Péro lázdói Gyula ellen vonulnak, többszöri ostrommal megpróbálják a várat elfoglalni, sikertelenül.

A – május 9: Az erdőhegyi csatában a felkelőket legyőzik az osztrák hadak, 770 lázdó meghal, 169-et elfognak; a felkelés vezetőit Budán kivégzik; Péro Szegedinácot kerékbe törték, testét négybe vágva Pécskán szegezték ki.

1736

B – Farkasok elszaporodása miatt Békés vármegye elrendeli a kiirtásukat.

G – A németek saját kápolnát építenek maguknak.

G – A gyulai ortodox pap áttér a görög katolikus hitre, ezért püspöke tömlöcbe vetteti.

L – Lugoson német iskola működik. Kizárólag román iskola 1742-től létezik.

T – augusztus 6: Megkezdik a római katolikus székesegyház (Dóm-templom) építését. A templom 1774-ben készül el.

1737-39

A – De Blois alezredes, aradi parancsnok megerősíti a várat.

1738

A török-habsburg háború eléri Bánságot és a török seregek elfoglalják Lugost és további jelentős településeket. A románok fellázadnak az elnyomás ellen, de a császári reakció kemény, a példás büntetésekkel nem késlekednek.

SZ – A Temesvárról behozott pestisjárvány miatt 40 napi vesztegzárat rendelnek el Szegeden, az áldozatok száma 555.

SZ – Felépítik a Szent Rókus-kápolnát a járványkórház helyén. A későbbi Rókus városrész a patrónus nevét fogja átvenni.

B – **április 14:** Tűzvész miatt 22 ház ég le Békéscsabán.

SZ – **április 28:** Bizonyoságlevelet adnak ki Szeged és a jász-kun főkapitány egyezségéről, Szeged és Dorozsma közötti határvonalról. A végleges megállapodás a határt kijelölte, a szegedi (marha és juh) állattenyésztés számára hatalmas területet biztosított.

SZ – **május 10:** Királyi rendelet a csanádi püspökség és káptalan székhelyét Szegedről Temesvárra helyezi át.

SZ – **július:** III. Károly király a város lakosságát felmentette a katonai beszállás terhe alól.

G – **július 15 - december 17:** Pestisjárvány dül Gyulán is. A halottak számára külön pestistemetőt hoznak létre, és a járvány alatt megtöltik a lakodalmak tartását is. Magyargyulán és Németgyulán összesen 1308-an halnak meg.

B – **július 1 - szeptember 6:** Pestis dühöng Békéscsabán, 65 lakos hal meg. A betegeket „vesztegházba” zárják, akár jobbágy volt, akár úr, a halottakat pedig egyházi szertartás nélkül temetik el.

SZ – **december 11:** Hivatalos egyházi vizsgálat megállapítja Sárkány Ilona csodálatos gyógyulását. A szegedi csoda Casani Péter szentté avatásához járult hozzá.

1738-39

1738 február - 1739 február: *Minden idők legnagyobb pestisjárványa pusztít a Bánságban. A lakosságot megtizedeli a járvány.*

T – A pestisjárvány megszűnését követően Istennek szánt hálaból Johann Anton Deschan (de Jean) akkori kamarai tanácsos 1740. november 23-án felállítja a Bécsben elkészített Szentháromság-szobrot a Dóm térre. Ez Temesvár második legrégebbi létező szobra.

A – **1738 szeptember - 1739 július:** A pancsovai német lakosság Újaradra menekül.

1739

G – Belgrád elestének hírére szóba került, hogy Gyula várat megerősítik, ami végül az események alakulása miatt elmaradt.

SZ – A török visszafoglalja Belgrádot. A városi tanács engedélyezi az onnan elmenekülő minoriták felsővárosi letelepedését.

SZ – Új kazamatasort építenek a szegedi várban.

T – hatalmas erejű földrengés, amit nagy tűzvész követ, amelyeknek áldozatául esnek a Kis és Nagy Palánk régi középkori negyedek is. A várerődötől 949 m-re új negyedek építése kezdődik el.

1739-1740

B – Újra pestisjárvány és marhavész Békés vármegyében, Csabán 169-en halnak meg.

1739-1741

A – Nagy pestisjárvány Aradon is, a várost vesztegzár alatt tartják.

1740

SZ – Pestisjárvány dül Szededen, majdnem ezren halnak meg. A pestistől való megmenekülők emelték a Szent Rozália-kápolnát.

SZ – Az év folyamán festette Morvay András az alsóvárosi Fekete Mária kegyképet. A 200 éves alsóvárosi búcsú új tartalmat nyer, Havas Boldogasszony napja a széttelepült szegediek számára a hazatérés ünnepe is lesz.

SZ – Dugonics András író, piarista születése.

T – Temesváron megkezdik a levéltári anyag gyűjtését. A hivatalos nyelv ekkor a német és a latin (1779-ig).

L – tavasz: Lugosra jön 10 erdélyi román görög-katolikus család, akik a minorita kolostor mellé telepednek le és megalakítják az Új Világ negyedet.

1740-es évek

SZ – Tömegesen költöznek szegény családok Szegedről is a Bácskába (pl. Kanizsa, Topolya, Zenta, Ada, Óbecse, Martonos, Temerin, Szenttamás), mert a néptelen területek benépesítése miatt még nincsenek ott jobbágyi terhek.

1741

A – A városban hat zsidó családot tartottak számon, volt egy kis imaházuk is.

G – A pestist túlélők, Gyulán felépítetik a katolikus Szentháromság kápolnát, hálájuk jeléül.

1742

SZ – A szegedi kamarai felügyelőség visszakerül a pozsonyi Magyar Kamara hatáskörébe.

L – április 24: Kijelölik a posta útvonalát Lugos és Erdély között Facsádon keresztül, és létrejön az összeköttetés Temesvár, Buda és Bécs között.

B – július 15: Az első kánoni látogatás Csabán, melyet Michaélides Samuel superintendens megbízásából tett Schmidt János esperes.

1743

G – Harruckern János halálával fiára, Harruckern Ferencre száll a gyulai uradalom, egyúttal ő lesz Békés megye főispánja is.

G – Mária Terézia szabadságlevelével felhatalmazza a földesurat, hogy vámot szedjen Gyula városba vezető útnál (a „bárdoson”).

1744

A – Aradon 32 céh működik, melyekben 48 kézműves mester tevékenykedik.

G – Az egykori mecsetből épült templom helyére Harruckern Ferenc újat építtet. Ekkor rombolják le teljesen a minaretet és a türbét.

T – Temesváron megalakul a mai Józsefváros (Iosefin) akkori nevén Új Német Majorok. Ugyanekkor alakult a mai Mehala is, akkori nevén Ráckülváros.

T – Befejeződik a Temesvár városi kórház építése, sokkal előbb mint a bécsi és a budapesti társaiké.

A – október 29: Arad vármegyéhez csatolják Borosjenő és Zaránd járásokat.

1745

A – Mária Terézia uralkodó rendeletére a határőrséget a vármegye fennhatósága alá rendelik, kiváltságait eltörlik.

A – Arad a vármegyétől jogot nyert, hogy a városon átvezető utakon útjavításra minden szekér után 1 polturát szedjen, amit a hidakon azelőtt is szedett.

A – A minorita rend elemi iskoláját hat osztályos gimnáziummá fejlesztik.

A – Felépül a mikelakai román ortodox templom.

L – Lugosra hozzátják Nichita szentet, aki Erdélyben hirdette az ortodoxizmust, a lakosság jön, hogy lássa.

A – március 16: A megyegyűlés határozata értelmében Világosváron (Siria) építenek majd új megyeházat, oda költöztetik a levéltárat is; utóbb a határozatot eltörlik.

B – november 11: Felszentelik az új evangélikus templomot.

1746

A Tisza és Maros menti határőrvidék demilitarizálása. A szerb határőrök Bánságba való telepítése sporadikusan már 1720 után elkezdődik, az 1740-es években felerősödik. 1746-ban az évben demilitarizálták Aradot, 1748-ban a határőröknek tudtára adták, hogy ha a térségben kívánnak maradni, akkor az új bánsági határok mögé kell költözniük, a többiek civilekké válnak. A határőrség feloszlatása elégedetlenséget váltott ki, a katonák visszatási-

tották, hogy „parasztokká” változtassák őket. aminek hatására igen sok szerb eltávozott a térségből.

A – A Bánságot és Aradot érintő pestisjárvány emlékére a Főtéren felállítják a Szentháromság szobrot (felszenteli 1751-ben Limburg Jenő temesvári kanonok).

A – Borosjenőből Aradra költöztetik a helyőrséget, az ágyúkat, felszerelést.

A – Egy összeírás szerint Aradon 96 kézműves és 18 kereskedő tevékenykedik.

A – Utoljára összeírják az aradi határőrzőnőkhöz tartozó 1505 családot: közülük 990 román, 439 szerb, 52 magyar, 22 német és 2 egyéb nemzetiségű.

B – Már 41 római katolikus személyt tartanak nyilván Csabán, hiába tiltakoztak az evangélikus lakosok. A környéken ugyanis erősen tartja magát a szokás, hogy egy-egy településen nem nagyon szerettek keveredni a különböző vallású lakosok. Ez azonban a XVIII. század végére megváltozott.

SZ – Illits (Cesljar) Tódor születése Szőregen. Ő az ország délkeleti részének jelentős ortodox ikon- és portréfestője lett.

A – **január 24:** Aradot megerősítik kamarai városnak.

B – **április 10 - június 5:** Nagy szárazság sújtotta Békéscsaba környékét.

B – **november 12:** Földrengés volt Csabán, Berényben és Gyomán.

1747

A – Mária Terézia Rácvárost közigazgatásilag Aradhoz csatolja.

SZ – Mária Terézia királynő engedélyezi az Ignác napi (július 30) országos vásár tartását Szegeden a Domokos napi (augusztus 4) helyett, mert az közel esett a kecskeméti Lőrinc napi (augusztus 10) vásárhoz.

1748

A – A megyegyűlés visszavonja határozatát, a megye központja Világos helyett Arad marad.

B – Az uradalom rendeletéből 24 tagú tanácsot választ a békéscsabai község, melyben a hivatalviselés ideje a halálig szólt.

L – Megkezdik egy kórház építését.

SZ,G – Sáskajárás pusztít a szegedi határban és Gyulán.

SZ – Tűzvész a Palánkban (12 háztömb, 8 utca 125 telek esett áldozatul).

T – Temesváron felépül a gyárvárosi ortodox katedrális, a régi fatemplom helyén, amely egy pár évvel azelőtt leégett. A hívők szerbek mellett románok is.

1749

B – **április 9:** Meghal Thessedik Sámuel lelkész és tanítómester.

1750

A – A marosi határőrzőnő megszüntével átszervezik a vármegyéket, a korábbi Zaránd vármegye egy része Aradhoz kerül.

G – Új plébánia épül, ami már a mai plébánia helyén állt.

T – Elkezdődik a szerb püspöki levéltári anyag gyűjtése.

B – **január 22:** Megalakul a római katolikus egyház. Beiktatják az első katolikus plébánost.

A – **október 29:** Felszámolják a marosi határőrzónát, a határőrök egy része Mária Terézia engedélyével 1760-ig Ukrajnába vándorolt, az ittmaradt egykori határőrök jobbágyok lettek

1751

Oktober 23: *Mária Terézia rendelettel létrehozza a bánsági területi rendőrséget, Kikinda központtal. A szerbek jelentős része akkor érkezik a Bánságba, benépesítik a régi elhagyott településeket, de több újat is alakítanak. A lakosság jelentős mértékben megnövekszik: 1717-ben 85.000 lakos élt itt; 1743 - 125.000; 1753 - 210.000; 1770 - 450.000; 1797-ben 668.000 lakos.*

1752

G – A régi helyett, új és nagyobb kápolnát építenek a katolikus hívek.

L – Lugos, Temesvárhoz hasonló feltételek mellett, megkapja a jogot, hogy kedden heti vásárt tartson, minek következtében a város központjában egy új piacot építenek. A lugosiak egy söröző létesítését is kérik. Amikor Román Lugos kenéze az adók megkétszerezését indítványozza, a lakosság fellázad, leváltását követeli.

1752-58

A – Felépül a minoriták barokk temploma a Főtér északi végén, barokk szobrait Schissler Ferdinánd osztrák szobrász készíti.

1753

A – A tűzoltók védőszentjének tiszteletére Jung Tamás tehetős sörfőző adományából felépült a Flórián kápolna a Kápolna (Kálvin János) utcában.

B – Sok csabai, szarvasi és mezőberényi lakos elvándorol Nyíregyházára, a papot is magukkal vitték.

L – A Kempf császári bizottság pár hónapig Lugoson tartózkodik, és igyekszik a helyi aktuális gondokat megoldani.

T – Az első feljegyzés egy állandó színházi évadról. Május-november hónapok között egy német trupp tart előadásokat.

1754

G – A gyulai németek új kápolnát építenek a korábbi helyére, melyet 1863-ig használtak.

T – Építeni kezdik a Dóm téren az osztrák adminisztráció kormánypalotáját (Regierungsgebäude), a későbbi megyeházát, amely ma Barokk-palota néven ismert, mely közigazgatási székhely 1944-ig. Itt szállt meg II. József császár 1767-es temesvári látogatásakor.

T – Johann M. Haydn, a nagy Joseph Haydn testvére, temesvári tartózkodása alatt írta a Missa Trinitatis c. művét, amely minden bizonytal a Dóm felszentelésére készült.

1755

Maximilian Frémaut megtervezi a Bega csatornát, Temesvártól nyugatra, 70 km-es távon hajózható lesz.

T – Felállítják a Szabadság téri Pestis-szobrot. (Ez Temesvár harmadik szobra).

B – április 25: Nagy tűzvész tombol, Békéscsaba jelentős része leég.

1757

L – Lugoson 640 ház van, melyből 300 német a kolostor mellett, illetve a Szent Nicolae ortodox templom 6 pappal.

SZ – A Tápéval kötött úrbéri egyezmény szerint 125 tápai gazda, ill. zsellér 1-1 forintot és 40 személy 40-40 dénárt fizet a városnak. 3000 boglya szénát, 200 kereszt búzát, 50 hordó bort adnak még, kilencedként 20 forintot fizet a falu. Félévi kocsmáltatás, éves húsmérés fejében 50 forinttal tartoznak.

T – Felépül a polgári kórház emeletes épülete.

T – Beindul a belvárosi görögkeleti szerb népiskola egy tanítóval.

1758

Elkezdődnek a Temes folyó szabályozási munkálatai.

L – Gavrilă Gurean főkenéz elindítja a nagy templom építését. A szükséges 22828 forintból 5038-at ő adományoz. Az építkezés 1766-ban fejeződik be.

SZ – Szegeden 16 cég működik (1697 óta alakultak ismét).

SZ – Bemutatják az első szegedi, magyar nyelvű (piarista iskolai) színdarabot.

T – Létrejön az erzsébetvárosi négy osztályos görögkeleti román iskola.

1760

G – Felépül a kálvária.

T – Létezik utcai világítás a városban fagyús lámpásokkal. (1770-ben már 100 ilyen lámpás létezett).

1760-62

A – Szineszie Zsivánovics püspök felépítteti a gáji barokk stílusú Oszlopos Szent Simon kolostort, a kolostor templomának ikonosztázionját (szentképfalát) Stefan Tenetchi, a régió legjelentősebb egyházi festője készítette.

1761

SZ – Az év folyamán elkészül a szegedi szerb templom rokokó ikonosztáz.

T – Az 1761-1768 közötti városi jegyzőkönyvek gyűjteményével indul a levéltár anyaga.

T – Elkészül a rác városháza épülete, ahol a német és szerb magisztrátusok egyesülése után a városi színház működik 1870-ig.

1762

G – Új görögkeleti templom épül.

T – Felépítik az első zsinagógát.

1762-1764

SZ – Folytatódik a várépítés, a régi falhoz képest, ill. a Tiszától 50 méterrel beljebb felépítik a keleti várfalat, amelyből ma a Mária Terézia-kapu maradványa őrzi a vár emlékét.

1762-1766

SZ – A Nagyszentmiklóson született neves nyelvtudós, Révai Miklós a szegedi kegyes iskolában tanult és választotta piarista életet.

1763

A második pestis járvány is eléri a Bánságot.

1775-ig tart a Bánság betelepítésének második szakasza, a Mária Terézia általi telepítés.

L – Lugosra 60 katolikus család érkezik.

1763-1783

A – A Maros félszigetén Filip Ferdinand Harsch tervei alapján felépült az 55 hektáron fekvő, 296 löveg és 3600 katona befogadására alkalmas új vár.

1765

L – A városban egy német fúvós zenekar létezik.

1766

A – A város lakossága meghaladta az 5000 főt.

B – Felépül az első iskola.

G – március 14: Magyargyulán hatalmas tűzvész pusztít.

1767

A – Felterjesztetik a város elköltöztetésének tervét a zimándi pusztára.

SZ – Elkészül a minoriták temploma a Felsővároson (1754 óta építik).

T – Temesvárott ülésezik az illír-szerb Kongresszus.

1768

L – Gavrilă Gurean kenéz 1012 forintot ad egy újabb iskola építésére.

A,T,L – **április:** II. József osztrák császár első látogatása a térségbe, ismerni kívánja az ország helyzetét. A látogatás során jár Aradon, Temesvárott, április 28-án érkezik Lugosra.

1769

B – Felépül a Pádai Szent Antal tiszteletére emelt római katolikus templom.

T – **április 13:** Karl Alex Steinlein mérnök és Joseph D. Redange bányamester Temesváron kidolgozzák a resicabányai vaskohászati üzem terveit és bemutatják a császári kamarának.

1769-70

A – A Főtéren felépül a „toronynak” nevezett új városháza a város első köztéri órájával.

1770

G – Először alkalmaznak orvost a városban. Megnyílik Békés megye első gyógyszertára (Mégváltó gyógyszertár).

L – Elkészül a legrégebbi román oktatási intézmény, amely megszakítás nélkül máig működik. A mai 3. sz. Általános Iskola 1770-ben felekezeti iskolaként indult, Gavrilă Gurean főkenéz által építtetett két osztálytermes épületben, az ortodox templom mellett.

1771

T – **április 18:** Megjelenik a *Temeswarer Nachrichten*, az első újság Románia mai területén.

A – **június 30:** A Maros árvize 240 házat dönt romba Aradon.

1771-72

A – Megtörténik az összeírás a megyében az úrbérrendezés céljából (urbáriumok); összeírtak 11151 jobbágy-, 4185 házzal rendelkező és 580 ház nélküli zsellércsaládot.

1772

SZ – Az árvíz a legnagyobb magasságon tetőzik (630 cm).

B – **Virágvasárnap:** Békéscsaba hatalmas vihar dől.

1773

B – Békéscsaba a megye legnépesebb települése: 6551 fővel.

B – Megnőtt az evangélikus lakosság száma, hogy ki kell bővíteni az ótemplomokat egy északi és déli szárnyal.

G – Összeíráskor 5625-en éltek Gyulán (Magyar- és Németgyulán együttvéve).

T – Felépül a józsefvárosi római katolikus plébániatemplom.

1774

Az újabb török háború veszélye miatt Mária Terézia császárnő elrendeli a határőrség újjászervezését. Létrejön a Szerb (illír) ezred, amelynek feladata a Tisza-Dunába ömlésétől a Vaskapniig terjedő szakasz őrzése. A parancsnoki központ Kikindáról Fehértemplomba kerül.

A – Egy összeíráskor 231 kézművest számlálnak meg a városban.

B – Új iskola épül.

G – Kibővítetik a görögkeleti templomot.

L – A román iskolában Moise a tanító.

SZ – A tanács Mária Terézia rendeletére betelepíti Kistelek pusztát.

T – Felújítják a régi vízierőgépet, így a lakosság ivóvízhez jut.

1775

A – Újaradon németországi gépekkel megnyitják a város első sörgyárát.

B – Felépül az új paplak.

B – Két járásra osztják Békés vármegyét, a békésire és a csabaira. A csabaihoz tartozik: Szentandrás, Berény, Csaba, Endrőd, Gyoma, Komlós, Orosháza, Öcsöd, Szarvas. A békésihez: Békés, Doboz, Gyarmat, Gyula, Ladány, Kétegyháza, Szeghalom, Tarcsa, Vári és Vésztő.

G – Harruckern Ferenc megbízásából elkezdtek az új barokk stílusú plébániatemplom építését.

SZ – VI. Pius pápa Szegedet a csanádi egyházmegye fennhatósága alá helyezte.

T – Megnyílik a tanítóképző.

A – október 11: Beiktatják a város első görög katolikus plébánosát, Beregi Pált

1776

G – Harruckern Ferenc elhalálozik, özvegye, Dirling Antónia folytatta a templom építését. Harruckern családot akkora tisztelet övezte, hogy halálát követően a még gyermekkorú unokáját nevezte ki Mária Terézia főispánnak.

L – Lugos a Bánság egyik legnagyobb települése: 887 lakóház, iskola, hat malom, egy vágóhíd, császári gabona- és faraktárak szerepelnek a jegyéken.

1777

B – Elkészül a Körös-csatorna, amely segítette a mocsarak visszaszorításában.

G – Felszentelik a templomot, bár a tornya csak a következő évben készült el teljesen.

1778

Bánságot visszacsatolják Magyarországhoz és létrejönnek a vármegyék: Temes, Torontál és Krassó, a katonai határsáv pedig 1872-ig habsburg katonai igazgatás alatt marad.

SZ – A magyar közigazgatáshoz visszakapcsolt Temes, Torontál, Krassó-Szörény megyék létrejöttével a Maros és a Tisza által határolt terület északi felére (Dcszk, Gyála, Szentiván, Szőreg) szegedieket telepítenek. Szegedi lakosság 146 település benépesítésében játszott szerepet a 18-19. század folyamán. Zömükben szegény családok közül, dohánykertészeket hívtak a földbirtokosok. Torontál nemesi vármegyében, Újszeged földbirtokosaként van jelen a város.

SZ – Befejeződik a görögkeleti szerb templom építése. Zömében gazdag kereskedők, tőzsérek (marhakereskedők) a szegedi szerbek. A hódoltság alatt is a törökkel együtt voltak a belváros, a Palánk lakói.

T – június 6: Gróf Niczky Kristóf királyi biztos, a mai Barokk palotában bejelenti a Temesköz visszacsatolását Magyarországhoz.

IV. Fejezet

1779-1867 közötti korszak

1779

A Temesi bánság területén létrejön három megye: Temes – székhelye Temesvár, Torontál – székhelye Nagybecskerek (ma Zrenjanin) és Krassó – székhelye Lugos.

1780

T – Temesvárt a bánsági kerület átszervezésével és Magyarországhoz való csatlósásával egyidőben összevonják a két – rác és német – magisztrátust és létrejön az egységes városi tanács. Temesvár szabad királyi város lesz (ismét, miként a császári közigazgatás előtt volt), megszabadult a visszaszerzett javakra kivetett kiváltási díjak terhétől.

T – Bevezetik a Bánságban a telekkönyvet.

T – Megjelenik Bécsben Francesco Grisellini munkája, a „Versuch einer politischen und natürlichen Gesichte des temesvarer Banats” (vagyis „Kísérlet a temesi Bánság politika- és természettörténetének leírására”). Grisellini szerint Temesvár lakossága 6718 fő, a Bánságé pedig 450.000 fő.

1781

Augusztus 1: *II. József elárverezteti azokat a temesi birtokokat, amelyeket a kincstár új szerzeményeinek tekint, mivel nem adták vissza régi, a török megszállás előtti tulajdonosaiknak. A cél egy olyan új arisztokrácia kialakulása, amely nyitott a Császári Udvarral való együttműködésre. A 30.000 forintnál kisebb értékű birtokok helyben, az ennél nagyobb értékűek Bécsben kerülnek árverésre. Az első árverést továbbiak követik: szeptember 15 (Temesvár) és december 10 (Bécs), illetve 1782. április 10 (Temesvár) és május 1 (Bécs).*

A – május 21: A ferencesrendi kolostort az óvárból átköltöztetik az új várba.

1782

Septembrie, 21: *A császár a lakossághoz fordul, bejelenti a harmadik bánsági német telepítést. Így 1784-1789 között a Felső Rajna, Pfalz, Zweibrücken, Hessen, Frankfurtt vidékéről érkeznek telepesek. József telepítése protestánsok jövetelét is jelenti – a legismertebb evangélikus község Liebling.*

T – II. József kedvencei, katonák és bankárok árverés nélkül is földhöz jutnak. Akik az új birtok értékének legalább egyharmadát nem fizetik ki 1782 áprilisáig, elvesztik a tulajdont. Egy ilyen eset Mehala, amelyért Temesvár nem tudja időre kifizetni az előírt összeget, és semmilyen utólagos kísérlet nem tudott változtatni a helyzeten.

T – **szeptember 16:** Temesvár szabad királyi város új címet kap. Az új városi rang bejelentésére ünnepélyes keretek között kerül sor Lovász de Eötvös királyi biztos által, Adam Ingrueber polgármester jelenlétében. Ezzel Temesvár új modernizációs szakaszba lépett. A városházát teljesen felújítják Iosef Aigner építész irányításával.

1783

A – A városi lakosság először kéri felszabadítását a jobbágyterhek alól.

A – **január 14:** II. József császár határozata: a város a régi helyén marad.

1783-97

A – Kiepül a Hal-tér (ma Heim Domokos).

1784

B – Felépül az evangélikus templom tornya.

T – A gyárvárosi szerbek befejezik a Szt. Györgynek ajánlott templomuk építését a török időket átvészelt fatemplom helyén. A munkálatokat segítik gazdag makedo-román kereskedők is.

T – Gyárvásorban illir iskola működik, amely 1825-ben két iskolára válik szét: a szerk és a román iskolára.

T – Megjelenik Temesvárt a *Temesvarer Zeitung* újság, rövid életű.

A – **ősz:** A Horea vezette parasztfelkelés érinti a megye keleti településeit; az aradi polgárság felfegyverkezett a város védelmére. A Soborsin környéki parasztok Petru Baciú és Urs Ribita vezetésével elfogják Forray András alispánt, csak a román ortodox püspök közbenjárására engedik szabadon.

A – **november 14:** A várat támadó 200 fős felkelő csapat Solymosnál vereséget szenved.

1784-1785

Az érkező telepések részére két év alatt 1215 házat építenek, további 128 építését elkezdik. A telepések gabonát, háziállatokat, takarmányt, szekeret, de még tányérokot és konyhai felszerelést is kapnak.

1785

Március 18: *II. József közigazgatási reformja, melynek értelmében a vármegyék önállósága megszűnik, és az országot tíz kerületre osztják fel. Békés, Csanád, Csongrád, Arad, Szá-*

bolcs és Bihar vármegyékkel együtt a nagyváradi kerületbe kerül. Ezzel együtt a jöispáni tisztt is megszűnik, helyette királyi biztos kerül a kerület élére, a nagyváradi kerület esetében gróf Teleky Sámuel személyében.

T – II. József a Horea vezette felkelést követően utasítást ad ortodox papnevelde létrehozására Temesváron, s erről értesíti a Magyar Helytartó Tanácsot is. A korábbi temesvári püspök, Moisie Putnik, miután karlowitzzi mitropolitának választják, Temesvár helyett Karlowitzben szeretne szerb nyelvű papi szemináriumot.

L – A város egyik legismertebb leírása ebből az időből a Johann Lehmann német utazó által készített.

A – február 28: A katonaság elfogja Petru Baciut, néhány nappal később Aradon kivégezik.

1786

A – A városba érkezik a zsidó hitközség első, reformátorként számon tartott főabbija, Chorin Áron; 1844-ben bekövetkezett haláláig szolgálja a hitközséget.

B – Békés, Csanád és Csongrád megyét egyesítetik, az egyesített megyék központja pedig Szegvárra került.

G – május 27: Megtartották az utolsó megyegyűlést az épülőfélben lévő megyeházban. A gyűlés végeztével mindent össze kellett szedni a hivatalos iratokat s költözni Szegvárra. A részben elkészült megyeházát eladták.

T – Temesvár Mehala negyedében elkezdik az ortodox templom építését, mely 1791-re készül el.

L – A Temes két partján lévő két város mindenike az Udvar tulajdona. Mindkettőnek saját igazgatási szervei vannak. Az 1786-os összeírás szerint Románlугosnak 1039 háza és 5130 lakója, Németlугosnak 203 háza és 1446 lakója van.

1787

T – Újabb német nyelvű lap jelenik meg a városban – *Temesvarer Merkur* – szintén rövid életű.

1788

T – Szentannáról Temesvárra költözik a kegyesrendiek által vezetett gimnázium, és itt 1788-1948 megszakítás nélkül működik. 1806-ig ötosztályos, ettől az évtől működik a VI. osztály, majd 1841-től nyolc osztályos főreálgimnázium.

1789

A – A város két új hidat épít a Cigánka patakon, elkészítik a várból Aradra vezető új hidat

T – ősz: Színházi premier Temesvárott. Johann Christoph Kuncz temesvári intendáns vezetésével jön létre a *Medeea und Jason* opera ősbemutatója, amely Peter Winter, a kor egyre sikeresebb német zeneszerzőjének műve.

1790

A – A vármegyei gyűlések, bírósági vizsgálatok hivatalos nyelve a magyar.

T – II. József halála után a trónon testvére, II. Lipót követi. Temesvárnak törvényileg megerősíti szabad királyi városi jogait, a parlamentbe szavazati joggal rendelkező képviselőt küldhet. Temesvár első képviselői: Ignacz Koppauer és Bazil Ioanovic.

G – **március 15:** Békés megye külön főispáni helytartót kap, a régi tisztviselők visszatérnek Gyulára, elfoglalják korábbi lakásaikat. Visszaáll a megye önállósága, melynek központja visszakerült Gyulára.

T – **augusztus 26 - november 4:** *Illir kongresszus* (szábor) Temesvárott. A kongresszuson az egyházi kérdések (a mitropolita megválasztása) mellett napi-rendre kerülnek nemzetpolitikai ügyek is. A kongresszust az Udvar javaslatára hívták össze, azzal az ígérettel, hogy a szerbek autonómiát kapnak, vajdaságot hozzák létre számukra, mivel a magyarokkal szemben a császár mellé álltak.

G – **október 25:** A megyei közgyűlés a korábbi latin helyett a továbbiakban magyar nyelven vezette a jegyzőkönyveket.

A – **november:** Aradra helyezik az 1741-ben létrehozott 33. gyalogezredet, amely a város háziezrede 1918-ig.

1791

T – A temesvári Egyesült Görögkeleti Püspöki Templom (a szerb ortodox templom, amelyet románok is használtak) felújítása elkészül, két új tornyot kap. Az akkori ortodox püspök Petar Petrovici.

T – A belvárosi iskolában kísérlet történik a magyar nyelv oktatásának a bevezetésére.

1791-1814 között

A – Felépül Szent János tiszteletére a görögkeleti templom.

1792

A – Létrehozzák a szerb görögkeleti népiskolát.

1793

G – Teljesen kész – a ma is álló – megyeháza épülete.

SZ – A Templom téri építkezéscsúcs (plébánia, rendház, a városi/piarista iskola, amely líceumnak és rajziskolának is otthont ad) a Szent Dömötör-plébánia mellett kialakul a város egyházi központja.

1794

G – Felépül Magyargyula városháza.

T – A rác polgármesteri hivatalt, amely a mai N. Lenau középiskola helyén állt, színházzá alakítják át. Az újonnan berendezett színháznak 23 páholya volt a földszinten és ugyanannyi az első karzaton, mindenik 3 forintba került, 30 páholy a második karzaton 1 forint és 30 krajcárért, a földszinten pedig 128 lefoglalt támlásszék 40 krajcárért, 100 támlásszék 20 és 10 krajcárért, valamint egy 200 állóhelyes karzat. Ez 700 férőhelyet jelentett és 250 pengőt megközelítő maximális bevételt.

1795

L – Az Udvari Kamara döntése következményeként Lugoson egyesül a Temes két partján fekvő település közigazgatási szempontból, a polgármestert felváltva a románok illetve a németek adják.

1796

A – Megalakul az 500 fős polgárőrség német, magyar és szerb tisztek vezetésével Seitz Benedek parancsnoksága alatt, amely a vár védelmét is ellátja a francia hadszíntérre vezényelt várőrség helyett.

L – Egy újabb oklevéllel a város megkapja a vásártartások jogát, 4 nagyvásár évente és heti kétszeri alkalommal piac, kedden és pénteken, mai napig fenntartott hagyomány.

1797

B – Békés vármegye küldte a kócsagtollakat a nemes testőrség számára Bécsbe.

1798

B – A Harruckern-örökösök osztozkodásakor Békéscsaba Harruckern Borbálának jut.

1799

G – Árvíz pusztít a városban.

SZ – Elkezdődik a városháza építése.

SZ – A piaristákra bízva a város a rajziskola (felsőfokú képzés 1850-ig) működtetését.

SZ – Újszeged mezővárosi rangot kap.

T – Megszületik Kiss Ernő, a majdani magyar forradalom tábornoka.

XVIII. század vége

A – Pavel Avakumovics püspök rendeletére felépül a román ortodox templom a mai Moise Nicoară Líceum helyén.

1800

SZ – Kelemen László színtársulatának egyik székhelye Szeged.

SZ – A város kulturális élete virágzik, előadják az első magyar nyelvű operát.

SZ – Megszervezik az első nyilvános hangversenyt.

SZ – Elkészül a Vedres István tervezte Városháza.

1801

G – Nagy tűzvész pusztít, amelyben a település döntő része leég.

1802

SZ – Az uralkodó jóváhagyja Grün Orbán nyomdájának alapítását.

1805

G – 1805, 1816, 1830-31, 1838, 1844, 1845: Gyulát árvizek pusztítják.

T – Megjelenik a *Temesvarer Wochenblatt*, rövid időre.

1806-1807

T – Kőszeghy László temesvári püspöki helynök, későbbi római-katolikus püspök megalapítja a katolikus Papnevelő Intézetet.

1807

G – május 11: I. Ferenc rövid ideig Gyulán időzik.

T – május 22: Megszületik Brocky Károly festőművész.

T – nyár eleje: A város a várfalak között fogadja I. Ferenc császár és Károly királyi herceg látogatását, akik a A Trombitáshoz fogadóban szállnak meg. A magas rangú vendégek meglátogatják a várat és katonai vezetőkkel találkoznak.

1808

A – Nagyváradon megjelenik Perecsényi Nagy László Aradról szóló Orodias c. könyve.

1809

A – Egyedülálló módon Aradon polgári tüzérség is megalakul.

SZ – Tífuszjárvány volt.

SZ – A városi polgárok közé evangélikus 1805-től, református 1809 után kerülhetett.

T – A Napóleon ellen folytatott háború kedvezőtlen fordulata és a franciák által veszélyeztetett főváros helyzete miatt, a bécsi Kincstárat biztonságban Temesvárra hozták, itt a polgárőrség védelme alá került, amely a várkapuk és a város főbb pontjainak az őrzését biztosították.

SZ – március 27: Napólcon elleni általános nemesi felkelést szervezve érkezett Szegedre József nádor.

1811

L – Az ortodox templom körül alakult kórus jelenti a későbbi román énekes és zenei egyesület (Reuniuni române de cântări și muzică) alapját.

1812

A – 1812-1821 között felépül az újaradi barokk stílusú római katolikus templom.

A – november 5: Ferenc császár parancsára megnyílik az első román tanítóképző, a Preparandia.

1813

SZ – Tűzvész pusztít a Felsővárosban.

SZ – A szegedi kereskedők vagyona félmillió forintra tehető. A kereskedők gazdasági súlya az 1830-1840-es esztendőkre megnőtt, az 50 leggazdagabb kereskedő fizette be a városi adó egynegyedét. Különösen a szerb kereskedők jelentőségét lehet kiemelni, a balkáni területekkel vámmentesen kereskedhettek, a város belső tanácsában is helyet foglaltak a legtekintélyesebbek.

1814

A – Nagyváradon megjelenik Perecsényi Nagy László Arad megyei monográfiajának 16 oldalas kivonata *A régi Orod, vagyis a mostani Aradnak dolgai* címmel.

B – 1814-1817 között nagy árvizek elborítotják Békéscsaba határát, több ház összedől.

1815

T – Klapka József nyomdász, Temesvár jövőbeni polgármestere, közkönyvtárat nyit meg, a mai Románia területén a másodikat (az első a Teleki Téka Marosvásárhelyen, 1802).

1816

SZ – A tavaszi árvíz 1300-1500 házat döntött romba.

SZ – Láng Ádám vezetésével állandó színtársulat kezdte meg működését.

B, G – január 29-31: Iszonyú fergeg, mely az egész Alföldön, Békéscsabán és Gyulán is, nagy pusztítást végzett.

1817

B – Nagy a drágaság (1 köből búza, több mint 100 forint volt) és éhínség. Az erdélyi, aradi és bihari oláhság, éhségtől ide hajtatva, az utcákon éhen hal.

L – Megindul a céhek szerveződése, hogy megvédjék a mesterembereket a konkurenciától. Megjelölik a 4 fő hagyományos ágazatot, ezek a cserzővargák, a szűcsök, a fazekasok és a szabók és céheik. A Bécsi Udvar által elismert első Statútum és Kiváltsági Oklevél 1819. március 30-ai keltezésű.

A – július: Török Márton főbíró sürgetésére a város kövel burkoltatja – első ilyenként – a Templom utcát.

1818

A – Hirschl Jakab kereskedő az aradi Simonyi (ma Gh. Lazár) utcában kőszínházat épít, amelyben télen német, nyáron magyar nyelvű társulatok szerepelnek (egy vándortársulat tagjaként Déryné is).

A – 1818-22 között Száva Tekelija (Tököli Sebő) kibővítteti a szerb ortodox templomot.

1819

A – Megkezdzi működését a város első nyomdája Michek Antal vezetésével.

A – 1819-től József nádor aradi birtokain korszerű farmgazdálkodást vezet be, gépeket vásárol.

SZ – A kamara 1806-ra visszamenően 25 évre zálogba adta a szőregi uradalmat.

T – Temesváron himlőelleni védőoltást alkalmaznak.

1820

A – Reiner József mérnök elkészíti Arad forgalmi tervét a fontosabb útvonalakkal.

B – Felépült a római katolikus templom tornya.

B – A békéscsabai földbirtokosok a királyhoz fordulnak országos vásár tartása érdekében, ekkor még sikertelenül.

T – Vasile Georgevici román pap, a Bécsi Udvartól támogatást kér egy ortodox templom építéséhez Temesvár-Gyárvárosban, mivel az akkori (Kossuth téri) szerb ortodox templomot a román ortodox hívek csak minden második vasárnap használhatták.

T – Megszületik a majdani 48-as tábornok, Klapka György, Komárom városának védelmezője.

1821

A – Felépül klasszicista stílusban a vármegyeháza.

B – Megalakult a görög-keleti egyházközség.

1822

A – A Püspökség mellett létrejön a román ortodox teológia.

1823

T – november 3: Bolyai János, a nagy matematikus, akkoriban a temesvári helyőrség hadnagya, levelet ír édesapjának, a hírneves vásárhelyi matematikus tanárnak arról, hogy sikerült megalkotnia a nemeuklédieszi matematika alapjait. (Szöveg szerint: „Semmiből új világot teremtettem.”).

1824

T – A város kálvinistáinak és evangélikusainak kezdeményezésére megalakul az egyesített protestáns plébánia.

B – június 29: Felszentelik az új evangélikus templomot.

1825

T – Klapka Józsefet, Temesvár polgármesterét, Klapka György tábornokának édesapját a város képviselőjének választják meg.

1826

A bécsi Udvari Kamara megerősíti a katonai határőrséget intérvéste, Bánságba telepítvén cseh erdőmunkásokat, akiket Újmondova mellett telepítenek le, és több új települést alakítanak ki, és pedíg: Szent Ilona, Tiszafa, Szörénybúzás, Almásróna, Bigér és Cseberdős.

SZ – Felmayer Antal kékfestő üzeme (1824) gyárrá növi ki magát, a védegyleti mozgalom felvirágoztatja a 40-es években.

T – Felszentelik Temesvár-Gyár város román ortodox templomát, védőszentje Szent Illés.

1827

A – Egy összeírás értelmében a vármegyének 1 szabad királyi városa (Arad), 18 mezővárosa, 164 faluja és 46 pusztája volt.

SZ – Határozat születik az utcai világítás bevezetéséről.

A – december 4: A városi tanács határozata értelmében Arad közvilágítására a város utcáin 156 olajlámpást szerelnek fel.

1828

Az egy kézművesre jutó lakosok száma Arad megyében 207, Bács megyében 74, Békés megyében 97, Csanád megyében 116, Csongrád megyében 57, Temes megyében 91, Torontál megyében 102 fő. Ugyanez az adat Aradon (lakosság 13.824 fő) 44, Szabadkán (34.924) 37, Újvidéken (20.231) 38, Zomboron (17.534) 36, Temesváron (11.942) 15, Szegeden (32.209) 29 fő. Az ország 750 vásáros helye között a 10 legjelentősebb között van Szeged, az egyik legnagyobb gabonapiac, Kiskunság, Békés, Csanád megyék és Bánát gabonáját itt hajózzák be. A régiókban Temesváron élt arányaiban a legtöbb (országosan 4.) iparos.

A – Pikuley Lajos mérnök elkészíti a város első szabályozási tervét.

T – Megjelenik a város első szaklapja, a *Banater Zeitschrift für Landwirtschaft, Handel, Künste und Gewerbe*. Az év végéig jelenik meg.

SZ – Szegeden 1090 családfő iparost számoltak meg. A lakosság 25%-a iparos, 63 mesterséget űznek. A mesterségek száma alapján a magyar városok között a 12. helyet foglalja el. A bőr- és a ruházati iparban dolgozott a mesterek 67%-a. Csekély a fémipar, a szolgáltató ipar nincs 1%. A városi életre utal a kávé, a cukrász, a gyógyszerész, a szobafestő, a könyvkötő és nyomdász mesterség. Török eredetű lehet a paplanos, paszománykészítő, orgonakészítő, rézműves, rézöntő, cinműves, dohánykészítő. A csizmadiák és szűcsök magas arányban városi adót se tudtak fizetni, olyan sokan voltak. Az ácsok, hajóácsok, kőművesek és kovácsok után szedett adó viszont lényegesen több személytől folyt be, mint a mesterek száma. Az iparosok 80%-ának (1367 fő) 200 forint éves jövedelme volt 1844-ben, 32-nek 2500 Ft felett (6,8%). A leghíresebb mesterség a késesség, a legvagyonosabbak a kötélverők (külföldről is érkeznek vándorlegények). A szíjgyártók, nyergesek és csiszárok céhe katonai megrendelésre dolgozott a XVIII. században, jelentősek a hajóépítő szuperek. A reformkor végén megjelentek Szegeden a gyárosok. A gyárakban hetente fizettek bért, a 16 éven aluli gyerekek csak napi 8 órát dolgozhattak.

1829

SZ - Megalakul a Belvárosi Kaszinó.

B – tél: Nagy a hó és szinte szibériai a hideg.

1830

A – Megalakul az aradi kaszinó.

G – Felépül, 1830-33 között, Beszédes József mérnök tervei alapján Körösbökeny és Gyulavarsánd között a Nádor-csatorna 17 vízumalommal.

L – Létrejön a *Constituția (Alkotmány)* nevű titkos társaság, Teodor Nedelcu vezetése alatt ülésező mesteremberek és értelmiségiek társasága. Közvetlen politikai céljuk (az akkori idők forradalmi szellemének megfelelően) „a társadalom alkotmányos alapokra helyezése a tömegek felemelésével”.

SZ – A takács céhnek 118 mester a tagja.

T – Megjelenik a *Thuha* irodalmi-művészeti folyóirat (német nyelvű).

1831

A – Br. Orczy Lőrinc megalakítja a Lövészegyletet, a város első sportegyletét Aradon.

A – A kolerajárvány a vármegyében közel 3000 áldozatot szed, ebből Aradon 200 ember hal meg.

G – Kolerában 596 személy meghal.

SZ – I. Ferenc király a szegedi várbörtönt jelöli ki az olasz deportáltak számára.
SZ – A tanács elveti Vásárhelyi Pál tervét, miszerint a város alatt új Marostorkolat kialakítását javasolja. A Tisza ősi ártere 20 ezer km², amelyből 5 ezer km²-nyi a mocsár.

T – Kolerajárvány dül, egyetlen év alatt 1361 személyt pusztít el. Az 1836-os járványnak 1028 személy esik áldozatául. Nagyon szigorú szabályokkal végül sikerült a járványt megállítani.

T – Elhelyezik az evangélikus templom alapkövét.

A – **április 11:** A vármegyei gyűlés elhatározza a magyar nyelv bevezetését az oktatásba.

A – **augusztus 19:** Meghal a világ legöregebb, 96 éves huszára, Skultéty László (szül. 1735); 81 évet szolgált a hadseregben, az újaradi temetőben temették el.

B – **július 25 - augusztus vége:** Kolerajárvány pusztít, akkora, hogy egyetlen nap 130 ember lett áldozata. A kolerában meghaltak száma 2019 személy.

SZ – **július-augusztus:** Szegeden pusztító kolerában több mint ezren megbetegednek, 521 fő meghal.

1831-1840

T – Megjelenik a *Temeswarer Wochenblatt* német nyelvű hetilap, az első sajtókiadvány, amely fent tudott maradni a piacon.

1832

T – Temesváron telepedik le Michael Jáborsky, ismert és elismert európai művész, aki a temesvári Dóm zenekarának első hegedűseként 50 évig muzsikált és szervezte a város zenei életét. Ő kezdeményezi 1840-ben az ún. *Musikalisch-Declamatorische Academie*, egy koncertsorozat beindítását.

1833

Elkezdődik a Vaskapu szabályozása. 1837-re készül el az ún. Széchenyi út Bazsás és Orsova között. A folyó a deltáig hajózható, a világtengerekkel összekapcsolta Magyarországot. A partján szárazföldi út van.

A – A városi Zenekedvelők Egyesülete létrehozza a konzervatóriumot.

A – Megkezdődik a városi kórház építése Vitézlő Rigel Antal tervei szerint.

A – Megalapítják a ségai ortodox román népiskolát (Arad).

SZ – Ábrahám József szegedi hajós elsőként kelt át hajójával a még szabályozatlan Vaskapun.

SZ – Szegedre látogat gőzhajón gróf Széchenyi István.

1834

A – Chorin Áron reformátor főrabbi (1789-1844) kezdeményezésére felépül a Heim Domokos tervezte neológ zsinagóga.

B – Földrengés a városban, az újonnan épült evangélikus templom is megsérül.
B – Békés vármegye jegyzőkönyvei Nagy-Csabának nevezik a községet.
A – **augusztus 17:** Orczy Lőrinc báró meghozza Aradra a Ferenc császár és király adományozta szabad királyi város adománylevelet, amelyet 21-én ünnepelesen beiktatnak.

1835

A – Létrejön a Városi Önkéntes Tűzoltó Egyesület.
A – Gherasim Ratz aradi görögkeleti püspök alatt (1835-50) a szláv helyett a liturgia nyelve a román lesz.
T – Lonovits József római-katolikus püspök létrehozza az egyházmegyei könyvtárat. A csanádi egyházmegye irattára 1788-tól létezik Temesváron.
A – Budán kinyomtatják Fábrián Gábor munkáját: *Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statistikai tekintetben. Históriai rész.* A második kötet kéziratban az Arad Megyei Könyvtár birtokában van.

1836

SZ – A magyar Kamarától Szeged megkapja örökbirtokként Újszegedet, cserébe az öttömösi 2 ezer holdas pusztát adja. Újszeged Szeged harmadik jobbágytelepülése, amely Torontál vármegye felügyelete alá tartozott.

1837

A – Megjelenik az első helzi lap, az *Arader Kundschaftsblatt*.
B – A szentmise alatt a katolikus templom tornyát villámcsapás éri, a torony teteje és a fal is több helyen megsérül, de nincs áldozat.
L – Selyemfeldolgozó műhely létezik a városban, a textilipar nagy fejlődés elé néz az elkövetkező időszakban.
L – Megnyílik a Latin Nyelviskola, mely 1919-től a „C. Bredeceanu” Líceummá alakul át.

1838

A – Megindul az állandó gyorskocsi-szolgálat Arad és Pest között.

1839

A – Kiadják az első magyar nyelvű lapot, az *Aradi Hirdetőt*.
SZ – Megalakul az Alsóvárosi Gazdasági Egyesület. A város országgyűlési képviselői liberális (ősiség eltörlése, céhek megszüntetése, törvény előtti egyenlőség, nemzeti bank alapítása) szellemű követutasítást kapnak.
SZ – A Szegeden lévő 121 (41 száraz-, 80 vízi-) malom közül csak háromnak volt a molnár tulajdonosa, 62 „molnár nélkül” működött. Szabad iparággá vált az őrlés.

1840

A – Franz Mahler felépítteti a klasszicista stílusú Fehér Kereszt szállodát.

A – A városban megnyílik a takarékpénztár, Erdély második ilyen intézménye.

A – Bohusné Szögyény Antónia bárónő létrehozza az aradi nőegyletet, amely megnyitja az első aradi kiseddóvót.

B – Békéscsaba mezővárosi rangot kapott.

SZ – Újjászerveződik a polgárőrség.

SZ – A nagy piactól a sóházig lerakják az első kövezett utat. 1840-1846 között épült az első fedett csatorna a Szentháromság utcában. A nyílt csatornák vize a várárokba folyt, onnan emelték a Tiszába. A közterületek tisztán tartását 1872-ig láncra vert rabok végezték Szegeden.

1840-1849

T – Megjelenik a XIX. század első felének egyik leghosszabb életű lapja, a *Temesvári Wochenblatt – Zeitschriftliches für Wissen, Kunst und Industrie*.

1841

B – Engedélyezik országos vásár tartását.

B – Felépül a görögkeletiek temploma.

1842

A – Forray András a Főtéren lebontatta a harmincad épületét, megnyitotta a róla elnevezett utcát (most Metianu) a Tököli tér felé.

1843

B – Kijavítják az evangélikus templomot, tornyát rézzel fedik be.

B – Nagy árvíz, sok házat mosott el.

SZ – Elkészül Szeged első zsinagógája. Megalakul az Iparvédő Egylet szegedi osztálya. Létrehozzák az első gőzfürdőt.

T – **augusztus 8-12:** Megtartják Temesváron a magyarországi orvosok és természet tudósok közgyűlését.

1844

A – Meghal Chorin Áron főrabbi; a Mosóczy telepi zsidó temetőben helyezik örök nyugalomba; a Guttmann Jakab készítette mellszobrát 1997-ben ellopták a kriptájából.

B – Országgyűlési törvény nyomán Békéscsabát a Szeged-Vásárhely-Orosháza-Csaba-Gyula-Várad és a Debrecen-Arad út érinti, amely Csabánál ágazik le Kétegyháza-Lökösháza irányába. Csaba tehát a megyén átfutó országos, főbb utak metszéspontjába kerül.

SZ – Kétéves tanítóképző intézet nyílik Szegeden.

A – **december:** A Maros 4 méteres jeges árhulláma elöntöti a várost, 636 ház dől romba.

1845

A – Pesten a legjelentősebb magyar írók írásaival Császár Ferenc szerkesztésében megjelenik az *Aradi Vésznapok* című kiadvány az aradi árvízkárosultak támogatására.

G – Közvilágítás kiépítésének kezdete Gyulán.

SZ – Klauzál Gábor szervezésével megalakul az első szegedi takarékpénztár. A város lakosságának 7%-a kereskedő (az adó negyedét ők fizetik). A 18. században a szerb, zömében állatkereskedő mellett megnőtt a magyar és zsidó kereskedők száma, akik a termény-, a gyapjú-, a dohány felvásárlásával foglalkoztak.

SZ – Megszervezik a Védegylet szegedi tagozatát. A mozgalom hatására megerősödik a szegedi kékfestő ipar.

SZ – Megindult a rendszeres tiszai gőzhajózás.

SZ – **tavasz:** Az árvíz ismét pusztít Szegeden (a tetőzési magasság 672 cm).

T – **ősz:** A temesvári zenekedvelők a polgármesteri hivatal támogatásával létrehozzák az első temesvári zenei társaságot (*Temesvári Musikverein*), azzal a céllal, hogy zenei iskolát alapítsanak a városban. Az első tanár Michael Jáborsky, a képzéseket 1837-ben kezdhették el. Az iskola 1862-ig működött.

T – **ősz:** Lonovits püspök kezdeményezésére a Papnevelő Intézet épületében megnyílik a temesvári Jogakadémia, mely a 1848-49-es tanévig működik.

B – **december 31:** Békéscsabán megkötik az uradalommal az örökváltásági egyességet. A váltásági összege 802 ezer forintot tett ki.

1846

Megkezdődik a Körösök rendezése, szabályozása.

A – Liszt Ferenc két koncertet ad az aradi Fehér Kereszt szálló télikertjében.

A – Ortner Kristóf létrehozza a Maros uszodát az úri közönség számára.

B – Békéscsaba megkapja a királyi regálék jogát is.

G – Felállítják az első fürdőházat.

SZ – Gróf Széchenyi István a Tisza-szabályozás (Vásárhelyi Pál szabályozási tervében kétoldali megszakításmentes töltésrendszer és 102 folyókanyar átvágás szerepelt) ügyében Szegeden tartózkodik. A munkálatokat a Tiszavölgyi Társulat végzi (1846). A biztonság érdekében növelni kellett az átlag vízállást. A vár mellett sétakertet létesítenek.

SZ – A szegedi nemesség lemond adómentességéről.

SZ – A szegedi hajóállomány kb. 200 hajót tett ki.

SZ – Jótékony nőegylet alakul, amely megnyitja kisdudóvó intézetét.

SZ – A nagy szárazság miatt înséges évek következtek 1846/47-ben. Szeged városa olcsó, ill. ingyen kenyeret ad a szegényeknek. Emelkednek a lakbérek, több kézműves tönkremegy.

T – Megtartják az első temesvári takarékpénztár alapító gyűlését, mely a tartomány első pénzügyi intézménye.

T – **november 3-18:** Temesváron tartózkodik a világhírű zongoraművész és zeneszerző, Liszt Ferenc. Három koncertet tart a színház termében, illetve a vármegye közigazgatási palotájában.

1847

A – 1847-51 között Joseph Hoffer építész tervei alapján felépül a református templom; alapkövét Bánffy Polixénia bárónő tette le.

B – Békéscsaba az ország húsz legnagyobb városa közt van, népessége eléri a 22 ezer főt.

SZ – A város éves adóbevétele 21 ezer forint, ami 5 vízimalomra vagy 3 hajóra lett volna elég. Míg a legnagyobb szegedi hitelező (Schvajger Ábrahám) 384 000 Ft-ot adott kölcsönt, amiből abban az évben 300 ezret nem tudtak megadni, nem bukott bele, nagy forgótökével rendelkezhetett (50 ezer Ft egy uradalom éves jövedelme).

A – **ősz:** Ifj. Johann Strauss az aradi Fehér Kereszt szállodában koncertezik.

T – **november 7-14:** Zenekarának élén az ifjabb Johann Strauss, a „keringőkirály” tart három koncertet Temesváron.

1848

T – **március 13:** Bécsben erőszakos összeütközések az egyetemista diákok és a hadsereg között. A Temes vármegye hatósága készültségi állapotba lép.

A – **március 17:** A pesti forradalom híre Aradra ér, a fiatalok Jankai József vezetésével kikényszerítik a színházban a 12 pont és a Nemzeti dal felolvasását.

SZ – **március 17:** Délután 5 órakor érkezett Pannónia gőzhajó utasai hozták a „kiütött szabadság” híret a pesti eseményekről Szegedre. Felolvassák a két országgyűlési követsüggönyét a március 14-15-ei ülésről az ünneplő tömeg előtt.

T – **március 18:** Temes vármegye rendkívüli Közgyűlése összeül Temesváron és elfogadja a Pesten megalkotott március 15-i forradalmi programot.

SZ – **március 18:** Népgyűlést tartanak, amelyen felolvassák a 12 pontot. Kosuth Lajosnak üdvözlő táviratot küldenek.

T – **március 19:** Gyűlés a Polgármesteri Hivatalnál. Megalakul egy Rendtartó Bizottság. Ennek a város több magyar személyisége a tagja, románok Andrei Trandafil, Ioan Munteanu és George Iuga, német Ignaz Kulterer, szerb Sabbas Vuković (Vukovics Sebő), örmény Gorove István.

L – **március:** A város központjában kiragasztják a több színben kinyomtatott forradalmi Kijáltványt.

B – március 19: A forradalom idején Pesten tartózkodó csabai polgár beszámol március 15-éről Békéscsabán.

B – március 20: Békéscsaba képviselőtestülete rendkívüli közgyűlést tart, ahol elfogadják a 12 pontot és elhatározzák, hogy az egész testület átmegy a gyulai népgyűlésre.

G – március 20: Gyulára ér a forradalom híre, melynek hatására gyűlést tartottak a megyeházán.

SZ – március 22: A Helytartótanács rendelete alapján eltörölik a cenzúrát.

T – március 22: A polgármesteri hivatal piacterén vesz részt néhány ezer személy a népgyűlésen. Négy szépen feldíszített oltárt állítanak fel, és vallásos istentiszteleteket tartanak római katolikus, ortodox, evangélikus és zsidó szokások szerint, a kivívott szabadság köszönetének jeléül.

B – március: Megalakítják a bizottmányokat és összeírják a nemzetőrségbe jelentkezőket.

L – március 30: Lugosi gyűlésén Krassó vármegye közgyűlése elfogadja a március 15-i budapesti forradalmi programot.

SZ – március 31: A szervezendő népgyűlés számára a kormánytól fegyvereket kérnek a szegediek.

G – március - április: Felállítják a Nemzetőrséget, létrehozatala megfelelt a későbbi törvényi előírásoknak is.

SZ – április 24: Szeged elveszti ősi kiváltságait, kihirdetük az áprilisi törvényeket, életbe lép a közteherviselés. Megválasztják a képviselőházi választásra jogosult polgárok összeírására a bizottságot a népgyűlésen. Korda Jánost a nemzetőrség ezredesévé, Osztrovszky Józsefet alezredesévé, Bába Antalt őrnagyává választják. A szegedi nemzetőrség közel 5000 polgárból áll, egyes városrészek szerint századokra osztva. A város lakosságának számához viszonyítva ez az arány elérte a 15%-ot, ami az országban a második legmagasabb százalék.

T – április 26: Temes vármegyében visszaáll az ostromállapot.

T – május 5: Bánsági szerb vezetők felhívást tesznek közzé, amelyben felszólítják a Birodalomban élő románokat, horvátokat és szlovákokat, hogy fogjanak össze a magyar forradalom eszméi ellen.

SZ – május 16: Szegeden 185 tagú városi képviselőtestületet választanak, Vadász Manó polgármester, Tóth Mihály a főbíró lett.

L – május 16-17: A románok azt szeretnék, hogy az egyházukat a továbbiakban ne a karlováci szerb mitropolita vezesse. Lugosi gyűlésükön a bánsági románok képviselői követelik a nemzeti jogaikat és kikiáltják a bánsági és körösvidéki román ortodox egyház függetlenségét.

A – május 18: Megválasztják a város új vezetőségét: Török Gábor polgármester, Dimitrie Haica (Hajka Demeter) alpolgármester lesz.

SZ – május 21: Osztrovszky József és Rengyey Ferdinánd vezetésével megindul a 3. Honvéd zászlóalj toborzása, amelynek parancsnoka később Damjanich

János lett. Damjanich János adta talán számukra a „mágnás-zászlóalj” elnevezést, mert a honvédek között sok volt az értelmiségi.

T – május 25: Temes vármegye közgyűlése egy kiáltványt indítványoz a lakosság felé. A dokumentum a lakosok tudomására hozza a forradalom által elfogadott reformokat.

G – május 26 - június 2: Magyargyula és Németgyula sikertelen egyesítési kísérlete.

Június 12: *Nyílt konfliktus a vajdasági szerb katonai erők és a magyar seregek között. A magyar kormány szűkségállapotot hirdet ki az országban.*

L – június 15: A bánági románság vezetői elfogadják a *Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat* (A magyarországi és bánági román nép folyamodványa) nevű dokumentumot. Tartalmazza politikai-nemzeti és egyházi követeléseiket, kéri a román ortodox egyház különválasztását a szerb ortodox egyháztól. A folyamodványt a pesti országgyűlésen Petru Cermenea, Ioan Misici képviselik.

T – június 17: A hatóságoknak küldött jelentésében Pantelimon Jifcovič temesvári püspök jelenté, hogy Eftümie Murgu román tartománnyá szándékszik átalakítani a Bánágot.

SZ – június 18: Az első népképviseleti választáson az I. választókerületben (Belváros, Felsőváros, felső tanyák) Kossuth Lajost, a II. kerületben (Rókus, Alsóváros, alsó tanyák) Klauzál Gábort választották meg. Egyikőjük sem tudta elfogadni a képviselőiséget, mert Pest, ill. Csongrád megyei követték is megválasztották őket.

B – június 20: Mivel a nemzetiségek körében a feszültség jelei mutatkoztak, Békés megye védelmi bizottmánya a következő felhívást intézte a nemzetiségek felé: „Tudatja a bizottmány az oláh atyafiakkal, hogy a magyar nemzet századokon át jó- és balsorsot velük együtt érzett, s hogy a magyar nemzet az oláhok boldogítására éppen annyira törekszik, mint sajátjára, Ennélfogva barátságos kéznyújtásra, egyetértésre és testvériségre szólít fel.”

T – június 24: A Temes vármegyei választói körzetekben megkezdődnek az országgyűlési választások.

T – június 25: Temesváron a Mihai Cociuba vezetésével megtartott közgyűlés elfogadja a bánági románok elvárásairól szóló Nyilatkozatot (*Declarație*), amelyet nyilvánosságra hoznak.

L – június 27: Egy Lugos melletti mezőn összegyűlve, a bánági románok képviselői megfogalmazzák követelményeiket: a nép felfegyverzése és ezáltal egy román népi hadsereg létrehozatala, Eftümie Murgu kinevezése e hadsereg főkapitányi tisztségébe, a szerb vezetés kiiktatása a román egyházból, a román nyelv bevezetése a közigazgatásba, a román nemzetiség elismerése.

SZ – július 2: Szegeden a népképviseleti választás megismétlésekor az I. kerületben Osztróvszky Józsefet, a II-ban Rengy Ferdinándot választják meg.

G – július 4: Hadügyminiszter rendelete, hogy 3000 főnyi nemzetőrt kell Makóra küldeni, ebből Magyargyulára 306, Németgyulára 113 fő esett.

G – július 8: Magyargyulán haditanácskozást tartottak, ahol az alispán fegyverbe szólította a nemzetőrséget.

G – július 11: Felszentelték a gyulai nemzetőrök zászlóit, melyre a következő szöveget hímezték: „Békés megye V. Ferdinándért és a hazáért 1848”.

B – július 12: Békéscsabáról 3000 nemzetőr indult Makóra, onnan Nagybecskerekre. A csabai szlovákok csak nagy nehezen csatlakoztak a nemzetőrökhöz.

SZ – július 13: Báró Berchtold Fülöp altábornagy, a bács-bánsági hadak parancsnoka Szegedről elindul a délvidéki táborba. A város a délvidéki hadműveletek raktára, kikötőhelye, kórházi ellátásának háttere, 12 ezer fős tábor készültek létrehozni.

SZ – július 14: A szegedi 3. Honvéd zászlóalj átesik a tűzkeresztségen, részt vesz Szenttamás sikertelen ostromában.

T – július 20: Felakasztanak két szerb vezetőt, akik arra buzdították a népet, hogy a magyar honvédség ellen harcoljon.

SZ – augusztus 1: A városi közgyűlés utasítja a várparancsnokot, hogy a vár kapuit a fekete-sárga színek helyett nemzeti színűre festesse, és távolítsa el a kétfejű sasokat.

G – augusztus 11: Miniszterelnöki rendelet: a megyének 1000 főből álló zászlóaljat kell kiállítani. A megye kezdetnek 2 századot állít ki melyben 64 gyulai is volt.

SZ, T – augusztus 13: A Délvidékre küldött 2. erdélyi román határőrszászlóalj Szegedről elszökik Temesvárra.

A – augusztus 16: Aradra távozik a 2 századnyi nemzetőr.

G – szeptember: Magyargyulán folytatódnak a toborzások, kezdetben nem sok sikerrel, sőt a németgyulaiak még az engedelmisséget is megtagadják.

L – szeptember 14: Több Lugos melletti település lakosa fellázad a magyar honvédség ellen.

SZ – szeptember 28: A városi közgyűlés elrendeli a népfelkelést.

B – október eleje: A megyét előzönlík a délvidéki menekültek, akik közül sokan érkeztek a városba is. A kormány Békés megyére 2550 újoncot vet ki.

G – október: A gyulai nemzetőröket (134 fő) a hódmezővásárhelyi 30. honvédzászlóaljhoz osztják be.

B – október: Elterjed a hír, hogy Radetzkyt küldik Magyarországra, ezért az egyik helyi kocsmában arta gondolnak, hogy lányát, a szomszédos Gerlán tartózkodó gr. Wenckheim Károlynét el kellene rabolni és vele zsarolni Radetzkyt, hogy Békés megye megmeneküljön. Gr. Wenckheimné azonban már tovább utazott.

G – ősz: Megjelenik a kolera és a tífusz.

Október 3: *Ferdinánd császár feloszlatja a magyar Országgyűlést.*

SZ – október 4: Kossuth Lajos a toborzóútján Szegedre érkezik, és „Szegednek népe, nemzetem büszkesége...” kezdetű beszédet tartotta. A várban őrzött 500 olasz foglyot szabadnak nyilvánította. Kijelentette, „... ha netalán a végrehajtó hatalom az ármány által a fővárosból kiszoríthatnák, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenteni erősen hiszem”.

A – október 4: Az aradi vár császári helyőrsége megtagadja az engedelmességet a forradalmi magyar kormánynak. Johann Berger altábornagy, várparancsnok a kormány ellen fordul.

A – október: Haica Dimitrie (Demeter) alpolgármester és Scheinert Nándor kapitány elnökletével 20 tagú városi védelmi bizottság alakul.

A – október 7: Berger várparancsnok lövetni kezdi Aradot; 1949 júniusáig mintegy 40000 löveget lő ki a város házára.

A – október: Berger román nyelvű kiáltvány terjesztésével próbálja a császár oldalára állítani Arad megye román nyelvű lakosságát.

T – október 10: A császár parancsára, Rukavina tábornok elrendeli az ostrom-állapot visszaállítását.

T – október 12: Megkezdődik a magyar honvédség lefegyverzése. Az elkobzott fegyvereket az osztrák katonai hatóságok veszik át.

SZ – október 15: A Kikinda védelmére igyekvő hat század nemzetőr egy része összetűzött (15 halott) a szőregi szerbekkel. Szegeden pánik tör ki, félnek a szerbek támadása miatt, megrohanják a szegedi szerbeket, üzleteket fosztanak ki. A halottak és sebesültek száma 60 fő.

SZ – október 16: A városi tanács elrendeli a szerb lakosok házai védelmét nemzetőrökkel, felszólítják a lakosságot az elrabolt értéktárgyak visszaszolgáltatására.

T – október 16: Az osztrák hatóság kiengedi az összes temesvári politikai foglyot, nagy többségben szerbeket. Volt közöttük néhány birtokosuk ellen fellázadt román paraszt is.

SZ – október 17: Az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletét felolvassák Szegeden. Elfogadják Rózsa Sándor júliusi felajánlkozását, hogy 200 emberével a haza védelmére jelentkezik, bűnbocsánatot kap.

A – október 18: Kovaszinon kitör a román lakosság lázadása, amelyet több hegyaljai falu lakossága is követ.

A – október 19: Letartóztatják a parasztmozgalom egyik bujtogatóját, és átadják a rögtönítélő törvényszéknek.

G, A – október 19: A gyulai nemzetőrök és népfelkelők Aradra kerültek, ahonnan nagy részét tovább szállították Lippára.

G – október 21: A gyulaiak részt vettek az angyalkúti csatában. Máriássy őrnagy a Békés megyeiek zömével bevette Zádorlakot és Újaradot.

A – október 22: Máriássy János őrnagy körbezáratja Aradot, de az osztrákoknak sikerül folyamatosan biztosítani a lőszer- és élelmiszer-utánpótlást.

SZ – október 26: A szegedi tanács ostromállapotot hirdet ki, bevezetik a rög-tönítelő bíraskodást.

A – november 5: A nagyszalontai nemzetőrök (köztük Arany János, a költő is) felégetik a Maroson átívelő fahidat.

November 10: *Az Országos Honvédelmi Bizottmány az országot nyolc hadmegyére osztotta.* A 4. hadmegye székhelye Szeged, parancsnoka Csuha Antal alezredes, majd gr. Hadik Gusztáv lett.

December 2: *I. Ferdinánd császár lemond a trónról unokaöccse, Ferenc József, Ferenc Károly trónörökös főherceg és Sophie de Wittelsbach főhercegnő fia javára.*

G – december 4: A gyulaiak részt vesznek az aradi vár sikertelen ostromában.

December 12: *A magyarok nem fogadják el Ferenc Józsefet Magyarország királyának.*

G – december 14: A gyulaiak részt vesznek a sikertelen újaradi csatában is.

A – december 17: Az aradi vár elleni ostrom vezetését Gaál Miklós ezredes veszi át.

SZ – december 22: A közgyűlés határozata gerillacsapat felállításáról, amelynek vezetője Földváry Sándor, a nemzetőrség őrnagya.

1849

B – Az evangélikus lelkész a diákjaival tépést készít a sebesültek számára.

B – Kolerajárvány, melynek 900 lakos esik áldozatul.

B – Élelmezési raktárt állítanak fel, elősegítve ezzel a tiszai hadsereg élelmezését, ami nagy terhet rótt a lakosságra.

G – Tölténykészítő üzemet hoznak létre.

T – Johann N. Preyer a város újraválasztott polgármestere.

G – év eleje: Ideiglenes kórházat állítanak fel.

SZ – január 1: Megjelenik az első szegedi hírlap, a *Tiszavidéki Újság*.

SZ – január 9: Kossuth Debrecenből érkezett levele bejelenti, hogy a Délvidék katonai kiürítése megkezdődött, Szegedet katonai helytállásra szólítja fel. 7000 délvidéki felkelő fenyegeti a 100 ezres polgári lakosságot Szeged-Hódmezővásárhely térségében.

G – január 24: A Délvidékről ezrek menekülnek a megyébe, ezért a rend fenntartása végett Gyulán vésztörvényszéket állítanak fel.

B – január 24: Békéscsabán ismét vésztörvényszéket állítanak fel.

SZ – január 25: Vécsey Károly tábornok hadteste bevonul Szegedre.

G – január 30: A Honvédelmi Bizottmány rendelete értelmében Magyargyula rendezett tanácsú város lett.

G – február 6: 60 magyargyulai nemzetőr részt vesz az aradi csatában.

A – február 8: Asztalos Sándor őrnagy és Boczkó Dániel kormánybiztos vezetésével az aradi honvédség és nemzetőrség súlyos utcai csatában legyőzi és ki-

szoritja a várból az osztrák reguláris csapatokat és a városba betört szerb és román szabadcsapatokat

SZ – február 10: A szerb csapatok bevonulnak Szőregre és Gyalára. Egy nap múlva elfoglalták Újszegedet, és Szeged ágyúzását kezdik meg. A felsővárosi nemzetőrök átkelnek a Tisza szakadozó jegén, visszaveszik Újszegedet. Két nap múlva Szőreget is visszafoglalják.

Február 12: *Kossuth a Kiskunság, Pest, Csongrád és Bács megyék teljhatalmú kormánybiztosává nevezi ki gr. Batthyány Kázmért, segédbiztosa Osztrónszky József.*

Február 25: *Az erdélyi és bánági románok küldöttsége, Andrei Şaguna ortodox püspök vezetésével a Bécsi Udvar elé terjesztik a Petitiunea generală a fruntaşilor români din Transilvania. Banat si Bucovina (Az erdélyi, bánági és bukovinai övezetű románok elvárásai) folyamodványban megfogalmazott kéréseiket, miszerint kéri a román nemzet létének elfogadását a Monarchia keretében létrehozandó egységes és önálló állami szervezetben, a román nyelv bevezetését a közigazgatásba, arányos képviseletet a császári országgyűlésben.*

T – március 4: Kihirdetik az osztrák Alkotmányt, amely előírja a Temesi Bán-ság és a Szerb Vajdaság autonóm tartományok megalapítását Temesvár székhellyel.

Március 14: *Bem József tábornok újabb felbivást intéz a magyar és román forradalmi erők egyesítésére.*

B – március 15: Megtartották az ünnepséget az első évfordulón.

G – március 15: Megünnepezték az első március 15-ét.

SZ – március 15: A Mars mezőn ünnepség a forradalom egyéves évfordulóján.

SZ – március 22: A déli hadsereg új parancsnoka, Perczel Mór tábornok vezetésével a 4-5000 fős szerb tábor sáncainak ostroma reggel 8 órától délig tart, Szentivánt szuronyrohammal beveszik, felégetik. Az üres Deszket a szerbek gyűjtják fel, Kiszombort is visszafoglalták. Gyála visszafoglalásával (négy nap múlva) Szeged biztonságba került.

SZ – április 3: Perczel Mór beveszi Szenttamást. A szegedi nemzetőrök külön kitűntek a csatában.

Április 14: *A magyar nemzeti országgyűlés összeül Debreenben, megszavazza a Habsburgok trónfosztását és Magyarországot független és szabad állammak nyilvánítja ki. Kossuth Lajos az ország választott vezetője.*

A – április 22: Gr. Vécsey Károly tábornok egy 800 méter hosszú, 6 m széles és 1,5 m mély árokkal elvágja az aradi vár utánpótlását.

T – április 25: Rukavina tábornok elrendeli a temesvári vár kapuinak bezárását és az egész helyőrségi parancsnokság felkészülését a magyar forradalmi csapatok támadásának kivédésére. Az osztrák tábornok vezetése alatt 8851 katona állt. A vár polgárságának száma hozzávetőlegesen 6000 lakost számlált. Az ostrom augusztus hónap kezdetéig tart.

L – április 28: Rőpcédulákat szórnak szét, melyek közzéteszik *Magyarország Függetlenségi Kiáltványát* Ausztriától. Több templomban istentiszteletet tartanak.

G – április 29: Gyulán kihirdetik a Függetlenségi Nyilatkozatot.

SZ – április 29: A Mars-mezei népgyűlésen kihirdetik a Függetlenségi Nyilatkozatot.

T – április - május: A magyar forradalmi sereg, Bem parancsnok vezetésével elfoglalja az egész Bánságot, kivéve Temesvár várát.

T – május 3: Temesvár közelében, Freidorfon, Bem József, a magyar forradalmi erők parancsnoka, őrnagyi rangra emeli *Petőfi Sándor* költőt.

T – május 14: Vécsey tábornok parancsnoksága alatt a magyar forradalmi csapatok ostrom alá veszik Temesvár várát, elfoglalják a Gyárváros negyedét.

SZ – május 22: Buda visszavételének örömeire ünnepi tűzijáték a Tisza-parton.

T – június 1: A magyar forradalmi csapatok körülveszik a temesvári várát.

Június 6: *A Magyar Állam döntést hoz a nemzetiségek képviselőivel kötendő különbékék kikötéseiről. Elfogadja az anyanyelv használatának lehetőségét a templomokban és a községi közigazgatásokban, de a területi autonómia lehetőségét kizárja.*

G – június 11: A megyei védbizottmány, bizva a győzelemben, feloszlatta önmagát.

A – június 28: Az osztrák várőrség beleegyezik az aradi vár feladásába.

SZ – június 29: A haditanácsal kibővített minisztertanács arról határoz, hogy az összes magyar haderőt Szeged környékén a Tisza-Maros-szögben vonják össze. Szeged Magyarország központja lett.

G – július 2: Szemere Bertalan belügyminiszter rendelete, amelyben „keresztes hadjáratot” hirdetett a betörő orosz csapatok ellen. Újra megalakult a megyei védbizottmány Gyulán. A gyulai közgyűlés a fegyverforgató egyéneket 3 osztályba sorolta (18-30, 31-40 és 41-60 év közöttiek), akiknek szükség esetén 24 órán belül meg kellett jelenniük a városházán, élelemmel.

A – július 10: Damjanich János tábornok átveszi Arad parancsnokságát.

SZ – július 11: Kossuth Lajos Szegedre érkezik, a Kárász-ház erkélyéről beszédet intéz a néphez: „Mint megjósolám Debrecenben, hogy onnan Magyarország szabadsága fog kivátni, hiszem, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzandik... Magyarország vagy azon koporsó lesz, melyben a népek szabadsága hosszú századokra eltemetetik, vagy azon terített asztal, hová az örvendő szabad népek jönnek élvezni a boldogságot.”

SZ – nyara: A szemetet a városon kívülre, a kijelölt helyre kell vinni. Addig mindenki oda dobta, ahova tudta. Ezután a szemetelésért pénzbírságot vehettek ki. A lakosságot kötelezik, hogy házuk udvarán szemétdögrőt ássanak.

SZ – július 14: Kossuth Lajos és Nicolae Bălcescu aláírja Szegeden a román-magyar Békélési Tervezetet.

T – július 18-19: Éles ütközetek a magyar forradalmi csapatok és a Temesvár várát védő osztrák csapatok között. A védők között több román katona is van.

G – július 26: Elrendelik az általános népfelkelést.

G – július 27: Meghúzták a vészharangokat Gyulán. Minden fegyverforgatónak Füzesgyarmatra kellett mennie.

SZ – július 28: Felrobban Újszegeden a lőporkészlet (150-200 mázsa lőpor a honvédsereg legjelentősebb hadraktára volt).

Július 28: *A Magyar Országgyűlés képviselői megszavazzák a nemzetiségi törvényt, amely nemzeti jogokat biztosít a magyarországi románoknak és szlávoknak. A törvény megszavazásával a Magyar Kormány azt remélte, hogy ezzel sikerül megnyernie a románok és szerbek szövetségét a Habsburgok ellen.*

SZ – augusztus 1: A magyar hadsereg elhagyja Szegedet. Másnap Haynau csapatai megszállják a várost, ostromállapotot hirdetnek ki. Az év folyamán a császári hadsereg 45 ezer Ft tartozást halmozott fel. A város és a hadparancsnokság között a hadsereg számára történt élelmezés és rekvirálások miatt is vita tört ki. Haynau szegedi tartózkodása idején a város lakosságánál nagyobb létszámú katonaság volt beszállásolva és ellátva. A szabadságharcot támogató zsidóságra külön hadisarcot vetettek ki. Osztróvszky Józsefet és Dáni Ferencet halálra ítélték, majd a pesti Újépületbe hurcolták, ahol vizsgálati fogságát töltötte még Vadász Manó, Rengey Ferdinánd, Kárász Benő, Korda János, Tóth Mihály.

A – augusztus 1: A kormány és a képviselőház Aradra teszi át székhelyét (augusztus 13-ig itt van az ország fővárosa).

G – augusztus 3: Gyuláról 500 mázsa muníciót szállítottak Görgey seregéhez. Újból felállítotják az ideiglenes katonai kórházat.

G – augusztus 4: Elterjed a hír, hogy az ellenség betört a megyébe: Orosházára német lovasok érkeznek.

SZ – augusztus 5: A császári katonaság Szőregnél legyőzi a Dembiński főparancsnok vezette magyar sereget (kb. 40 ezer fő 100 ágyúval rendelkezett, de harmada újoncokból állt, kiknek fele fegyverrel sem rendelkezett).

G – augusztus 6-7: A hadügyminiszter felosztatja a népfelkelést Gyulán.

A – augusztus 9: Görgei tábornok seregével Aradra érkezik.

T – augusztus 9: Bem tábornok részvételével zajlik Temesváron a magyar forradalom sorsdöntő ostroma. A Haynau által vezetett császári erők megtámadják a magyar csapatokat, melyek 114 napig tartották zárlat alatt Temesvár várát. Parancsnoksági szinten kialakult félreértés miatt a magyar forradalmi sereget másnap leverik és kénytelenek visszavonulni. Julius von Haynau tábornagy győztesen vonul be a várba. A csaták során 564 várvédő katona veszítette életét és 2400 lakos pusztult el betegségekben és a bombázások során.

G – augusztus 10-12: A vármegyei hivatalok Gyuláról Mezőberénybe költöztek át.

A – augusztus 11: Aradon Kossuth átadja a teljes hatalmat Görgei Artúr tábornoknak – a forradalmi magyar országgyűlés utolsó ülése az aradi városházán, majd a képviselők felfüggesztik tevékenységét.

B – augusztus 12: A város tanácsa jelentést küld a megyének Gyula oroszok általi elfoglalásáról.

B – augusztus 13: Békéscsaba az orosz csapatok kezére került.

Augusztus 13: *Görgei Artúr Világosnál megegyezik Frolov tábornokkal a feltétel nélküli kapitulációban. Világoson a magyar forradalmi sereg fegyverletétele.*

Augusztus: *A szerb Pantelimon Jifović püspök körparancsot ad ki azoknak a papoknak, akik a forradalom ideje alatt román névre tértek át, hogy vegyék vissza pappá szentelésük idején viselt nevüket.*

T – augusztus 14: Haynau parancsára a magyar feliratokat betiltják, helyettesítik német feliratokkal. A forradalom ideje alatt megváltoztatott utca- és piacneveket eltörlik, megtiltják a magyar nyelv tanítását az iskolákban és a magyar nyelvet használó polgárokat a vár kazamatáiba zárják.

G – augusztus 14: Gyulára is elérnek a világosi fegyverletételről szóló hírek.

Augusztus 14-15: *Bem József tábornok és Eftimie Murgu találkoznak Fácásdon. Ez az utolsó próbálkozás a forradalmi erők egyesítésének és az utolsó magyar-román tárgyalás a forradalom ideje alatt.*

L – augusztus 15: Az osztrák császári csapatok bevonulnak Lugosra. A magyar forradalmi csapat visszavonul Fácásd irányába.

G – augusztus 16: Feloszlik a megyei védbizottmány.

A – augusztus 17: Damjanich ostrom nélkül feladja a várat.

G – augusztus 21: Az orosz sereg egy része bevonul Gyulára, velük érkeznek a lefegyverzett tisztek, polgári tisztviselők és az aradi helyőrség. A honvédtiszteket magánlakásoknál szállásolják el. Gyulára kerültek: Damjanich, Kiss Ernő, Nagy Sándor, gr. Leiningen Károly, Aulich Lajos, Lázár Vilmos, Lahner György, Török Ignác, Knezich Károly. Anrep orosz tábornok barátságosan bánik a magyar tisztekkel, miként a többi orosz tiszt is. Együtt ittak és mulattak, melyet az osztrákok nem igazán néztek jó szemmel. Több tisztnek sikerül megszöknie.

Augusztus: *Kárpótlás nélkül bevonják a Kossuth bankókat és megsemmisítették őket.*

G – augusztus 22: Az osztrákok kérésére lefegyverzik a kb. 1300 honvédtiszte Gyulán.

A – augusztus 22: Az egy nappal korábban Aradra érkezett Julius Haynau osztrák tábornok kivegezteti Ormai Auffmanberg Norbert ezredest, Kossuth szárnysegédét.

G – augusztus 23: Gyulán az oroszok átadják a magyar foglyokat az osztrákoknak, akik útnak indítják őket Arad felé.

G – augusztus 30: Az oroszok eltávoznak Gyuláról, helyükre osztrák gyalogos katonák érkeztek.

Szeptember: *Az osztrák hatóságok megalakítják a katonai bíróságokat (nérbíróságok) a forradalomban résztvevők megbüntetésére.*

G – szeptember 14-17: Újabb osztrák katonák érkeztek Gyulára (Ferenc József vasas ezredének egy osztálya).

G – szeptember: Az összeírás szerint 432 honvéd harcolt a két Gyuláról a szabadságharcban.

A – október: Összeül az osztrák hadbíróság, az elfogott tisztek ellen Ernst hadbíró vezetésével megkezdődnek a perek.

A – október 6: Reggel 6 órakor a vársáncban „lőpor és golyó által” kivégzik gr. Dessewffy Arisztidet, Kiss Ernőt, Lázár Vilmost, Schweidel Józsefet; a vár melletti mezőn felakasztják Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Lahner György, Knézich Károly, Nagysándor József, gr. Leiningen Westerburg Károly, Aulich Lajos, Damjanich János és gr. Vécsey Károly tábornokokat.

A – október 25: Kivégzik Kazinczy Lajos ezredest, Kazinczy Ferenc író fiát.

T – október: A megtorlások a Magyar Nemzeti Országgyűlés képviselőire is kiterjednek: Ormós Zsigmond, 1848-ban választott temesvári képviselő, 9 hónapos börtönbüntetést kapott.

Október 24: Bánsági román vezetők (Ioan Popasu, Petru Mocioni, Petru Cermena, Ioan Dobran, Constantin Pomertj és Teodor Şerb) memóriumot terjesztenek a Bécsi Udvar elé, ebben független román főegyházmegye (érsekség) létrehozását, a román egyház ügyviteléből a szerb szinódus kizárását, a román egyház emancipációját és ennek császári pátenssel való kihirdetését kéri.

G – november 16: A 25. serezed 3. zászlóalja vonult be Gyulára.

T – november 18: Császári kiváltságlevéllel megalakul a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság közigazgatási terület, a Torontál, Temes és Krassó vármegyék területén. A császár hivatalos címei közéfelvette a Temesi Bánság és a Vajdaság vajdája címet. Báro Ferdinand Mayerhofer tábornagyot nevezi ki a tartomány katonai parancsnokává és ideiglenes kormányzójává. A német lesz a tartomány közigazgatásának hivatalos nyelve.

L – tél: Lugos folyamatosan növekszik, az 1849-es összeírások szerint a 10293 lakos közül 8313 élt Román Lugoson és 1980 Német Lugoson. Nemzetiségekre bontva a statisztika a következőt mutatja. A román oldalon 5146 román, 2029 német, 453 magyar, 189 szerb és szlovák, 496 zsidó, valamint a német oldalon 360 román, 1154 német, 287 magyar, 27 szerb és szlovák, 152 zsidó.

1850

Új közigazgatási felosztást vezetnek be. Öt kerületet hoznak létre a megyerendszer helyén, egy kerülethez 7-10 megye tartozik. Központ lett Pest-Buda, Pozsony, Sopron, Kassa, Nagyrárad. A régióból a Pest-budai kerülethez tartozik Csongrád, Pest-Solt, Szolnok megye, a Jászság és a Kunság. A nagyrárad kerülethez kerül Arad, Békés, Csanád vármegye.

A – Megindul az *Arader Zeitung* c. német nyelvű lap.

A – A Fehér Kereszt Szálló épületében Krispin József megnyitja a végül 30000 kötetesre fejlesztett kölcsönkönyvtárát.

B,SZ – Az átlag népsűrűség 41-53 fő/km² Békés, Csanád, Csongrád megyékben.

G – A *Pesti Napló* írta: Gyula 17 ezer lakosú település.

SZ – Bonyhády István (Perczel Mór édestestvére) Csongrád megye főnöke. Katonai razziák kutatnak Csongrád, Csanád, Békés megyékben katonaszökevények, betyárok és a forradalom erekllyéi után. A farsangi bált sem engedélyezték, üldözték a nemzeti viseletet. Éjjel tilos volt az átkelés a Tiszán. Fokozottan ellenőrizték a tanyai mulatozókat.

T – Létrejön a Kereskedelmi és Ipari Kamara. Tevékenységével jelentős lendületet ad a vidék gazdasági fejlődésének. Temesvár 17.889 lakost számlál.

L – **január 5:** Lugoson megszületik Coriolan Brediceanu, a bánági románság kiemelkedő alakja.

A – **február 10:** Aradon utolsóként kivégzik Ludwig Hauck alezredest, bécsi újságíró.

T – **február 19:** A temesvári Hadbíróóság 12 év börtönbüntetésre ítéli Dimitrie Petrovici Stoichescu-t és Ștefan Iliev-et, Ioan Nednețki-t pedig 15 év fogságra, a forradalom alatt kifejtett tevékenységeikért.

T – **március 4:** Kormányrendelet a tulajdon új adózási rendszeréről a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság területén.

G – **március 14:** A birodalmi alkotmány évfordulóján ünnepélyes hálaadást kellett tartani Gyulán.

Április 19: *Megjelenik Ausztria népeinek jogegyenlősége c. császári rendelet, miszerint általánossá válik a 8 éves kötelező katonai szolgálat.*

T – **május 31:** Egy köből búza 11-12 forint a temesvári piacon.

Július 6: *Az osztrák kormány amnesztiát hirdet a politikai foglyoknak.*

SZ – **szeptember 28:** Szeged várost Csongrád megye főnöke alá rendelik. Szeged népessége 50 244 fő, a külterületeken 2785 házban 13 508 lakos él, ahol az 1747-es térképen még csak 137 tanyakunyhót jelöltek. Szegeden 26 céh van.

December 12: *A bécsi császári kancellária érseki rangra emeli a görög-katolikus balázsfalvi püspökséget (a pápai kancellária által igazolt 1853-as határozat) és a váradi püspökség mellett még két püspökséget alapít, Szamosújváron és Lugoson. Az első görög-katolikus érsek Alexandru Sterza Sulhițiu.*

1851

L – Bezárják a lugosi gimnáziumot, az épületben 1856-ig katonai kórház működik.

SZ – Megnyílik a városi alreáltanoda (1870-től főreáliskolaként működik).

T – Több rövid életű időszakos kiadvány is megjelenik (*Banater Telegraph*, *Banater Kourir*, *Euphrasine*). A *Landes-Gesetz und Regierungsblatt für die Serbische Wojwodschafft und das Temescher Banat* (1851-1860) lap a tartomány egyféle hivatalos közlönye.

T – Megjelenik az első szerb nyelvű lap, a *Iuzna Pčela*. Politikai jellegű és heti két alkalommal jelenik meg (1851-1852).

T – Temesvárnak 20560 lakosa van: 8775 német, 3807 román, 2346 magyar, 1770 szerb, 712 más szláv eredetű lakosok, 39 görög, 22 olasz, 18 török, 179 cigány, a többi más nemzetiségű.

G – **január 1:** Békés és Csanád megyét egyesítetik, az új megye székhelye Gyula.

Február 6: *A bécsi kormány rendeletben szabályozza az iparágak működési feltételeit.*

T – **március 6:** G. Verdi. *Mucbeth* című operájának premierje Temesváron.

T – **április 3:** Nagy méretű robbanás a temesvári Erdélyi Kaszárnyában. Az ablakok még Freidorfon is betörték, 5 km-re a robbanás helyétől.

T – **augusztus 16:** Johann Baptist Alexander Coronini-Cronberg bárót nevezik ki a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság tartomány kormányzójának.

T – **augusztus 24:** A Coronini báró kiáltványban szólítja fel a tartomány lakosságát, a császár iránti hűségre és a törvények szigorú betartásának fontosságára.

T – **szeptember 1:** Megalakul a nyomdászok betegsegélyző és utazástámogatási pénztára. Felöleli a város nyomdáiban dolgozó munkásokat. Az első bánsági munkásegylet. Tagjai alakítják meg 1891-ben a *Tipographia* kórust.

T – **október 7:** Forradalmi tevékenységeiért Eftimie Murgu-t a Katonai Bíróság 4 év börtönbüntetésre ítéli.

T – **december:** Császári rendelet: Temesvár továbbra is szabad királyi város.

L – **december 24:** megszületik Csákován Sofia Vlad Rădulescu, a lugosi kulturális élet jeles szervezője.

December 31: *Kibírdetik a császári rendeletet, mely hatályon kívül helyezi az 1849. március 4-i Osztrák Alkotmányt. Ezzel hivatalosan bevezetik az abszolútizmust.*

1852

G – Gyulán ismét kivilágították a belvárosi utcákat.

L – Paul Wusching kántor kezdeményezésére szimfónikus zenekar alakul.

SZ – Szegednek 93,3%-a római katolikus, 4,4%-a izraelita, a görögkeletiek már 1% alatt vannak.

T – Megjelenik a *Temesvarer Zeitung* napilap első száma, Temesvár leghosszabb életű újságja (1852-1940). Kezdetekor a tartomány közigazgatásának a félhivatalos lapja, Andreas Flatt szerkesztésében. 1860 után az újság elveszíti félhivatalos jellegét és évtizedekre Temesvár legolvasottabb sajtóközleményévé válik, a két világháború közötti időszakban is.

T – Seymour Schiff, londoni zongoraművész Temesváron koncertezik.

SZ – **január 22:** Csonka János mérnök, tervező feltaláló (pl. karburátor, első magyar motorkerékpár, motorcsónak, autó) születése Szegeden.

L – **február 19:** Megkezdí működését a város első nyomdája. Tulajdonosa a temesvári Karl Traunfellner.

T – **június 14-16:** Ferenc József császár látogatása Temesváron. Ezen alkalommal a fiatal uralkodó (június 15-én) egy ezüst kőműveskanállal leteszi a Hű-

ség emlékművének alapkövét, melyet a vár védelmének csatáiban elesettek emlékére emeltek. Az emlékmű alapkövébe egy dobozba egy iratot, több pénzérmét és vasgyűrűket helyeztek. Temesvári tartózkodása alatt az uralkodó fogadta a 40 bánsági román alkotta küldöttséget, nemzetiségi óhajaikat terjesztették elő.

A – június 16: Ferenc József császár és király első aradi látogatása.

L – július 25: Létrejön a német-magyar *Lugoscher Gesang und Musikverein* – *Lugosi Dal- és Zeneegylet*. Konrad Paul Wusching kezdeményezésére. Ugyanakkor Konrad Paul Wusching kántor megalapítja a lugosi római-katolikus egyház kórusát is.

November 29: *Császári kiváltságlevéllel bevezetik a Temesi Bánságba az 1811-es osztrák polgári törvénykönyv előírásait.*

1853

G – A vízszabályozására hivatalt létesítenek Gyulán: Alsó-Fehér-Körösi Ármentesítő Társulat.

G – Az uralkodó elleni sikertelen merénylet okán minden templomban hálaadó misét kell tartani Gyulán.

L – Lugoson 340 mesteremember tartanak nyilván, vannak szücsök, cserzők, kötéilverők, cserzővargák, bodnárok, mészárosok, pékek stb.

T – Megjelenik Temesvár polgármestere, Johann Nepomuk Preyer *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár (Temesvár szabad királyi város monográfiája)*, c. munkája, Temesvár első monográfiája.

T – A városban 322 tégláégető kemence működik.

T – Felavatják a Temesvár-Bécs táviróvonalat.

T – A Bega régi medre 53 árvizet idéz elő.

T – január 18: Felavatják Temesváron az 1848-1849-es forradalom várvédőinek emlékére szánt emlékművet.

T – március: A *Temesvarer Zeitung* híre arról, hogy a tavaszi esők miatt a 4 ökör húzta postakocsin kívül Temesvárnak semmi kapcsolata nincs a külvilággal.

G – május 22: Újból szabályozzák Magyargyula és Németgyula közös terheit, a terheket $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ arányban osztják meg.

G – május 29-30: Átutazik Gyulán Albrecht főherceg, Magyarország kormányzója.

SZ – A város 8 tanyasi iskolát létesít. Tóth János piarista tanár megszervezi a tanyasi iskolarendszert a szegedi határban, 12 alsóvárosi és 8 felsővárosi központban. A századfordulón 41 iskolában 6500 diák tanult.

T – szeptember 16: Samuil Marsirević temesvári szerb püspök körlevélben közli az egyházkerület papjaival a császári kiváltságlevelet, miszerint a dézsmát és a robotot felszámolták.

L – november 26: Megalakul a lugosi görög-katolikus püspökség, 22 bánsági és 91 erdélyi parókia tartozik hozzá. A következő évben Alexandru Dobra kanonokot nevezik ki püspöknek.

1854

A – A Kossuth-féle „hamis dollárok ügyében” letartóztatnak közel száz aradi polgárt, köztük a nünorita rend papjait is; közülük hárman meghalnak a vizsgálati fogságban, hármat 14-18 év közötti fegyházra ítélnek.

SZ – A szegedi polgármester 12 ezer holdat ad bérbe a város lakosainak.

SZ – Gőzmalom kezdi el tevékenységét.

SZ – március 4: Megnyitják a Pest-Félegyháza-Szeged vasútvonalat. A Félegyháza-Szeged távolságot 1 óra 25 perc alatt teszi meg a vonat. Szegedről Bécsbe vonattal 24 óra alatt lehet eljutni. A vasút építése nem került többé, mint az azonos hosszúságú út építése, viszont a közúti szállítási költség 2-6-szorosa volt a vasútinak. Hajdan Bécs 2 hét távolságra volt Szegedtől.

T – április 24: Táviratállomást avatnak fel.

T – május 1: Feloldják az ostromállapotot a Szerb Vajdaság és Temesi Bán-ságban.

T – november 9: Meletie Drăghici Temesvár kinevezett ortodox érseke.

1855

Kiépül a központi, állami hivatalok rendszere. 1855-től van földhivatal. Az egyenesadózást az adóhivatalok felügyelték, a sóhivatal gyűjtőpénztári szerepkört töltte be ezután. A tanodákat a kerületi felügyelő ellenőrzi, megtiltják, hogy valakit vallása, nemzetisége, vagy szülei polgári állása miatt kizárjanak a kereskedés és ipariizés megtanulásából. Az építészeti hivatalok az útépitést és fenntartást ellenőrzik, a birodalmi utakat állami költségen tartják fenn, az országos utakat közmunka révén, a községi utakat a községek gondozzák. A rendszeres karbantartást az abszolút kormányzat szervezte meg. Megszervezik a császári és királyi törvényszéket, a cs. kir. első osztályú járásbíró-ságot és a cs. kir. állami ügyészséget is.

B – Kolerajárvány volt.

B – Létrejött a magánalgimnázium.

G – Nagy árvíz, a város jelentős részét elöntötte. Albrecht főherceg is megsemmisítette az árvíz sújtotta várost. Javaslatára a Fehér-Köröst új mederben elvezetik a város alól, ezzel Gyulának nem lett hajózható folyója.

SZ – Megszervezik a Percsora-Szegedi Tiszaszabályozási Társulatot, amelyben Szeged, Algyő, Dorozsma, és a Pallavicini uradalom a közös árvíz elleni védekezésről határozott. Fokozatosan magasítják a várost védő homokdombokat. Az 1860-as évekre befejeződik a Tisza szabályozása, a kunkorokat átvágták, a kiegyenesített mederben gyorsan vonul le az ár. A mocsárvilág lassan kiszárad, a halállomány a töredékére csökken. Ismét teret nyert a tanyavilág. A kubikus munka Csongrád, Mindszent, Algyő, Dorozsma szegényei számára a megélhetést jelentette. A Percsora-Algyő töltés 500 ezer km³ földmunkát jelentett.

SZ – A betyárvilág felvirágzása miatt évről évre továbbra is fennmarad a statárium, azaz a rögtönítélő bíróság Szeged környékén.

T – február 9: Giuseppe Verdi *Trubadúr* operájának premierjére kerül sor.

1855-1860

T – Felépítik Temesvárott a Kormányiszéki Palotát (ma igazságügyi palota). Az épület a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság közigazgatási intézményeinek adott volna helyet, de mire elkészült, a térség visszakerült a magyar közigazgatás rendszerébe.

1856

L – Újra megnyitják a gimnáziumot. Igazgatónak kinevezik Klumpar Hans Florian tanárt. A tanítási nyelv a német.

SZ – Átadják az állomás épületét. Mivel a belvárosból a vasútig az út nagyon sáros, ezért lekövezik.

SZ – Egy faépületben elkezd működését Szeged első állandó színháza.

G – nyara: Újból működik a fürdőház.

1857

SZ – Megalakul Szegeden a református egyház. Elindul az omnibuszjárat a városban.

SZ – Szeged 62 700 fővel a második legnépesebb város Magyarországon, 131 ezer fölötti Pest után, Kecskemét 39 ezer, Szabadka 53 ezer fős.

T – Temesvár 22507 lakost számlál.

T – Megalakul a *Bánsági Földművesek Szövetsége* Temesvár székhellyel.

T – A *Liedertafel* férfikórus működik, karvezető Ludwig Kleer.

T – Megkezdődik a józsefvárosi állomás építése.

T – Kialakítják Temesvár lőterét.

T – január 19: Elhunyt Franz Limmer, a katolikus Dóm karnagya.

Május 8: *Az osztrák birodalom teljes területén elrendelik a politikai amnesztiát.*

G – május 25: A királyi pár megszemléli a Fekete-Körös szabályozási munkáit.

SZ – május 24-25: I. Ferenc József császár és felesége, Erzsébet Szegedre látogat. Vonattal érkeznek, halpaprikást fogyasztanak egy halászcserdában, megtekintik a piarista iskolát, a hajóépítést, a paprikakészítést, a halászatot, majd hajóval Hódmezővásárhelyre mennek.

T – szeptember 1: Bevezetik a gázlámpásos közvilágítást. Kezdetben 200 lámpa működik, melyek megvilágították a Vár utcáit, majd 1860-ban kiterjed a Gyárváros és Józsefváros főbb utcáira is.

G – október 1: Magyargyula és Németgyula egyesül.

SZ, T – november 15: Beindul a Szeged-Temesvár vasútvonal. A vonat 5 óra 12 perc alatt teszi meg a távot. A Bécs-Temesvár vonal a legfontosabb gabona-termelő vidékeken haladt keresztül.

1858

- A** – Ifj. Klein Mór megnyitja első divatszalonját a Fehér Kereszt Szállodában.
- A** – Megindult a Maroson a gőzhajózás. Utasszállító gőzösök közlekedtek Szeged és Arad között.
- B** – Eléri Békéscsabát az épülő Szolnok-Arad vasútvonal.
- G** – Népszámlálás Gyulán: A két Gyula lakossága 18 002 fő (11 685 magyar, 2242 német, 3887 román).
- SZ** – Elkezd működését a gyufagyár.
- SZ** – Megépül a személypályaudvar. A katonaság beülteti az újszegedi ligetet.
- SZ** – Elkészül a 439 méter hosszú szegedi kétvágányos vasúti híd, 8 vasívból állt.
- T** – Megszületik Máriaföldén Johann Oswald (János), a Budapesti Zeneakadémia híres professzora. Karrierjét kántortanítóként kezdte, majd később a temesvári józsefvárosi fiú népiskola tanítója.
- T** – július 6: Megjelenik Temesvár első magyar nyelvű hetilapja, a *Delejű*, szerkesztője Pesty Frigyes történész. Az irodalmi, tudományos és érdekességekkel kapcsolatos kiadvány viszonylag hosszú életű: 1858-1861.
- T** – július 20: Átadják a forgalomnak a Temesvár-Karasjeszenő (Iasenovo) vasútvonalat.
- A** – október 25: Megnyitják a Szolnok-Arad közötti vasútvonalat, felépül az első aradi vasútállomás.
- B** – október 25: Az első gőzmozdony érkezése a békéscsabai állomásra.

1859

- B** – Megnyílik a Szolnok-Arad vasútvonal, Békéscsaba érintésével, nagy lökést ad a város további fejlődésének.
- B** – Az algimnáziumból egyházi algimnázium lesz.
- B** – Létrejön a közbirtokossági testület, amelynek köszönhetően 1890-ig több épülettel is gazdagodik a város.
- T** – Küttel Károly Temesvár új polgármestere.
- T** – július 30: Coronini gróf, Bánság kormányzója a karánsebesi 13. ezred parancsnokát levélben kéri, hogy szorítsák a minimumra az osztrák állampolgárok és a moldvai meg havasalföldi lakosok közötti kontaktusokat. Alighanem a fegyedelemségek egyesülése okán fellépő hatásokat kívánja elkedülni.
- SZ** – október 27: A Kazinczy-émlékünnepségen a résztvevők magyar ruhába öltözve tüntetnek az önkényuralom ellen.
- G** – november 26: Kazinczy ünnepséget tartanak, melyen az Erkel család több tagja is fellép.

1860

- A** – Felépül a gázgyár, a város áttér az utcai gázvilágítására.

A – Lebontják a királyi főgimnázium helyén állt ortodox templomot; püspöki templom épül; ugyanakkor Procopie Ivascovici püspök felépítteti az aradi püspökség új, ma is álló székhelyét.

G – Megnyílik az első, állandó nyomda, 1873-ig az egyetlen a megyében.

SZ – Megalakul az első sportkör, a Szegedi Lövész Egylet.

SZ – Megalakult az evangélikus egyház.

SZ – Az év folyamán Garibaldi és Kossuth mellett tüntetnek Szegeden.

T – Több kiemelkedő temesvári román előjáró egy a bánági románok érdekeit képviselő kiadványt szeretne megjelentetni. A lap tervezett címe *Albina Banatului*. Felelős szerkesztőjének Simeon Mangiuca-t javasolják.

SZ – **április 26:** Széchenyi István tragikus halálára gyászmisét tartanak, a tanácsteremben kifüggesztik az államférfi képét, a főteret róla nevezik el.

SZ – **május 11:** Szeged főtere új nevet kap, Széchenyi tér lett.

A – **augusztus 1:** Megjelenik a régió első, *Alföld* című napilapja (1898-ig működött).

SZ – **augusztus:** István király ünnepén hatósági engedéllyel békés tüntetést rendeznek az alkotmányosság mellett.

Október 20: *Az októberi diploma (új alkotmánytörvény) eredményeképpen visszaállítják a megyei és városi hivatalokat, így az 1848-ban létrehozott képviselőtestületet is. Az úgynevezett Októberi Oklevél a liberális rendszer kezdeteit jelenti, valójában egy kompromisszum a központi és állami, az önkényuralom és a liberális-demokrata erők között. Ezzel a dokumentummal engedélyezik az országgyűlés és a vármegyék gyűléseinek visszaállítását.*

A – **október:** Bohus János főispán felkérésére Gheorghe Popa királyi biztos (később alispán) elkészíti Arad megye közigazgatási átszervezésének tervét.

SZ,A – **november 16:** Szeged felől jövet kiköt Aradon az első gőzhajó, az Ebersdorf.

T – **november 18-19:** A bánági románok élpolitikusainak Nemzeti Konferenciája ül össze Temesváron, és egy olyan javaslatot fogad el, melyben kérvényezi Bácskai autonómiájának megtartását Magyarországgal szemben: egy olyan bánági terület megalapítását mely magába foglalja az összes bánági románt, a román Căpitănat megnevezés alatt, a román nép nemzeti életének garantálását, a hivatalos nyelv a román legyen.

December 27: *Ferenc József császár aláírja a határozatot, miszerint a Temesi Bácskai és a Szerb Vajdaság megszűnik, területe Magyarországhoz tartozik. A magyar kormányzati körök elrendelik Temes, Torontál és Krassó vármegyék újraelakítását. A vármegye élén állnak: a főispán, alispán, járásbírók. A megyei képviselőtestület tagjai részben hivatalból, részben választás útján nyerik el tisztségüket.*

T – **december 27:** Temes vármegye Temesvár székhellyel 11 járásban 222 községet foglalt magába: Buziásfürdő (25 község), Csákova (13), Detta (18), Biserica Albă (Fehér Templom) (19); Cuvin (9); Központi (21); Lippa (28); Rékás (28); Újarad (17); Versec (26); Vinga (19). Temesvár vármegyének a tevé-

kenységét igazgató első személségek közül megemlítjük: Damaszkín Jánost, Murányi Ignácot, Ormós Zsigmondot, Parnói Molnár Viktort.

SZ – december 27: A megyék visszanyerik önállóságukat, új tisztkart neveztek ki, Szeged visszakapta a szabad királyi város jogait. A lakosság megszabadul a katonai beszállásolástól, ezután bérelt épületekben, kaszárnyában állomásozik a hadsereg.

G – december 31: Gyula rendezett tanácsú város lett.

1861

T – Lipcsében megjelenik Leonhard Böhm történész munkája, a *Geschichte des Temeser Banats*.

T – Iosef Weigl Temesvár új polgármestere.

T – Megjelenik a *Grenzbote* időszaki lap első száma.

SZ – január 5: Közgyűlés megválasztja az új városi tisztkart. Polgármester Osztróvszky József. Az országgyűlésen Klauzál Gábor felirati, a másik szegedi követ határozatpárti volt. A város polgári és bünyenyítő törvényszéke vette át a cs. kir. bíróság helyét.

Február 26: *Ferenc József császár kibirdeti a birodalom átszervezéséről szóló ún. februári pátenst (kiváltságlevelet) Az októberi diplomát követően az uralkodó második, kezdeményező jellegű lépésére ez, immár annak tudatában, hogy az októberi diploma elutasításba ütközött, az azal kapcsolatos elképzelések megbuktak, tehát módosításra szorulnak. A pátenst egy Bécsben ülésező, kétkamarás összbirodalmi gyűlést birtet meg, ennek hatáskörébe utalva a törvényhozői jogokat. Ez az összbirodalmi gyűlés a tervek szerint felette állt a tartományi gyűléseknek, így az újru összehívandó magyar országgyűlésnek is. Az 1861-ben összeülő magyar országgyűlés az alárendeltséget feliratában elutasítja.*

Május 11: *A karlócai szerb kongresszus tervezetet dolgoz ki és terjeszt fel a bécsi Udvarnak, amelyben Vajdaság önálló tartományként való megszervezését javasolják. A tervezet szerint ide tartozott volna a temesi térség és Temesvár városa is.*

T – május 15: Temesvári román vezetők tervezetet terjesztenek fel a császári Udvar elé, miszerint a bánági románok nem fogadják el, hogy létrejőjön egy autonóm szerb tartomány Vajdaság névvel.

Június 7: *A budapesti Országgyűlés napirendjén a nemzeti kérdés és a nemzetiségek törvényének megmítatása. A törvény elfogadására a kiegyezés után, 1868-ban kerül sor.*

G – október: Felépül az új városháza Gyulán.

November 4: *Létrejön Szebenben az Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), vagyis a Román Irodalom és a Román Kultúra Erdélyi Szövetsége, amely nagy jelentőségűvé válik az elkövetkezendőkben az erdélyi és bánági románok politikai és kulturális életében. Első elnöke Andrei Șaguna ortodox érsek.*

T – december 17: A *Temesvarer Zeitung* újság arról ír, hogy a német tisztviselők helyébe magyar anyanyelvűek vagy magyarbarát érzésűek kerülnek.

SZ – december: A Schmerling-korszak szegedi királyi biztosa Petrovics István, saját városi tisztikart nevezett ki, mert a régi nem vállalta az együttműködést. A liberálisok ismét a passzív ellenállást választották. Indulatokat vált ki az állami szesz- és dohánymonopólium érvényesítése, az adók növelése, az 1848/49. évi szolgálat utáni kegydíjak eltörlése.

1862

T – Megjelenik a *Temesvarer Wochenblatt* hetülap első száma.

T – Coronini tábornok kezdeményezésére berendezik a központi parkot, mely az első sétálóhely a városban.

Január 1: *Andrei Mocioni útjára indítja az Ortodoxia noastră și Carlovițul. Un cuvânt național către Români drept credincioși din Austria (Ortodox hitünk és Karlóca) c. felhívását. A felhívás azszal foglalkozik, hogy a bánsági románok miként viszonyuljanak a kurlócai egyházi kongresszushoz, ahol az új pátriárkát fogják megválasztani.*

Január 13: *A Magyar Királyi Tanács Rendelettel eldönti, hogy a népiskolák vallási iskolákká alakuljanak át az egyházak vezetése alatt.*

L – január 21: Az egyházközség kérvényezi a régi román érsekség újraindítását.

T – január 21: Arad, Temesvár és Versec egyházkerületeinek román előjárói összegyűlnek Temesváron. Heves viták után a jelenlevők, élükön Procopiu Ivăcicovici püspökkel a szerb egyháztól való különválás mellett döntenek.

L – március 25: Megszületik Klicsón (Cliciova) George Popovici bánsági történész, lugosi román ortodox esperese, a Román Akadémia levelező tagja, a bánsági és erdélyi románok nemzeti jogainak harcosa.

L – április 19: Megszületik Lugoson George Dobrin román vezető.

T – június 28: Temesváron megkötik a nemzetközi távirati szolgáltatások szabályozására vonatkozó *Nemzetközi Egyezményt*. A dokumentumot Ausztria, Törökország, Románia és Szerbia képviselői írják alá.

1863

A – Czigler Antal építész tervei alapján felépül a Tököli téren a román ortodox templom, ikonosztázionja Nikola Alexics aradi festőművész munkája.

B – Rendkívüli aszály és éhínség súlytja a várost.

G – Nagy a szárazság, kevés a termés. Éhínség és megjelenik a skorbut. A város kénytelen több száz embert élelmezni.

SZ – Megindult a vízszolgáltatás.

SZ – Az 1860-as évektől fellendül a szegedi talicskagyártás, amely a folyósza-bályzás legfőbb munkaeszköze lett. Exportcikként a Balkánra is szállítják.

B – január: Létrehozzák a Békésmegyei Takarékpénztár Egyesületet, az első pénzintézetet.

T – június 25: Több temesvári román előjáró tiltakozik a császári udvarnál, hogy az 5.000 helyi román lakost a városi tanácsban egyetlen személy képviseli.

L – október 4: Megszületik Lugoson Aurel C. Popovici román jogász és politikus.

L – december 17: Megszületik Magyarosdon (Hunyad megye) Ion Vidu zeneszerző, zenetanár, a lugosi kórus majdani vezetője.

1864

G – Megszüntetik a rendezett tanácsot, ismét szolgabírói fennhatóság alá kerül a város.

T – Megalakul az Evezős Szövetség.

T – Reményi Ede világhírű magyar hegedűs koncertezik Temesváron.

T – Aleksandar Nikolić, a temesvári gyermek énekiskola vezetője, a színház zenekarának másodhegedűse, a néphagyományok kutatója szerb népdalgyűjteményt jelentet meg.

T – Temesváron elindul a gyufagyártás, a Temesvári Első Gyufagyárban, később a Temesvári Első Kocsikenőcs és Gyufagyár (1889) néven működött.

L – május 7: Lugoson megszületik Petru Barbu publicista.

1865

SZ – A belvárosban indult meg az utcai gázvilágítás (400 lámpát kellett évi 620 ezer órában égetniük), a külvárosban továbbra is maradtak az olajlámpák.

SZ – Megnyílik a városi zeneiskola.

SZ – A hajózás jelentőségét érzékelteti, hogy 47.929 db hajó indult Szegedről 8 985.250 mázsa áruval.

L – május 7: Megszületik Petru Barbu publicista.

Szeptember 20: *Ausztriában felfüggesztik az alkotmányt (Sistierungpatent, 1865. IX. 20.), ezt követően Magyarországon összehívják az országgyűlést (1865 vége).*

SZ – november 15: Az 1861-es országgyűlési képviselőket, Klauzál Gábort és Dáni Ferencet ellenjelölt nélkül Deák Ferenc programjával választják meg. A Kossuth-emigrációt támogatókkal szemben a városban is Deák Ferenc hívei kerülnek többségbe.

1865

L – Johann Felsmann egy kórustársaságoknak szánt munkát jelentet meg Lugoson német nyelven, mely több bányai vármegye helységét körbejárja

A – Eliza Circa román hegedűművésznő vendégfellépése.

T – február 24: Sor kerül a *Faust* de Gounod oprájának premierjére.

T – február 28: Andrei Mocioni, Constantin Gruici, Vicențiu Babeș és George Fogorași román nevezetes személyiségek *beadványt* szerkesztenek meg Ferenc József császár felé, melyben kérik egy új püspökség megalapítását.

T – július 4: Annak ellenére, hogy több román vezető is határozottan támogatta egy új román ortodox püspökség létrehozását, a *Július 4.-i Oklevélben* határo-

zat születik két egyházmegye megalakításáról a bánsági helységeknek: az aradi és a karánszabesi.

1865-1866

T – A majdani Ion Slavici író a temesvári piarista gimnázium diákja.

1866

B – Kolerajárvány pusztít.

G – A szél- és szárazmalom mellett létrehozzák az első gőzmalmot.

T – **január 13:** Sor kerül Richard Wagner *Tanhausser* operájának premierjére.

L – **március 6:** Alexandru Ioan Cuza, az Egyesülés uralkodója száműzetésbe vonulása útján megszáll Lugoson.

T – **március 7-8:** Alexandru Ioan Cuza megszáll a *Trombitáshoz* c. fogadóban. Akárcsak Lugoson, nagy rokonszenvvel fogadják az itteni románok.

G – **október:** A németek befejezik új templomuk építését.

T – **november 29:** Több román vezető a vármegyéből összeül Temesváron, hogy tárgyaljanak egy román internátus létrehozásáról.

1867

SZ – Megalakult a Kereskedelmi és Iparbank Rt.

T – Megjelenik a *Banater Chronik* lap első száma.

T – Létrejön város műszaki irodája.

T – Létrejön a Bánsági Ipari és Kereskedelmi Bank 400.000 forint tőkével.

T – Küttel Károlyt újraválasztják Temesvár polgármesterének.

Február 17: Létrejön az osztrák-magyar kiegyezés. Ennek alapján Magyarországnak saját Országgyűlése és kormánya van, szinte ugyanolyan jogokkal, mint a bécsi kormánynak. A három közös minisztérium: külügyi, védelmi és pénzügyi. Ferenc Józsefet, császárt és magyar királyt, Szent István koronájával megkoronázzák a Mátyás templomban Budán.

SZ – **április 27 - május 2:** A képviselőtestületi választásokat az 1848-as a fehércédulás párt nyeri.

T – **szeptember 26:** Beregszón megszületik Aurel Cosma, Temesvár jelentős román politikusa.

T – **november 3:** A város közigazgatása részvénytársaságot alapít, hogy a Gyárváros, Belváros és Józsefváros negyedek közötti útvonalon egy lövontatású vasútvonalat alakítsanak ki személy- és áruszállítás céljából.

V. Fejezet

1868-1919 közötti korszak

1868

B – Püspöklátogatás a magyar evangélikusoknál Békéscsabán, melyen örömmel konstatálták, hogy immár anyanyelven is lehet Isten igéjét hirdetni.

G – Visszaállította a kormányzat a város rendezett tanácsát.

T – Megszületik Feok Ernő Tivadar építész.

T – Reklámújság jelenik meg, a *Temesvarer Anzeiger*.

T – Megjelenik a *Nene Temesvarer Zeitung*, egy újabb hosszú életű (1868-1912) gazdasági, közéleti és politikai napilap.

T – Létrejön a *Mezőgazdasági Hitelbank*, alaptőkéje 200.000 forint.

T – **április 16:** Több bányási román vezető találkozik Temesváron, és megszavazza a helyi Alumneul național român, a román internátus alapszabályzatát. Céljuk a város kereskedelmi iskolájába illetve középiskoláiba járó román nemzetiségű tehetséges fiatalok teljes ellátása és támogatása.

T – **június 15:** A Temesvári Részvénytársaság megalapítói koncesszióba megkapják a jogot, hogy lóvontatású városi vasutat építsenek és üzemeltessenek 40 évig a város területén.

L – **július 4-16:** A Mihai Pascaly által vezetett bukaresti színtársulat előadásokat tart Lugoson, sugójuk Mihai Eminescu.

T – **július 28-31:** A Pascaly társulat Temesváron tartózkodik, ezen alkalommal írja Iulian Grozescu bányási költő a társulatnak dedikált *Salutare Thaliei române* című költeményét. A temesvári turné ideje alatt a Pascaly családban egy kisfiú születik, aki az Andrei-Claudiu nevet kapja.

L – **szeptember 9:** Megszületik Iosif Hazi Barbu lugosi román vezető.

T – **október 12:** Megalakul az Általános Munkásegylet, az első bányási munkásszervezet, melynek alapelve az osztályharc. A következő év során csatlakozik az I. Internacionáléhoz. Legaktívabb tagjai Farkas Károly és Gheorghe Ungureanu. A következő években más bányási ipari központokban is alakulnak munkásszervezetek. Az új helyzetre reagálva a helyi hatóságok és 1872-ben elrendelik a munkásszervezetek feloszlását.

T – november 8: Elfogadják a Societatea românească de lectură (a román olvasóegylet) alapító okiratát.

SZ – december 8-9: Rózsa Sándor emberével a Fülegháza és Péteri között a vasúti síneket felszedve kirabolja a vonat postakocsiját.

A – december 22: Megnyitják Aradról a vasúti leágazást Déva irányába, Erdély felé Gyulafehérvárig.

1869

A – Megnyílik az Aradi Népbank.

A – A város lakossága eléri a 32 725 főt.

A – Rozsnyay Máttyás patikus a csokoládéba burkolt kininért (*Chininum tannicum*) megkapja a Magyarországi Orvosok és Természetgyógyászok fiúmei kongresszusának nagydíját.

G – Megjelenik az első újság, a *Békés* című hetilap.

G – Letelepedik az első fényképész.

SZ – Megnyitják az alföld-fiúmei vasútvonal Szeged-Zombor szakaszát.

SZ – Pick Márk megnyitja terményüzletét, amelyet paprikaörlő teleppel és paprikakereskedéssel bővít.

T – Temesvár 32.223 lakost számlál.

T – Megjelenik a *Csanád* című folyóirat első száma. A római-katolikus egyház lapja 1869-1872 közötti időszakban jelenik meg.

T – Megalapítják a Temesvári Takarékpénztárat 50.000 forint alaptőkével.

T – Megkezdődik a nagy malom építése, mely képes lesz évi 6000 vasúti kocsi gabonát is feldolgozni.

T – Megalakul az első szeszgyár.

SZ – január 4: Gr. Ráday Gedeont az alföldi betyárvilág felszámolása érdekében kinevezik királyi biztossá. Székhelye a szegedi vár. 1512 bűnügyet derít fel, 112 rablógyilkost fog el, 813 főt vesz őrizetbe. Tiszte 1872-ben szűnik meg.

SZ – január 12: Rózsa Sándort elfogják az egyik szegedi tanyán.

G – január 18: Megnyitják a távíróhivatalt.

T – január 27: Alexandru Mocioni nyílt levélben hozza nyilvánosságra a bánági román politika lényegi elemeit.

T – február 7: A bánági és aradi románok képviselői a temesvári vigadó termében megalapítják a Bánági és Magyarországi Románok Nemzeti Pártját (Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria). Megválasztják a központi vezetőség tagjait: Alexandru Mocioni, Lazăr Ionescu, Meletie Drăghici, Ștefan Adam, Mircea B. Stănescu, P. Alexandru, A. Săcoșean, Vincențiu Pop, Gheorghe Crăciunescu, Petru Popoviciu, V. Seiman, Traian Lungu, N. Nicolae-vici, T. Țăran, I. N. Christian, S. David, V. Grozescu, A. Popoviciu és I. Ciacovan. Románia jelenlegi területén ez az első megalakult politikai formáció.

L – február 28: Alexandru Mocioni kampányúton jár a lugosi kerületben.

SZ – március 18: Szegeden az országgyűlési képviselőválasztáson Horvát Mihályt (Deák-párt) és Ludvig János (1848-as párt), lemondása után Kállay Ödönt (1848-as párt) választják országgyűlési képviselőnek.

T – július 8: Üzembe helyezik a temesvári lóvasút első szakaszát, mely a Gyár város és a Belváros között biztosította az összeköttetést.

A – október 24: Megindul az aradi lóvasút.

A – december 12: Megalakul az aradi Román Ifjak Klubja Mircea V. Stănescu vezetésével.

SZ – december 31: Szeged lakossága 70 179 fő, ebből 25 ezer tanyán él.

1869-1872

A – Aradon felépítetik a királyi főgimnázium épületét (ma Moise Nicoară Líceum) Diescher József pesti építész tervei alapján; alapkövét Eötvös József magyar közoktatásügyi miniszter tette le; az addig a minorita rendi intézmény általi kezelésbe megy át.

1870

A – Megalakul az Első Aradi Gyártelep Rt.

A – Dokumentumok szerint: Aradon 41 mesterségnek volt céhe.

A – A Promenádnál (Sétatér) végén felállítják Guttman Jakab Búsuló Arad c. közteri szobrát az 1849. február 8-i harcokban elesettek emlékére.

A,T – Megnyitják az Arad-Temesvár vasútvonalat.

B – Megjelennek az első fényképészek.

G – Megalakul a Nőegylet.

G – Megalakul az első tűzoltó egyesület, amely 1872-ig működött.

G – Megindul az Alföld-Fiume vasútvonal gyulai szakaszának építése.

G – Folyammérnöki Hivatal létrehozása (1870-es évek), amely az ármentesítő társulatok munkáját felügyelte.

L – A gazdasági fejlődés eredményeként létrejön a város első pénzintézménye a Lugosi Takarékpénztár.

SZ – A szeged-rókusi vasúti javítóműhelynek 130 munkása volt és 10 mozdonyállása, a javítócsarnokban 18, a szabadban 88 kocsi javítását tudták végezni.

T – Megalakul a Temesvári Iparbank, alaptőkéje 80.000 forint.

T – 1866 után újabb szimfonikus zenekar alakul Temesváron, tagjai műkedvelők. Három hónapig működik.

T – Martin Novaček hegedűművész letelepszik Temesváron, a helyi zenei élet egyik legerősebb animátora, a Filharmóniai Társaság illetve a kórusművészet támogatója. Fiaival együtt alakítja meg a Novaček kvartetet és 1876-1886 között rendszeresen koncerteznek. Klasszikusok mellett helyi zeneszerzőket is műsorra tűznek (Rudolf Novaček).

L – május 12: Pesten meghal Eftümie Murgu forradalmár, az 1848-49-es forradalom bánsági román vezetője. Maradványait 1932-ben temetik újra Lugoson.

SZ – május 29: Megalakul az Árpád a testvériséghez nevű szabadkőműves páholy.

G – július 23: Az első gőzmozdony megérkezik Gyulára.

SZ – november 16. Átadják az alföldi vasút Hódmezővásárhely-Szeged-Szabadka szakaszát. A Nagyvárad-Fiume között közlekedő 823 km távolságot 19 óra 44 perc alatt tették meg. Szeged gazdaságát meghatározta, hogy vasúti fővonalak (Bécs-Temesvár, ill. Nagyvárad-Fiume) kereszteződésében van.

1871

A – Megnyitják a Kereskedelmi és Iparkamarát.

A – Pestről Aradra költözik a *Gura Satului* (A falu hangja) c. román nyelvű lap szerkesztősége (kisebb megszakításokkal 1903-ig jelent meg).

B – Megalakult a „Béke” szabadkőműves páholy.

B – Megnyílik a Szeged-Nagyvárad vasútvonal, így Békéscsaba vasúti csomóponttá válik.

B – A közigazgatási törvény alapján Békéscsaba rendezett tanácsú város lehetne, de a csabaiak, az olcsóbb igazgatás reményében megelégednek a nagyközségi jogállással.

B – A törvényszék Békéscsabára való áthelyezése okán, felmerült a megyeszékhely áthelyezésének kérdése is, azonban a túl nagy költségek miatt lekerült a napirendről.

L – Konrad P. Wusching tanító kezdeményezésére megalakul a német mesteremberek kórusa, a *Lugoscher Gewerbe Liederkranz*.

SZ – Megalakul a Csolnakázó Egylet.

SZ – A Back féle gőzmalomban napi 1500 mázsát is őröltek, ez az üzem 1904-ben a vidék legnagyobb malmaként 220 tonnát teljesített.

SZ – Pillich Kálmán megalapította virágkertészetét Újszegeden.

T – Megjelenik a *Történelmi Adattár* szaklap első száma Ortway Tivadar és Szentkláray Jenő paptörténészek szerkesztésében. 1874-ig jelenik meg.

T – Elhunyt Moritz Pfeiffer, a Dóm karmestere.

T – Megalakul a Temes-Bega Vízzabályozási Társaság.

G – február 7: Miután Németgyula többször megpróbálta elérni, hogy különváljon Magyargyulától, a belügyminiszter döntött, aki végül az egyesítést visszavonhatatlannak mondta ki.

A,T – április 6: Üzemeltetésbe helyezik az Arad-Temesvár vasútvonalat.

SZ,A – július 17: A király kinevezi Dáni Ferencet Szeged, Kecskemét, Hódmezővásárhely és Arad városok főispánjává

T – augusztus 20: A Mihai Pascaly vezette színésztársulat második és utolsó bánsági turnéja.

SZ – szeptember 14: Átadják a forgalomnak az Alföld-Fiume vasútvonalat.

SZ – október: A közgyűlés a tisztviselők hatáskörét határozza meg, életbe lép a szakelődői rendszer. A törvényhatósági bizottság 280 tagú, fele virilis, fele választott.

T – október 21: Megalakul a temesvári Filharmóniai Társaság. Első koncertjük (december 8-i) programján Bruchnak a Die Frithjofs-Sage műve. Első karnagya Wilhelm Spcer.

1872

A – Megalakul az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara Kristyóri János pékmester elnökletével.

B – Békéscsabán is, a törvényeknek megfelelően, feloszlatják a céheket.

G – Az ipartörvény értelmében feloszlatják Gyula céheit.

G – Megnyitja kapuit a város második pénzintézete, az Első Gyulai Takarékpénztár.

SZ – A céhek megszüntetésekor a szegedi magyarszabó céhnek 98 tagja van.

T – Megjelenik Temesváron a *Die Landbote* mezőgazdasági lap Hans Pilger szerkesztésében. Az első sorozatot (1872-1930) 1931-től második követi.

T – Megindul Temesvár első magyar nyelvű napilapja *Temesi Lapok* címen.

T – Megjelenik az első ifjúsági folyóirat, a *Jugendblätter* (1872-1875).

T – Megkezdődik a temesvári színház építése Ferdinand Fellner és Hermann Helmer bécsi építészek tervei szerint. Ma ebben az épületben játszik a „Mihai Eminescu” Nemzeti Színház, az Állami Opera, a Magyar Színház és a Német Színház. A munkálatokat 1875-ben fejezték be. 1880-ban az épületben tűzvész tör ki. 1882-ben restaurálják. 1920-ban újabb tűzvész áldozata. A Duilu Marcu építész tervei szerint zajló újjáépítési munkálatok során teljesen megváltoztatják az épület eredeti homlokzatát.

T – A temesvári polgármesteri hivatalhoz tartozó közvetlen szolgáltatásokat 184 alkalmazott végzi.

T – A temesvári Filharmónia Társaság zenciskolát alapít, első tanára Martin Novaček.

T – Franz Steiner Temesvár polgármestere.

A – április 16: Anton Mocioni összehívja Aradra a bánági, bihari, aradi, szilágysági, kraszna-vidéki, szolnok-dobokai, zarándi románok 300 képviselőjét, hogy tárgyaljanak a nemzeti egyelőségért vívott harcukról.

T – május 1: Megjelenik a *Temesi Lapok*, temesvári magyar napilap. 1880-ban a *Délmagyarországi Lapok* nevet veszi fel, majd 1887-től a *Délmagyarországi Közlöny* név alatt fut.

SZ – június 20: Országgyűlési képviselővé Szegeden Horváth Mihályt (Deák-párt) és Kállay Ödönt (Országos 48-as párt) választják.

T – június 25: Ormós Zsigmond, a megye főispánjának kezdeményezésére kidolgozzák a temesvári Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat statútumát. Augusztusban megkapják a hatósági engedélyt. A társaság tagjai Bánság történelmi értékeit kívánják feltárni, összegyűjteni, tanulmányozni és bemutatni. Ezzel elkezdődik a temesvári muzeológiai tevékenység, a jelenlegi Bánsági Múzeum veszi át majd és folytatja ezt a hagyományt.

T – november 11-12: A temesvári Vigadóban zajlik a Nemzeti színházi alapot létrehozni kívánó társaság harmadik közgyűlése (Societatea pentru crearea unui fond a unui Teatru Național). Jelen van Iosif Vulcan.

SZ – november 30: Megalakul a Szegedi Dalárda és Oratórium Egyesület.

G – december 2: Gyulán a 8. csongrád-békési honvédszászlóalj, és a hozzá tartozó huszárszázad elfoglalja az újonnan felépített laktanyát

T – december 29: Létrejön a temesvári a román hölgyek szervezete.

1872-1873

A – Kolerajárvány dől Aradon, a többszáz halott miatt megnyitották a Felsőtemetőt (Eternitatea).

1873

A – Aradon megindul a lóvontatású városi közszállítás.

B – Békéscsabán a kolera ismét felütötte a fejét.

B – Békéscsaba újabb kísérletet tett a megveszékhely áthelyeztetésére, ismét sikertelenül.

G – Gyulán kolerajárvány.

G – Göndöcs Benedek plébános közbenjárására létrejött a megyei árvaház Gyulán.

G – Méhészegylet alakult Gyulán.

G – A közigazgatási törvény (1871) értelmében Gyula rendezett tanácsú város.

SZ – Megalakul a Szegedi Torna Egylet.

SZ – A Szegedi Hitel- és Zálogintézet csődöt jelent.

SZ – Befejeződik a Széchenyi tér kikövezése.

SZ – A kolerajárványban Szegeden 331 fő hal meg.

SZ – Megkezdődik a paprika gőzmalmi őrlése Szegeden (Pálffy testvérek malma).

SZ – Szegednek 43 középülete, a városban 8917, a tanyákon 4327 magánépülete volt. 19 kétemeletes, 211 egyemeletes, 13.019 földszintes.

T – Megjelenik Temesváron az *Ungarische Biene* (1873-1884) méhészeti szaklap első száma.

T – A világhírű Hellmesberger Kvartett koncertezik Temesváron.

T – Rudolf Karrász (1840-1912) temesvári tanár zeneiskolát alapít, ahol zongora, hegedű, ének (kórus és szóló), hárfa, fuvola, orgona, elmélet és kompozíció, opera és operett ismereteket tanítanak. Nagy népszerűségnek örvendett, genc-

rációk sora részesülhetett zenei tanulmányokban. Az iskola a városi Zenekonzervatórium megnyitásáig (1907) működött

T – Megjelenik Temesváron az első szatirikus lap, a *Der Rathskeller* (1873-1874), majd 1876-tól egy hosszúéletű társa, a *Die Posane* (1876-1932).

T – március 1: Megalakul a temesvári román olvasókör (*Societatea cercului de lectură română*). Célja a város román kulturális életének ösztönzése.

B – szeptember 15: Békéscsabán felavatják az új városházát.

T – szeptember 26: Temes vármegye főispánja, Ormós Zsigmond jelentést terjeszt a királyi magyar belügyminisztérium elé, melyben jelzi, hogy a vármegyében napról napra több az elégedetlenség.

A – október 20: Aradon megnyílik az állami magyar tanítóképző (épületét 1905-ben avatják fel), amelybe 1920-ban a román tanítóképző költözik be.

1874

G – Gyulán létrejön a polgári fiúiskola.

G – Gyulán megszervezik a városi rendőrséget.

T – Megalakul Temesváron a Délmagyarországi Természettudományi Társulat.

T – Megkezdí működését a temesvári meteorológiai állomás.

B – február 1: *Békésmegyei Közöny* című hetilap első megjelenése Békéscsabán.

T – április 12: Megjelenik Temesváron a *Priculiciul* folyóirat második sorozatának első száma. Az első sorozat Budapesten jelent meg Iulian Grozescu irányításával, temesvári szerkesztője Pavel Rotaru. A lap 1875-ig jelenik meg.

A – szeptember 21: Aradon felépül az új városi színház Czigler Antal tervei alapján; az ünnepélyes megnyitón Fáy András Mátrai vadászat c. darabját adják elő Ferenc József jelenlétében.

1875

G – Mezőtúrról átkerül a 7. honvédszászlóalj is Gyulára, így már két zászlóalj és két huszárszázad állomásozott a városban.

T – Megjelenik a temesvári *Történelmi és Régészeti Értesítő* szaklap első száma. Ez a leghosszabb életű tudományos folyóirat, egészen 1919-ig jelenik meg.

A – március 10: Lechner Ödön budapesti építész Pekár Ferenc által módosított tervei alapján Aradon elkészül az új városháza épülete; Salacz Gyula polgármester nyitotta meg.

T – április 21: Megalakul a Temesvári lövészegylet. (*Asociația de tir*).

SZ – április 24: Huszka Jenő szegedi operettszerző (pl. Bob herceg, Gül baba) születése napja.

G – május 10: Gyulán megalakult a békés megyei Szabadelvű Párt.

SZ – július 6: Országgyűlési képviselővé Szegeden Szluha Ágostont (Szabadelvű Párt) és Kállay Ödönt (Egyesült Közjogi Ellenzék) választják.

T – szeptember 22: A temesvári új színház felavatására kerül sor a Budapesti Nemzeti Színház előadásával. Az ünnepi köszöntőt Csiky Gergely drámaíró írja.
T – december 29: Az ifjú Johann Strauss A denevér című operettjének előadása Temesváron.

1876

G – Gyulán nagy árvíz, a gátat is átszakította.

G – Gyulán kibővítik a vármegyeházát, új szárnyat kap.

G – Felépül az újabb laktanya Gyulán, legénységét (7. honvédszászlóalj) József főherceg is megsejmelte.

L – A lugosi Vasile Maniu-t megválasztják a Román Akadémia tagjának.

SZ – Az árvíz tetőzési magassága 795 cm.

T – Megjelenik a *Temesvarer Volksblatt* első száma.

T – Megjelenik a temesvári *Higienă și Școală (Higiénia és Iskola)* havilap első száma (1876-1878). Szerkesztője P. Vasiciu..

T – Török János Temesvár polgármestere.

T – január 26: Bánsági román vezetők találkoznak Temesváron és feliratot szerkesztenek, kéri a Bega parti város ortodox püspökségének újrálétesítését.

T – március 29: Parlaghy Márton kezdeményezésére megalakul Temesváron a Korcsolyázó Egylet. Ebben az évben nyílik meg Temesvár első korcsolyapályája.

T – július 10: Temesvári találkozójuk nyomán temesvári román vezetők újból kéri a román püspökség megalakítását.

SZ – augusztus 18 - szeptember 11: Országos ipar-, termény- és állatkiállítás Szegeden. Központja a Főreáltanoda épülete. Leleplezik Izsó Miklós Dugonics-szobrát.

G – szeptember 14-15: Ferenc József látogatása Gyulán, megtekintette az itt állomásozó honvédeket is.

L – október 22: Átadják a Lugos-Karánsebes-Orsova vasútvonalat.

1877

A – Zaránd vármegye felosztásakor a halmágyi járást Arad vármegyéhez csatolják.

A – Megépül az Arad-Borosjenő közötti vasút.

A – Megjelenik a leghosszabb életű aradi román nyelvű lap, a *Biserica și Școală* (Templom és Iskola), amelyet 1949-ben hatóságilag szüntetnek meg.

A – A Maros nagy áradása előtti Arad nyugati részén fekvő külvárosát; elkészítik a Maros gátjának tervét.

G – Gyulán megismétlődött az árvíz.

G – Új kórház épült Gyulán.

T – Megalapítják a temesvári árvaházat.

T – A Temesvári Filharmóniai Társaság égisze alatt Temesváron koncertezik a világhírű Henrik Wieniavszky hegedűművész.

T – Megjelenik Temesváron a *Természettudományi Füzetek* természettudományi folyóirat, a Természettudományi Társaság közlönye (1877-1915).

T – Megjelenik a *Magyar Méh* című méhészeti szaklap (1877-1884).

T – **március 7:** Pablo de Sarasate világhírű hegedűművész Doór Antal zongorakíséretével Temesváron hangversenyeznek.

L – **április 2:** Lugoson megszületik Coriolan Brediceanu fia, Tiberiu Brediceanu, a majdani zeneszerző, folklorista és bánsági politikus.

L – **december 24:** Elhunyt Lugoson Nicolae Popescu festőművész.

1878

B – Békéscsabán műtrágyagyárat létesítettek.

G – Gyulán megalakult a 48-as Párt.

G – A belügyminiszter közkórházzá nyilvánította a gyulai kórházat.

SZ – Megindul a *Szegedi Napló* napilap. Munkatársaként Mikszáth Kálmán a városba költözik.

T – Megjelenik (heti háromszor) a *Narodni Glasnik* újság Temesváron, Pavel Ioanović szerkesztésében (1878-1880).

T – A római katolikus egyház *Havi Közöny* című folyóirata jelenik meg Temesváron (1878-1917).

SZ – **augusztus 8:** Országgyűlési képviselővé Szegeden Simonyi Ernő lemondása után Bakay Nándort (Egyesült Közjogi Ellenzék) és Kállay Ödönt (Egyesült Közjogi Ellenzék) választják.

1879

A – Megalakul az Aradi Torna Egylet (ATE).

A – Johannes Brahms Arad városában koncertezik.

G – Gr. Apponyi Albert látogatást tesz Gyulán.

L – A Firenzei Kvartett, a kor egyik legtekintélyesebb kamaraegyüttese koncertezik Lugoson.

L – Megjelenik a *Krassó-Szőrényi Lapok*.

T – Megalakul a Temesvári Torna-Klub.

T – Elkészül Temesvár első telefonhálózata, Ignaz Leyritz mester munkája. A városban 1910-ben 8,5 millió helyi telefonbeszélgetést folytattak le.

SZ – **február 24:** A Tisza magas vízszintje miatt létrejön a város vízvédelmi bizottsága.

SZ – **március 5:** A szegedi vízállás 806 cm. A vasúti hídnál jégtorlasz keletkezik, hajóhidat emelnek Szeged és Újszeged között. A Marosnak 800 m³/s a Körösnek 600 m³/s a vízhozama. A Maros visszaduzzasztotta a Tiszát, és Szegedtől 20 km-re, Petresnél átszakad a Tisza jobb partján 25 km hosszan a töltés.

SZ – március 7: Tápét és Algyőt elárasztja a víz. A közmunkára kötelezett polgárságon kívül a temesvári katonaság műszaki alakulatai vettek részt a védekezésben. A keresztgátak, ahogy megteltek a medencék vízzel, sorra átszakadnak. A víz körbeveszi a várost.

B – március 8: Békéscsabán megnyílik az első állandó kószínház.

SZ – március 10: Dorozsmát is elönti az ár.

SZ – március 12: Szegeden a rókusai pályaudvar közelében az északnyugati viharos szél által felkorbácsolt hullámok éjjel fél kettőkor átszakítják az Alföldi vasút töltését 100 m hosszan. Az árvíz reggelre elönti az egész várost. 6800 házból 262 marad lakható. 11 811 015 Ft kárt állapítanak meg. Az árvízben életét veszítette 170 fő. A hetvenezer fős városból csak 12-15 ezer fő marad helyben. Mintegy 33 millió m³ vízmennyiség három hónapig 3-4 m magasan borította a város környékét, elmosta Rókust, Alsóvárost és Felsővárost.

SZ – március 17: I. Ferenc József király és Tisza Kálmán miniszterelnök szemlét tart Szegeden.

L – április 25: Megszületik Lugoson Caius Brediceanu, a két világháború közötti időszak román közéletének nevezetes személyisége.

SZ – június 4: Kinevezik Tisza Lajost Szeged királyi biztosává (1883. december 27-én szűnik meg a biztosság).

T – szeptember 15: Két világhírű zenész koncertezik Temesváron: Joachim József hegedűművész és Johannes Brahms zongoraművész és zeneszerző.

SZ – október 26: Szegeden Kállay Ödön halála miatt megüresedett országgyűlési helyre Herman Ottót (Egyesült Közjogi Ellenzék) választják.

T – november 15: Megalapítják Temesváron a kamarai ipari tanonciskolát, ezt 1882-ben nyilvános ipariskolává minősíti a miniszter.

L – december 25: Megjelenik a *Desceptarea* lap első száma Lugoson.

SZ – december 28: Lechner Lajos benyújtja Szeged újjáépítési tervét. A szegedi árvíz után a Tisza-szabályozás állami irányítás alá kerül. A töltéseket átlagosan 2,5-3 m magasra, 10 m talpszélességűre erősítik, 112 átvágással a folyó alföldi szakaszát 1211 km-ről 728-760 km-re csökkentik. Megépítik Vásárhely és Szeged körül a körgátat. Ezután nincs több gátszakadás a Tiszán. A szegedi újjáépítés alatt a városba kerül a postaigazgatóság, a vasúti üzletigazgatóság Szabadkáról, a királyi ítélőtábla, az erdőigazgatóság.

1880

A – Megépül az Arad városát védő Maros-gát.

B – Textilipari üzem létesül és létrejön a Békéscsabai Gőztéglagyár Társaság meg a Bohn tégl- és cserépgyár.

L – Megjelenik Lugoson a Krassói Bank (Banca Cărășana), és rövid időn belül más bankok létrejönnek (Lugosi Népbank - 1883, Lugojana Bank - 1889, Mesteremberek és kereskedők bankja - 1899).

SZ – Vasúton és hajóval 6,1 millió m³ földet hordták Szegedre. A leendő város területét feltöltötték.

T – Megkezdődnek a temesvári téglagyár építkezési munkálatai.

T – Temesvár 37.815 lakost számlál: 3403 román, 19.071 német, 7780 magyar, 1752 szerb, 1998 más nemzetiségű.

T – Termelni kezd a temesvári első vasöntőde.

T – **január 13:** Megjelenik Temesváron a *Smotra* című kétheti sajtókiadvány. Szerkesztője N. Marcović (1880 január-május között).

T – **március 17:** Megjelenik a *Luminătorul* c. temesvári lap első száma. Heti kétszer, majd háromszor jelenik meg, szerkesztője Pavel Rotariu (1880-1894).

SZ – **április 19-20:** Az országgyűlés elfogadja a Szeged és Újszeged egyesítéséről szóló törvényt.

SZ – **április 28:** Az uralkodó elfogadja a szegedi vár lerombolását, a városrendezéshez szükséges kisajátítás felhatalmazását, a városrendezési tervet tartalmazó törvényt. Szeged 5 millió Ft államkölcshöz jut a középítményekre, 10 milliót a kárt szenvedett háztulajdonosok új házépítésére.

T – **május 5:** Elhunyt Andrei Mocioni.

1881

A – Az aradi vár melletti mezőn felállítják a vértanúk emlékoszlopát.

G – Gyulán ismét nagy árvíz volt.

T – Reiter Ede műépítész tervei alapján felépül a Miasszonyunkról elnevezett szegény iskolanővérek kolostora és iskolakomplexuma, a Notre Dame.

L – **január 4:** A megyereform keretében létrejön Krassó-Szörény megye, Lugos székhellyel. Két város (Lugos és Karánsebes) és 14 járás tartozott hozzá.

A – **január 16:** Megalakul az 1919-ig megszakítás nélkül tevékenykedő aradi Kölcsey Egyesület, amelynek köszönhető a 48-as ereklyemúzeum létrehozása (1893) és a Kultúrpalota felépítése (1912).

SZ – **február 15:** Somogyi Károly esztergomi kanonok 44 ezer kötetes könyvtárát Szegednek adományozza.

SZ – **június 27:** Szegeden országgyűlési képviselővé Szende Béla honvédelmi minisztert (Városi Párt) és Herman Ottót (Egyesült Közjogi Párt) választják. Szende Béla halála után a pótválasztást (1882. szeptember 21.) Mészáros Nándor (Szabadelvű Párt) nyeri meg.

T – **augusztus 9-11:** Az I. D. Ionescu bukaresti színész által vezetett színtársulat több előadást is tart Temesváron.

T – **augusztus 30:** A múzeum gyűjteményeinek otthont adó épület munkálatai befejeződtek, jelenleg az épület a Román Akadémiai Könyvtár temesvári kirendeltsége.

T – **október 23-30:** A tehetséges lugosi színész, George A. Petculescu által vezetett színtársulat több előadást tart Temesváron.

1882

A – Arad főterén lebontják a régi Szentháromság-szobrot; utólag Újaradon állítják fel.

G – Gr. Apponyi Albert újra Gyulára látogatást.

T – Megjelenik a *Temesvarer Lloyd* újság első száma.

G – **március 25:** Gyulán nagy tűzvész tombol.

T – **április 2:** Temesváron elfogadják a kovácsok és kerékgyártók egyesülete statutumát.

T – **június 30:** Megszületik Temesváron Nándor Mihály (szimfonikus művek, opera és operett) magyar zeneszerző.

T – **július 2:** George Ardeleanu újraindítja a temesvári román olvasókört.

G – **szeptember 27-28:** József főherceg az őszi hadgyakorlatra Gyulára utazott.

L – **november 7:** Megszületik Ersilia Petrovici, a lugosi kulturális élet szervezője.

T – **december 25:** A temesvári helyi tanács szerződést köt egy bécsi céggel, amely vállalja, hogy felépíti a villanyműveket, és biztosítja a közvilágítást.

1883

A,SZ – Megnyitják az Arad-Makó-Szeged vasútvonalát. Békés, Szolnok, Arad és Temes megyében olyan mocsaras területeken haladt át a vasút, ahol szekérrel az évnek csak bizonyos időszakában volt lehetséges a közlekedés.

G – Megint gr. Apponyi látogat Gyulára.

SZ – Pick Márk iparendélyt kap szalámi készítésére. A XX. század első éveiben már évi 25-30 vagonnal készítenek.

SZ – Szegeden Bakay Nándortól részvénytársaság tulajdonába kerül át a kendergyár. A kötélgyártó céh megszűnte után alapított gyár (gőzgép hajtotta 20 szövő- és fonókeréken 70-80 munkás 2500-3000 mázsa kötelet gyártott) Közép-Európa legnagyobb ilyen üzeme lett. 1913-ra a Szegedi Kenderfonógyár beruházott vagyona 4,3 millió korona volt, éves termelése 40 ezer mázsa, a tiszta nyeresége félmillió korona fölött.

T – Megalapítják a temesvári Gyufagyárat.

T – Megalakul a Magyar Színügygyámoló Egyesület.

A – **február 18:** Leég az aradi színház épülete; a színházat Halmay Andor tervei szerint építik újjá, a mennyezet freskóit Lotz Károly tervezte.

T – **március 2:** Megszületik Temesváron Cornel Stoiacovici gyógyszerész.

SZ – **április 4:** Szeged leghíresebb költője, Juhász Gyula születése.

G – **szeptember:** Felépül a zsidó templom Gyulán.

SZ – **szeptember 15:** A közúti hidat átadják Szegeden.

SZ – október 14-16: A király-napokon I. Ferenc József király megszemléli Szegedet, megnyitja az új színházépületet, a Somogyi-könyvtárt.

T – december 16: Megszületik Temesváron Kós Károly író és építész.

1884

A – Felépül az aradi ortodox szeminárium ma is papnevelde.

T – Megjelenik a *Temesvarer Tagblatt* lap első száma.

T – Megalakul Temesváron az Állami Felső Leányiskola, épületében ma a Carmen Sylva Tanítóképző működik.

T – Megalakul a temesvári iparosegylet.

SZ – június 16: Szegeden Országgyűlési képviselővé gróf Tisza Lajost (Szabadelvű Párt) és Herman Ottót (Egyesült Közjogi Ellenzék) választják.

SZ – július 1: Megindul Szegeden a lóvasúti forgalom.

T – november 12: Temesvár az európai kontinens első villamos közvilágítású városa. A Belváros utcáin 600 villamos árammal működő égő világít.

L – december 30: Coriolan Brediceanu a lugosi román ortodox egyház zsinata elé terjeszti egy jövedelmet hozó épület tervének jóváhagyását, ahol politikai, művészeti és kulturális tevékenységeket lehessen szervezni. Az épületet (Concordia) 1888 tavaszán avatták fel.

1885

A – Megindul a telefonkapcsolat Arad városában.

A – Megjelenik az *Aradi Közlöny*, a város leghosszabb életű magyar nyelvű napilapja (utolsó száma 1940-ben látott napvilágot).

B – Békéscsabán kifűrták az első ártézi kutat.

G – Göndöcs javaslatára Gyulán népkertet létesítenek.

T – Megjelenik a *Südüngarischer Bauer* (1885-1888) periodika és a *Romanische Jahrbücher* (1885-1894) irodalmi-politikai folyóirat első száma, szerkesztők Valer Branisce és Cornel Diaconovici.

T – Telbisz Károly Temesvár polgármestere, és az marad egészen 1914-es nyugdíjba vonulásáig.

T – Schäffer Károly tanító megnyitja Temesváron süketnémák számára magániskoláját.

T – április 13: Megjelenik Temesváron a *Timișana* illusztrált hetilap, 1886-tól *Gazeta popularii*-ra változtatja a nevét. Tulajdonosa T.V. Păcățlanu.

B – május: Megnyitja kapuit Békéscsaba harmadik pénzüintézete az Aradi Ipar-és Népbank Békés Megyei Fiókja.

T – augusztus 12: A történelmi Bánság első román hitelintézményeként megkezdte tevékenységét Temesváron az Institutul de Credit și Economii Timișana SA (Timisana Hitel és Takarékos RT).

T – szeptember 19: George Bariş Temesvárra érkezik. Pavel Rotariu újságíró kíséretében meglátogatja a város műemlékeit és megnézi a helyi múzeum gyűjteményeit.

A – október 1: Csiky Gergely prologusával felavatják az aradi színház újjáépített épületét.

1886

A – Dr. Posgay Lajos létrehozza Aradon az első meteorológiai központot.

A – Aradon a Templom utcában felépül a Postapalota.

A – Megalakul az Aradi Iparosegylet Kristyóri János pékmester elnökletével; külön székházat építenek az Erzsébet (Decebal) úton.

A, SZ – Létrejön az Arad-Csanádi Egyesült Vasúttársaság, amely Brád és Szeged között bonyolítja a forgalmat.

G – Gyulán önkéntes tűzoltóegylet alakult.

SZ – Ujszegeden egy újabb kenderfonó alakult.

T – Temesváron magyar nyelvű satirikus hetilap jelenik meg, a *Temesvári Hírlap* (1881-1884 és 1886-1887 között).

T – A temesvári Fülharmónia Társaság égisze alatt a kor nevezetes hegedűművésze, David Popper koncertezik Temesváron.

T – január 10: Megjelenik a *Gazeta Poporului* lap első száma Temesváron.

T – február 13: Megjelenik az *Advocatul Poporului* hírlap első száma. A kiadvány a *Luminătorul* folyóirat melléklete.

SZ – április 15: Szegeden az Alsótanyán 8, a Felsőtanyán 6 kapitányságot szerveznek.

T – április 16: Megalakul a temesvári Regatta Klub, az evezősök egyesülete.

L – május 5: Elhunyt a lugosi származású Alexandru Nedelcu. Feleségével, Anával együtt végrendeletében egész vagyonukat egy olyan alapítvány létrehozására adományozzák, mely viselje nevüket, és melynek jövedelmét a szegény családok támogatására irányozzák.

SZ – november 3: Szegeden megkezdődik a tanítás a piaristák új épületében.

T – november 14: Megalakul a Kerékpár Egyesület Temesváron.

T – december 2: Megalakul Temesváron az önkéntes mentők testülete. Kezdetben 3 csónakkal vettek részt a Bega folyón az életmentésben, 1913-tól két lovaskocsit is beállítottak.

1887

T – Temesváron lakásokban villamos árammal világítanak.

T – Temesváron koncertezik a világhírű spanyol hegedűművész és zeneszerző, Pablo de Sarasate.

G – január 1: Gyula megváltotta a királyi regálékat, így regáljog tulajdonossá vált, amelyek közül az egyik legfontosabb az italmérés joga volt.

- A – március 30:** Aradon megnyílik a román tőkével alakult Victoria Bank.
SZ – június 17: Szegeden az országgyűlési képviselőválasztáson gróf Tisza Lajos (Szabadelvű Párt) és Ivánkovits János (Szabadelvű Párt) kap mandátumot.
SZ – július 9: Újszegeden 70 hold városi földön kender- és lenfeldolgozó gyár létesítésébe kezdenek.
L – augusztus 12: Megszületik Aurel E. Peteanu, lugosi tanár.

1888

- G – Gyulán újból nagy árvíz volt.**
G – Gr. Almásy Dénes költözik az 1878 óta üresen álló Wenckheim-kastélyba.
T – A temesvári Józsefvárosban olvasókör alakul.
B – tavasz: A megárad Körös, Doboz felől áttöri a gátat és elárasztja az egész határt, Békéscsaba legmagasabb pontját, az Élővíz-csatorna az evangélikus nagytemplom hátsó küszöbét 1 cm-rel meghaladja. Rendkívüli erőfeszítéssel sikerül a várost megmenteni a pusztulástól. Ezután építették meg a várost védő körgátat.
T – október 11: Kirchbergben (Ausztria) elhunyt Jolhann Nepomuk Preyer, Temesvár egykori polgármestere.
SZ – december 25: *Szegedi paprika* címmel hetilap indul Szegeden, Paprika János (Gárdonyi Géza) szerkesztésében.

1889

- SZ – január 1:** *Hüvelyk Matyi* címmel élclap indul Szegeden.
T – április 13: Megalakul a Temesvári Tornaklub.
A – május 25- június 15: Aradon a királyi főgimnázium dísztermében a Kölcsey Egyesület megrendezi a város első képzőművészeti kiállítását.

1890

- A – Arad városának** 8252 épülete van 11 271 lakással.
B – Gazdaságilag összeomlott a csabai népbank.
SZ – Szeged polgári népessége 85 569 fő.
SZ – Megalakul a Szegedi Kenderfonógyár Rt., az Első Magyar Kenderfonógyár Rt. A városban 22 gyár van.
T – Temesvár 44.809 lakost számlál.
T – Julius Seidl kűtmesternek sikerül a temesvári Dóm téri kút fúrása, 406 m mélységen éri el a gyógyhatású ásványvizet.
T – Megalapítják a temesvári szikvízgyárat.
T – május 1: Temesvár munkásai első alkalommal ünneplik meg május 1-jét. Ez alkalommal piros lapra nyomtatott követeléseket tartalmazó röpcédulákat szórnak szét.
T – július 19: Megnyílik Temesváron egy érdekes gazdasági és ipari kiállítás.

A – augusztus - október: Aradon, a Baross parkban megrendezik a Délvidék kiállítását, az első hasonló rendezvényt hét vármegye részvételével.

A – október 6: A Szabadság téren 25 ezer résztvevő előtt felavatják a Szabadság-szobrot, Zala György szobrászművésznek a tizenhárom aradi vértanú tiszteletére készített alkotását.

T – december 30: Megalakul Temesváron az önálló református parókia.

1891

A – Weitzer János Aradon megalapítja a nevét viselő vasgyárat, a Monarchia egyik legnagyobb ilyen profilú gyárát.

A – A Vörös Ökör fogadóban megalakul a Magyarországi Szociáldemokrata Párt aradi szervezete.

B – Az agrárproletárok munkásegyletet hoztak létre, az egylet alapszabályzatának elfogadtatása késik.

SZ – január 1: A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara elkezd működését. Hatásköre: Bács-Bodrog, Csongrád megyék és a területükön lévő törvényhatósági jogú városok.

SZ – április: Jókai Mór megnyitja a Kaczián Ödön által rendezett, a szegedi gyűjtők munkáinakból összeállított kiállítást.

B – május 2: Békéscsabán az elkeseredett tömeg eszméletlenül veri a főszofigabírókat. A csendőrségnek és a katonaságnak kellett beavatkoznia.

T - június 4: Elhunyt Temesváron Meletie Drăghici ortodox püspök.

T – július 19: Megnyílik Temesváron az országos ipari és mezőgazdasági termékiállítás. A termékeket a több mint 3000 kiállító 17 termékcsoportra osztva mutatja be. A kiállítást Ferenc József császár is meglátogatja.

1892

G – Felépül az új József főherceg-laktanya Gyulán.

G – Konyakgyár létesül Gyulán.

A – január 8: Megalakul a Román Nemzeti Párt Arad megyei klubja.

SZ – január 28: Szegeden országgyűlési képviselővé gr. Tisza Lajost (Szabadelvű Párt) és dr. Babó Emilt (Függetlenségi és 48-as Párt) választják. Babó Emil lemondása után (1896) dr. Polczner Jenő (Függetlenségi és 48-as Párt) lesz a képviselő.

T – április 23: I. Ferenc József megszünteti a város vár-jellegét. A város a kincstártól 2 millió koronáért megszerzi a várműveket a várterületekkel együtt.

T – május 8: Megszületik Temesváron Arnold Hauser, a világhírű művelődés-szociológus és esztéta.

SZ – szeptember 21: Szegeden a 90 éves Kossuth tiszteletére a Budapesti sugárutat róla nevezik el.

SZ – október 11: Szegeden megalakul a Dugonics Társaság.

L – november 17: Lugoson a bánsági románok képviselői egy újabb román lap megjelentetését határozzák el, cél az 1881-es szebeni nemzeti program képvisellete.

1893

B – Békéscsabán létrehozzák az akkori legkorszerűbb méntelep: Magyar Királyi Méntelep.

G – Felépül a Gyulát védő körgát.

L – Ettől az évtől kezdődően Ion Vidu zeneszerző, karmester és tanár képzéseket tart a falusi (paraszt) karmestereknek Lugoson.

SZ – A Szegedre szállított 7,7 millió mázsa árunak fele fa vagy fakészítmény. Szegeden volt az ország raktárban tárolt sókészletének egytizede. Az 1890-es években a szegedi lisztkivitel 30 ezer tonna felett volt évente. A szegedi áruforgalom behozatalának közel $\frac{3}{4}$ -e hajón érkezett, a szekérforgalom is majdnem kétszerese volt a vasútnak, ám a kivitel esetén a hajók alig szállítottak többet, mint a vasút. A behozott áru mennyisége 7 696 372 mázsa, a kivitel 2 643 369 mázsa. Az 1890-es években átlag évi 200-250 ezer m³ fát úsztattak tutajként Szegedre.

A – március 15: Aradon a színház épületében megnyílik a 48-as ereklyemúzeum.

T – május 1: Megjelenik Temesváron a szociáldemokrata *Volkswille* lap.

SZ – augusztus: A *Szegedi Híradó* kimutatása szerint a városnak 32 910 kat. hold földje 4347 bérlőnek van kiadva, amiért 348 505 Ft bérleti díjat fizetnek.

L – szeptember 10: Elhunyt Lugoson Ioan Popovici Bănăţeanul író.

G – november 3: Gyulán átadták a katonaság számára kiépített új lőteret.

SZ – december: Szeged gázzal és villannyal történő világítására (1895-1935 között) egy francia vállalkozó 1600 láng biztosítására szerződést köt.

1894

B – Békéscsabán felépült a 101. gyalogezred kaszárnyája, mert addig a katonákat magánembereknél szállásolták el.

G – A gyulai népkert nevét, a városért tett szolgálatai végett Göndöcs-kert-té nyilvánították.

G – Gyulán kiépül a gazdasági vasút a vasútállomástól a vári uradalomig, melyet teher- és személyszállításra is használtak.

SZ – Szegeden felépül a MÁV üzletvezetőség palotája és a Berliini körúti honvédlaktanya.

T – Létrejön Temesváron a Posztógyár.

T – Martin Novaček a temesvári Dóm karnagya.

T – január 6: Megjelenik a temesvári *Dreptatea* hírlap első száma, az 1881-ben elfogadott nemzeti program ideológiai támogatójaként.

- T – január 13:** Megjelenik a temesvári *Foaita de duminică* lap első száma.
- T – január 29:** Ferdinánd herceg, Románia trónjának örököse, Maria hercegnővel és Károly fiukkal együtt a temesvári állomásban tartanak pár órás pihenőt.
- T – február 5:** Temesváron tartják a szerb kórusok egyesületének általános közgyűlését. A találkozó moderátora Svetozar Dimitrievici.
- T – március 11:** A temesvári múzeum díszterme ad otthont a Délmagyarországi Természettudományi Társaság 20. általános közgyűlésének
- T – április 24:** Megszületik Braun Dezső (Temesvár, 1894 - Temesvár, 1940), a temesvári Dóm karmestere, a *Temesvári Hírlap* zenei szerkesztője. Ő írta meg a bánsági zenei életről az első monográfiát (*Bánsági rapszódia*, 1937).
- SZ – május:** Szeged artézi kutak fúrására és vízmű létesítésére 400 ezer Ft összeget biztosít.
- A – május 2:** 10000 Arad, Bihar, Temes és Krassó-Szörény megyei román tiltakozik Aradon az erdélyi románság vezetői elleni kolozsvári Memorandum-per ellen.
- T – május 8-9:** Temes vármegye gyűlésének tavaszi közgyűlésére kerül sor Temesváron. Az 1893-as statisztikák szerint a vármegyében 52 bank, 56 ipari cég, 36 olvasó társaság, 67 tűzoltó egylet, 42 dalárda, 9 temetkezési vállalat, 18 íjász egyesület, 9 betegsegélyző, 3 vadászegylet működik. A vármegyei utak hossza 671 km, illetve a községi utak hossza 876 km.
- T – augusztus 27:** Ioan Mețianu aradi püspök jelenlétében felszentelik a temesvári Majorok lakónegyed új templomát.
- L – szeptember 20:** A lugosi román ének és zenei egyesület koncertet szervez. Fellép a Ion Vidu által vezetett kórus is.
- T – szeptember 15-25:** Az újvidéki Szerb Nemzeti Színház több előadást tart a temesvári Ferenc József Színház színpadán.
- T – október 11:** A temesvári ortodox esperesség román tanítóinak éves közgyűlésére kerül sor Temesváron.
- T – október 31:** A temesvári Polgármesteri Hivatalban a város csatornázási tervét elemzik.
- T – november 1:** Felavatják Temesváron az első omnibusz-járatot mely a Vár, Józsefváros és Erzsébetváros városrészeket köti össze.
- T – november 17:** Egy budapesti kórházban elhunyt Ormós Zsigmond, Temes vármegye egykori főispánja.
- T – november 29:** Temes vármegye vezetősége a budapesti Magyar Tudományos Akadémiát kéri, hogy készítse el a vármegye történelmi múltjára vonatkozó monográfiát. Erre a célra 6.000 forintot irányoznak elő.
- L – december 27:** Lugoson C. Rădulescu elnöklí az olvasóköri közgyűlését.

1895

A – Megkezdi működését az aradi papírgyár.

- G** – Gyulán nagy a szárazság és hatalmas a por az utcákon.
- G** – Kifúrták az első két ártézi kutat Gyulán.
- L** – Lugoson elkezdődik az állami főgimnázium épületének az építése, itt ma a Coriolan Brediceanu Líceum működik.
- L** – Létrejön Lugoson a mezőgazdasági iskola.
- SZ** – A legtöbb munkást foglalkoztató a szegedi gyufagyár évi 300 ezer csomagot gyártott.
- T** – Temesváron elkezdik a főutcák aszfaltozását.
- T** – Ybl Lajos és Kovács Sebestyén Aladár építészek kidolgozzák Temesvár első városrendezési tervét.
- T** – A mezőgazdasági összeírások szerint Temes vármegyében 920 vetőgép, 325 gőzgép, 295 cséplőgép, 1.050 szelektor, 10.318 kapálógép, 68 aratógép volt bejegyezve. A vármegyében van 52.902 béres, akiket minden mezőgazdasági munkára használtak. Egy családos béres átlagfizetése 377,81 korona, egy egyedülállóknak 479 korona volt. A napszámos szezonban dolgozott leginkább, a béres éjjel-nappal a gazda szemé előtt volt.
- T** – Beindul Temesváron a Kandia csokoládégyár.
- T** – Létrejön Temesváron a kocsigyár.
- T** – **január 23:** Létrejön a bánsági Mezőgazdasági Bank Rt.
- T** – **április 13:** Megjelenik a *Controla* temesvári lap első száma.
- G** – **július 10:** József főherceg újabb látogatást tett Gyulán.
- L** – **szeptember 21:** Lugoson megszületik Traian Grozăvescu világhírű tenorista.

1896

- A** – Felépül Arad város legmagasabb építménye, a 38 m magas víztorony.
- A** – A Ganz gyár megszerzi a villanyvilágítás kizárólagos jogát a városban.
- A** – Aradon megnyitják a főteret a Ferenc térrel összekötő Szent László (Cloșca) utcát.
- A** – Arad városában 10 bank és 12 szálloda működik.
- B** – Békéscsabán hosszú évek tervezése után földműves iskolát hoznak létre.
- G** – Megalakul a Békés Megyei Fehér Kereszt Egyesület Gyulán.
- G** – Létrejön az Erkel Ferenc-dalkör Gyulán.
- SZ** – A megalakult Vidéki Malomiparosok Országos Egyesülete kartellt alakít, amely a szállítási-, vám-, hitel-, adóztatási és biztosítási ügyekben segít. A székhelye Szeged lett. Az 1890-es években 30 ezer tonna felett volt évente a szegedi liszt kivitel. Lisztet, korpát főleg a Back-féle malomból szállítottak Angliába, Ausztriába, Belgiumba, Dániába, Franciaországba, Hollandiába, Németországba, Olaszországba, Portugáliába, Svájcba, Svédországba és az USA-ba.
- T** – Megkezdik a gyárvárosi római katolikus (Millenniumi) templom építését.
- T** – Megalakul Temesváron a Kalapgyár.

T – április 1: Felavatják a Temesvár-Buziás vasútvonalat.

G – május 12: Megtartják a vármegye milleniumi ünnepét Gyulán. Ennek keretében a vármegye összes községét bekapcsolták a távbeszélő hálózatba.

G – Leleplezik Erkel Ferenc szobrát.

L – május 15: Elhunyt Victor Vlad Delamarina bánsági költő.

L – augusztus 27: Lugoson kerül sor az ASTRA közgyűlésére. A találkozó jelzi az szervezet tevékenységének terjedését a Bánságban. Ebből az alkalomból a város nagy kórusfesztiválnak ad otthont, 19 bánsági falu kórusa vesz részt.

SZ – szeptember 6: Szegeden a milleniumi emlékünnepe keretében a kultúrpalota, a gőzfürdő, a MÁV internátus, a fa- és fémipari szakiskola épülete, az ügyvédi kamara székháza átadására kerül sor.

SZ – október 28: Szegeden országgyűlési képviselővé gr. Tisza Lajost (Szabadelvű Párt) és dr. Polczner Jenőt (Függetlenségi és 48-as Párt) választják.

1897

B – Létrejött az evangélikus főgimnázium.

B,G – Békés megye szervezési rendelete, a megyét hét főszolgabírói járásra osztotta. Ezek közül az egyik székhelye Békéscsaba, egy másik Gyula lett.

T – Temesváron egy kerékpárpálya épül.

A – január 6: Megjelenik az első aradi román nyelvű napilap a *Tribuna Poporului*, a Román Nemzeti Párt ellenzéki csoportjának lapja.

T – január 11: Temesváron a Kaszinóban tartják az első filmvetítéseket.

T – január 17: Megszületik Temesváron Kerényi Károly világhírű klasszika-filológus és vallástörténész.

T – október 3: Temesváron felavatják a magyar tannyelvű Állami Főgimnázium impozáns épületét, ma a C. D. Loga Főgimnázium működik itt.

1898

B – Békéscsabán állami támogatással Dohány Kísérleti Állomás jött létre.

L – Elkezdődik a tiszti kaszinó építése, itt ma a lugosi Történelem és Néprajz Múzeum kapott helyet.

L – Átadják a Lugos-Marosillye vasútvonalat.

SZ – Felépül a szegedi tűzoltó laktanya és a Kass Szálló.

T – Ady Endre nagy magyar költő, jogtanhallgatóként írrok a temesvári törvénytörvényesen.

T – Bruno Walter világhírű karmester, zeneszerző és zongoraművész a temesvári német színház zenekarának karmestere (1898-99).

SZ – február 15: Szegeden Dr. Lázár György (Szabadelvű Párt) az elhunyt gr. Tisza Lajos képviselőhelyét 950 szavazattal nyeri meg.

T – április 7: Temesváron megalakul a Hunyadi Kerékpáros Egyesület.

SZ – szeptember 1: Megnyílik a Szegedi Magyar Királyi Állami Főgimnázium, a második szegedi gimnázium.

T – november 6: Megalakul az ASTRA temesvári részlege.

G – december: A gyulai tornaegylet megalakulása.

1899

A – Aradon megindul a *Szövetség* című lap, Magyarország hatmadik vidéki irodalmi lapja.

A – Tabakovits Emil tervei alapján felépül Arad első szecessziós épülete, a Földes patika.

A – Megalakul az Aradi Turista Egyesület Czárán Gyula elnökletével.

A – Aradon tartják a szálloda- és kávéház-tulajdonosok országos értekezletét.

B – Létrehozzák a Kultúregyesületet, hogy felpezsdítse a város kulturális életét.

B – Már működik Békéscsabán mozgóképszínház.

B – Békéscsabán az 1864 óta működő kórházat közkórházzá nyilvánítják.

G – Elkészül a Gyulán áthaladó első alföldi transzverzális út építése.

G – Gyulán megindul az áramszolgáltatás.

G – Átadják a tűzoltólaktanyát Gyulán.

G – A Fehér Kereszt Egyesület jóvoltából létrejön az első gyermekmenhely Gyulán.

SZ – Szegeden a dohánygyár a legnagyobb üzem, a foglalkoztatottak száma megközelíti a 700 főt. Nyersanyagként a külföldi dohány kerül a túlsúlyba.

SZ – A szegedi légszeszgyár évi termelése 1,5 millió m³. Megjelenik a villanyvilágítás, de csak 1920-ra szorítja ki a gázvilágítást.

T – Megjelenik Temesváron a *Volkstribune* folyóirat első száma.

T – Elkezdődik a Temesvár-Gyárváros negyedi Zsinagóga építése.

T – Elkezdik Temesváron a vár falainak a lebontását.

T – A temesvári Piarista Líceum tanulói első labdarúgó mérkőzésüket játsszák Temesváron, edzőjük Müller Károly tanár.

T – Beindul az Első Délmagyarországi Kalapgyár működése, 350 munkással.

T – június 6: Megszületik Temesváron Franz Liebhard kétnyelvű író (német-magyar), aki a magyar irodalomban Reiter Róbert néven írt.

G – június 28: József főherceg látogatást tesz Gyulán.

T – július 27: Elindul az első villamos Temesváron.

A – augusztus 15: Aradon megrendezik az első hivatalos labdarúgó mérkőzést.

B – augusztus 15: Békéscsabán elkészül a főgimnázium épülete.

G – ősz: Gyulán átadják az igazságügyi palotát és a mellette lévő fogházat.

G – november 1: Gyulán átadták a kórház elmebetegosztályát.

A – november 2: Hivatalosan megalakul az Aradi Atlétikai Club (AAC).

B – november: Létrejön a Békéscsabai Múzeum Egyesület könyvtára.

1900

A – Polgármestersége 25. évfordulóján Endrődi Salacz Gyulának Arad városa díszpolgári címet adományoz.

A – Lengyel Lőrinc aradi bútorgyáros termékeivel Párizsban aranyérmeket nyer, királyi szállító lesz, a cég rendez be a londoni Kensington Múzeumot.

A – Arad város lakossága 55 869 fő.

B – Békéscsabán szikjavító eljárások tanulmányozására öntözött rétet hoztak létre.

L – Létrejön az első lugosi sportklub, a Sport Egyesület, Pogány Károly ispán védnöksége alatt.

SZ – Szeged népessége 100 270 fő. 40 ezer hold 6000 bérlő használatában van.

T – Hatósági népszámlálás szerint Temes vármegyének 541.703 lakosa van. Ezek közül 221.304 román, 201.650 német, 70.338 magyar, 30.939 szerb, 2911 szlovák, 1054 horvát, 69 rutén, 13.438 más nemzetiségű. Vallásuk szerint római katolikus 250.222, 237.597 lakos ortodox, 18.717 görög katolikus, 13.959 református, 11.296 zsidó, 9558 evangélikus, 123 unitárius, 231 más vallásúnak tartotta magát. 267.820 lakos nyilatkozta, hogy tud írni és olvasni. A 94.984 bejegyzett házból 9316-nak kő vagy téglá, 4911 kő és föld, 53.712 vályogtégla vagy föld és 27.045 fa vagy más anyagból épült fala volt. A tető 30.421 esetben cserép, 14.142 esetben zsindely és 50.421 esetben szalma vagy nád.

T – Temesvárnak 55.820 lakosa van.

T – Beindul Temesváron a Turul Cipőgyár, rövid időn belül a dualista monarchia legmodernebb üzeme lesz. A világon összesen 130 kirendeltsége volt.

T – Temesváron koncertezik a világhírű cseh hegedűművész, Jan Kubelík.

L – május 16: Megszületik Lugoson a nagy festőművész, Aurel Ciupe.

L – augusztus 26: Elhunyt Lugoson Konrad Paul Wusching zenekutató.

G – november 17: Gyulán kötő-szövőgyár létesült.

T – december 16: Megalakul Temesváron a Szolgálók védelme Társaság.

G – december 27: Felszentelik a gyulai kórház kápolnáját.

1901

B – Békéscsabán megnyitotta kapuit a polgári iskola.

L – Lugosnak 17.000 lakosa van.

T – Megjelenik a *Temesvári Újság* lap.

T – Megkezdik a református templom építését.

L – január 1: Megjelenik Lugoson a *Drapelul* lap első száma.

T – január 15: Megalakul a temesvári posta- és táviróhivatal alkalmazottainak Betegségélyző Egyesülete.

L – március 23: Bukarestben elhunyt Vasile Maniu lugosi akadémikus.

L – május 10: Elena Teodorini, a milánói Scala opera román szoprán énekesnője szólóestet tart Lugoson, kortársai a latin nemzetség legkiválóbb énekesnőjének tartották.

T – május 25: Temesváron megszületett ifjú Aurel Cosma publicista.

B – június 24: Békéscsabán a Rudolf Főgimnázium első érettségi vizsgájára a városba érkezett Sárkány Sámuel evangélikus püspök.

G – július: József főherceg sokadik látogatása Gyulán.

A – július: Aradon a református templomban házasságot köt Nagybányai Horthy Miklós sorhajóhadnagy Purgly Magdolna grófnővel.

SZ – október 2: Szegeden országgyűlési képviselővé dr. Lázár Györgyöt (Szabadelvű Párt) és dr. Polczner Jenőt (Függetlenségi és 48-as Párt) választják.

T – október 31: Felszentelik Temesvár-Gyárvárosban a Millenniumi római katolikus templomot.

1902

A – Az aradi városi színház Nemzeti Színház rangot kap (1919-ig).

A – Aradon felépül a nyári színház a Maros partján (1939-ben bontották le).

A – Aradon 1902-1903 között felépül a belvárosi római katolikus minorita templom Tabakovits Emil tervei alapján; bár 1905-től szentmisét celebráltak benne, ünnepélyes felszentelését csak 1911-ben tartják.

B – Békéscsabán megindul az áramszolgáltatás.

B – Békéscsabán növénykísérleti állomás is létesült az öntözött rét mellett.

L – Átadják a Lugos-Buziás-Gátalja vasútvonalat. Ezzel a harmadik vasútvonallal, Lugos fontos vasúti központtá válik.

L – A lugosi Magyar Dalárda és az 1852-ben lérejött zenei egyesület összeolvadásával létrejön a Lugosi Magyar Dal- és Zeneegylet, feladata a zenekultúra művelése, karnagya Willer József.

SZ – Megrendezték Szegeden az első futballmérkőzést.

T – Megjelenik a *Temesvarer Volksblatt* lap első száma.

G – február: Gyulán tejszövetkezet alakult.

L – február 13: Nagyszámú lugosi közönség előtt Traian Vuia előadást tart a kézműves iparokról.

T – április 26: Dobroszláv Péter ügyvéd irányításával kidolgozzák Temesvár labdarúgó klubjának statútumát, június 11-én megkapják a hatósági jóváhagyást. A klubnak 30 alapító tagja van. Pályájuk a Műszaki Egyetem Mechanika Kara közelében volt.

T – június: Egy szerb színjátszó társaság 8 előadást tart Temesvár városában.

L – augusztus 10: Lugoson a Magyar Kórus- és Zenei Egyesület koncertje a helybeli Concordia szálloda kertjében.

L – augusztus 31: Átadják Lugoson a vashídat.

T,L – szeptember 2: Temesvár és Lugos városok csapatai között az első hivatalos labdarúgó mérkőzést Temesváron játsszák.

L – szeptember 15: Lugoson elhalálozik Constantin Udria, a város valamikori polgármestere.

SZ – szeptember 19: Szegeden a Kossuth-évfordulón tartott ünnepi közgyűlés után leleplezik a Kossuth-szobrot.

T – október 3-4: Fejérváry Géza, magyar hadügyminiszter Temesvár vendége. Részt vesz az új kadét iskola felavatásán.

T – november 28: Elkészül a mehalai román kultúráért egyesület statútuma. A hatóságok 1903. március 4-én hagyják jóvá.

1903

A – Naster György leforgatja Erdély első dokumentumfilmjét *Arad város látképe* címmel (később a városról még három dokumentumfilm készül: 1908-ban, 1909-ben és 1911-ben).

B – A Csabai Általános Népegylet alapszabályának belügyminiszter általi elfogadása.

G – Katolikus gimnázium megnyitása Gyulán.

SZ – Szegeden elkészül az új zsinagóga. 1910-ben 6900 fős az izraelita közösség.

SZ – Meghal Szegeden a szegedi születésű Dankó Pista nótaszerző (pl. Egy cica, két cica..., Most van a nap lemenőben...,Eltörött a hegedűm... dalok).

T – Megjelenik Temesváron a *Temesvári Hírlap* (1903-1940) napilap első száma.

T – Temesváron megalakul a Temesvári Magyar Dalárda.

T – január 24: Megjelenik Temesváron a *Votul popularii* szociáldemokrata lap.

T – február: Temesváron diftéria (torokgyík) járvány tör ki. Az iskolákat meghatározatlan időre bezárták, hogy „megelőzzék a betegség kiterjedését”.

T – április: Április hónap folyamán a temesvári rendőrségen 156 eseményt jegyeznek: 2 hatóságok elleni sértés; 1 pénzhamisítás; 13 erkölcs elleni merénylet; 62 élet elleni merénylet; 39 lopás, idegen javak megtámadása; 31 különféle más bűncselekmény.

T – április 1: Székely Lászlót kinevezik Temesvár város főépítészének. Sok impozáns épületet tervezett Temesváron, az Opera-tér a tervei szerint jött létre.

L – április 16: Megszületik Lugoson Filaret Barbu zeneszerző.

T – április 30: Kidolgozzák a Temesvár-gyárvárosi Zene- és Dalegylet alapszabályát, 1903. július 14-én kapják meg a hatósági jóváhagyást.

L,T – május 9: *A kivándorlás Bánságban figyelemreméltó méreteket ölt* című cikkében a lugosi *Drapelul* így ír: „Múlt vasárnap kitelepedett Temesvárról Amerikába 100 személy, május 16-án még 70 személy fog elmenni. Rajtuk kívül még Amerikába telepedett több jómódú család Perjámosról, Lovrinból és Nagyszentmik-

lősről. A közelmúltban nem kevesebb mint 900 személy Billéd, Nagyjécsa és Varjas községekből vették nyakukba a világot."

L – május 31: A lugosi mesteremberek énekes gyülekezete koncertet szervez a Concordia szálloda kertjében, amelyet multság követ. Karvezető Ștefan Vakler.

T – június 25: Temesvár-Gyárvaros negyedi román iskola tanulói tanévzárásra, a város erdejében, ének-, szavalás- és játékműsort szerveznek.

T – július 14: Pavel Rotariu temesvári ügyvéd újra kiadja az 1886-1887 között megjelent *Advocatul Poporal* lapot.

L – július 19: Lugos futbalcsapata legyőzi a verseci csapatot 4-1-re.

B – augusztus 8: Megnyílik az Alföldi Első Gazdasági Vasút Békéscsaba-Békés szárnyvonala.

T – augusztus 21-23: Temesváron zajlik a magyarországi magyar kórusok versenye. Részt vesz 25 kórus, ezekhez még hozzáadódik 6 temesvári kórus.

T – szeptember 20: Temesvári román vezetők létrehozzák a Păstorul Hitel- és Takaréktintézetet.

T – október 1: Kirobban a temesvári nyomdaipari munkások sztrájkja: a sztrájkolók 9 órás munkanapot és 2 koronával magasabb fizetést igényelnek.

T – október 11: Kidolgozzák a temesvári magánhivatalnokok egyesületének statutumát, a hatóságok 1904. január 28-án jóváhagyják.

T – november 6: Temes vármegye dísztermében leleplezik Tisza Kálmán magyar miniszterelnök mellszobrát.

1904

A – Megkezdí praxisát Arad első női orvosa, a román származású dr. Kurtucz Valéria.

G – Felépül a katolikus gimnázium épülete Gyulán. A polgári fiúiskola leányiskolává alakul.

G – Felállítják Erzsébet királyné szobrát Gyulán.

L – Lugos fontos épülete, a Poporul részvénytársaság székhelye Villányi Armin városi építész tervei alapján épül.

SZ – Az építőmunkások sztrájkja kivívja, hogy 34 filléres órabérminimumot kapjanak.

SZ – Szegeden befejezik a Szent István téri vasbeton víztorony felépítését. Városi vízellátási rendszer épült ki 1903-1904 között, artézi kutakból napi 8000 m³ ivóvizet biztosított, éves kapacitása 2 100 ezer m³. A vidéki városok közül a harmadik legnagyobb fogyasztása volt Szegednek.

T – Megjelenik a *Sonntags Zeitung* folyóirat első száma.

T – Elkezdődik a temesvári vágóhid építése. Építész Székely László.

T – Közkönyvtárat lavatnak Temesváron 27.850 kötetes állománnyal.

T – január 10: Az Arany János Magyar Irodalmi Egyesület alakuló ülése.

L – február 6: A hatóságok 1.541.104 koronát utaltak ki egy lugosi selyemgyár létesítésére.

L – február 15: A lugosi Magyar Kórus- és Zenei Egyesület a Magyar Király szálloda nagytermében humoros-zenés estet szervez, amelyet tánc követ.

T – március 16: 700 munkás sztrájkol a temesvári Turul cipőgyárban. Kétnapos tiltakozás után, eredménytelenül véget ér az akció.

T – március 20: Felszentelik George Letici temesvári szerb püspököt.

T – március: Temesváron építőmunkások sztrájkja. A tiltakozó akció 3 napot tart.

T – május 5: 4000 temesvári munkás sztrájkba lép, fizetésemelést követelnek.

SZ – május 29: Dr. Lázár György szegedi polgármesterré választása miatt lemond mandátumáról. Képviselőnek báró Bánffy Dezsőt (Uj Párt) választják meg.

T – szeptember 21-23: Temesváron az ASTRA megtartja éves közgyűlését. A találkozó fontos volt a Román Nemzeti Párt tevékenységének újraindításában.

T – szeptember 25: Felavatják a temesvári gyermekmenhely és a gyermekpoliklinika épületeit, a Fehér Kereszt Egylet létesítményeit.

T – október 16: Megjelenik Temesváron *Dreptatea și lumina poporului* folyóirat első száma.

T – október 25: Kidolgozzák a Temesvár gyárvárosi román ortodox nők egyesületének (Asociația femeilor române greco-ortodoxe) statútumát. 1905. október 6-án megkapják a működési engedélyt.

T – november 24: A Gyárvárosban a román ortodox nők egyesülete műsoros előadást szervez, amelyet tánc követ. A bevételt a román felekezeti iskoláknak adományozzák.

T – december 25: Kidolgozzák a temesvári Harmonia Dalegylet statútumát. 1905. február 4-én megjön a jóváhagyás.

1905

B – Békéscsabán a Műbútorgyár Rt. megnyitása.

SZ – A szegedi lóvasút 10,8 km hosszú útvonalán 896 000 utas közlekedett.

T – Megjelenik Temesváron a *Déli Újság* napilap.

T – Temesváron létrehozzák az első textilipari gyárat. Működni kezd a temesvári vágóhíd.

T – Megjelenik a temesvári *Muncitorul român* lap első száma.

T – Az ASTRA temesvári részlege 20 népkönyvtárral rendelkezik, 1722 bejegyzett kötettel. A román felekezeti iskolákat 280 koronával segítik. A tanév végén 108 helység iskoláiban díjazásokra kiosztanak 150 kötetet.

T – január 24: Kidolgozzák a temesvári Humanitas egyesület (Gyárváros negyed) Statútumát. Hatósági jóváhagyás 1905. április 28-án.

SZ – január 26: Szegeden országgyűlési képviselővé Tallián Bélát (Szabadelvű Párt) és dr. Polczner Jenőt (Függetlenségi és 48-as Párt) választják. Tallián Béla lemondása után Bánffy Dezső (Új Párt) győz a pótválasztáson.

L – március 6: A lugosi Magyar Kórus- és Zenei Egyesület humoros zenei estet szervez.

T – március 25: A Vakok intézetének a megnyitása. Miután a városi Tanács 1905 januárjában határozott arról, hogy létrehozza a Vakok Egyesületét, és ennek élére kinevezte Schäffer Károlyt, február 1-vel létrehozza a vakok intézetét és megnyitja. Az intézet a Holló (ma Odobescu) utca 6 sz. alatt működött három évig, 1908-ban átkerül a Korona (ma Independenței) 123 sz. alá. Megjegyzendő, hogy 1904-ben Sailer Antal 200 000 forintot adományoz a városnak, ebből 80 000 forintot a vakok intézetének létrehozására.

T – március 25: Kidolgozzák a temesvári Kaszinó statutumát. Hatósági engedély 1905. szeptember 25-én.

T – március 26: Kidolgozzák a temesvári gyárak alkalmazottai számára létrehozott Betegsegélyző pénztár statútumát.

L – május 13: A lugosi Magyar Kórus- és Zenei Egyesület a helyi színház termében előadást szervez.

SZ – június 28. A szegedi közgyűlés utasítja az állami adóhivatalt, hogy adót ne fogadjon el.

L – július 15: Megjelenik a *Banatul* lugosi lap első száma.

T – augusztus 27: Temesváron utcai tüntetés van. A közel 10 000 résztvevő a kormánytól követeli az általános szavazás bevezetését.

L – október 1: Lugoson megjelenik a *Lugoser Zeitung* kiadvány.

T – december 18: Temesváron nagy népgyűlést tartanak. A több ezer résztvevő kéri a hatóságokat, hogy foglalják törvénybe az általános szavazást.

1906

A – Szántay Lajos műépítész tervei alapján Aradon felépül a neogótikus stílusú evangélikus-lutheránus templom.

B – Békéscsabán Áchim L. András létrehozza a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártot.

B – Elkészült a Megyei Gazdasági Egylet székhelye.

SZ – A szegedi cipészek és csizmadiák sztrájkja eléri az 50%-os béremelést és a 10 órás napi munkaidőt.

SZ – Szegeden helyettes tanár a főreáliskolában Babits Mihály.

T – Temesváron 30 sztrájkot jegyeznek, 27.227 résztvevő sztrájkolóval.

T – Megkezd termelését a temesvári Gyapjúipar textilgyár.

T – Felavatják a Mária emlékművet Temesváron.

L – január 14: Lugoson megjelenik a *Meseriaşul* lap első száma.

- T – február 16:** Temesváron koncertezik Bartók Béla zongoraművész és zeneszerző.
- T – március 19:** Elhalálozik Martin Novaček, a temesvári Dóm karmestere.
- T – március:** Járosy Dezsőt kinevezik a Dóm új karnagyának. 1882-ben született Csatádon (ma Lenauheim), elvégezte a Budapesti Zeneakadémiát. Temesvár zenei életének a legösszetettebb személyisége, az első világháború előtti és utáni időszakban (elhunyt 1932. szept. 14-én). Elismert orgonaművész, zenekutató, a Budapesti Zeneakadémia tanára, a Filharmónia Társaság karmestere (1906-1932), szerkesztője az *Egyházi Zeneközlöny* (1908-1919), a *Zenei Szemle* (1917-1929) és a *Musikalische Rundschau* (1921-1926) folyóiratoknak, a temesvári zenei élet eseményeinek leghosszabb idejű krónikása (a *Temesvári Hírlapban*, három évtizeden át).
- SZ – április 30:** Szegeden országgyűlési képviselővé báró Bánffy Dezsőt (Új Párt) és dr. Polczner Jenőt (Függetlenségi és 48-as Párt) választják.
- L – május 1:** Az *Adevărul* szociál-democrata folyóirat Budapestről áthelyezi szerkesztőségét Lugosra.
- T – május 13:** Temesvárra érkezik Wekerle Sándor, magyar miniszterelnök. Ez alkalommal terjedelmes beszédet intéz a lakossághoz és megköszöni, hogy Temesvár képviselőjévé választották. Szól a kormány tevékenységéről is.
- T – június 4:** Kidolgozzák a bánsági tanítók kölcsönös segítségnyújtási egyesületének statutumát. 1907. február 7-én kapnak jóváhagyást.
- T – június 7:** Temesváron megalakul a Délmagyarországi Leszámító Bank Rt.
- L – június 25-26:** A lugosi munkások általános sztrájkot robbantanak ki.
- T – június 30:** Kidolgozzák a temesvári Atlétikai Klub statutumát. 1906. november 5-én megjön a hatósági jóváhagyás.
- L – július 1:** Koncertet szervez a lugosi magyar kórusgyeget a Concordia szaloda kertjében.
- L – július 27:** Megszületik Lugoson Dimitrie Stan zeneszerző. Zenetanár minőségében több énekes és karmester generációt nevelt.
- T – szeptember 7:** Temesváron megszületik Balogh Edgár író.
- T – szeptember 30:** Temesváron a falusi társulás alakul, a román földművesek gazdasági és kulturális érdekeinek támogatására.
- G – szeptember:** Gyulán belterületi állami elemi iskola megnyitása.
- A – november 30:** Megindítják az Arad-Hegyalja keskenyvágányú motorosvasutat, amely Gyoroknál Pankota és Radna felé elágazva 54 km-es hosszon biztosította az összekötterést a Hegyalja falvaival.
- T – december 17:** Kidolgozzák a temesvári Vakok Egyesületének statutumát. 1907. február 14-én hagyják jóvá.

1907

A – Aradon megnyitják az Uránia filmszínházat a színház épületében.

- B** – Békéscsabán a Népegylet működését felfüggesztették.
- B** – Békéscsabán a Magyar Királyi Semelyfonoda Rt. megnyitása.
- G** – Megnyitja kapuit a József Tüdőszanatórium Gyulán.
- SZ** – Szegeden megnyílik az Uránia mozi, elkészül Reök Iván palotája (magyar Ede alkotása).
- T** – Temesváron 17 sztrájkot jegyeztek, ezeken 7.595 személy vett részt.
- L** – **január 24-25:** Lugoson zajlik az erdélyi és bánági román szociáldemokraták kongresszusa.
- L** – **március 21:** A Wilhelm Auspitz & Comp Létrehozza a lugosi Textilgyárat, követte még 9 újabb, 1904-1905 között pedig az osztrák-magyar állam felépíti a selyemgyárat.
- T** – **április 24:** Kidolgozzák Temesváron az építómunkások temesvári egyesületének alapító okiratait.
- T** – **május 25:** Kidolgozzák a bánági tüdőbaj elleni egyesület alapító iratait. Hatósági jóváhagyás 1907. június 21-én.
- L** – **június 9:** Lugoson a Román kórus- és zenei egyesület a városi színház színpadán előadást szervez. Előadják Sofia Vlad Rădulescu *Oala cu galbeni c.* darabját.
- L** – **június 10:** Felavatják a lugosi református templomot.
- L** – **szeptember 26:** A lugosi pénzügyi hatóságok kéri a szőlősgazdákat, jelentsék be a pénzügynél a szüret időpontját. Az ellenőrző szervek a szőlő és a must mennyiségét kívánták meghatározni az adókiivetés végett.
- L** – **szeptember 29:** Koncertet szervez a lugosi Magyar Zenei Egyesület. Ez alkalommal a kórus több művet is bemutat, amelyekkel egy Egerben zajlott kórus vetélkedőjén díjat nyertek.
- T** – **október 10:** Kidolgozzák a temesvári újságírók szervezetének alapszabályzatát. 1908. augusztus 3-án a hatóságok kedvezően bírálják el.
- T** – **december 1:** Temesváron megnyitja kapuit a városi Konzervatórium.
- T** – **december 7:** Desseffy Sándor római katolikus püspök halála.

1908

- A** – Megalakul Aradon a MARTA, a Monarchia első automobil gyára; autóbuszokat és 1924-ig személyautókat gyártott.
- A** – Aradon a lóvasúttal párhuzamosan megindul az autóbusz-közlekedés.
- L** – Létrejön Lugoson G. Dobrin javaslatára a Román Színházért egyesület.
- SZ** – A szegedi vágóhídon 69 ezer állatot vágtak le, ezzel a számmal Magyarországon a vidéki vágóhidak között első.
- SZ** – A szegedi villamosközlekedés megindul, Rókustól a vasútállomásig terjedő távolságot 13 km-es sebességgel, 20,5 perc alatt lehetett megtenni.
- T** – Temesváron megkezdik a Lánegyár építését.

T – Elkkezdődik a temesvári Piarista Főgimnázium építése, Székely László tervei alapján.

T – **június 5:** Kidolgozzák a temesvári bélyeggyűjtők egyesületének alapító okiratait. 1909. január 9-én megkapják hatósági jóváhagyást.

T – **június 27:** Temesváron felavatják az első filmszínházat.

T – **szeptember 6:** Kidolgozzák a bánsági vándorárusok egyesületének alapító okiratait. 1908. október 9-én megkapják a hatósági jóváhagyást.

T – **szeptember 26:** Kidolgozzák a temesvári sakkozók körének alapító okiratait. 1909. március 30-án megkapják a hatósági jóváhagyást.

T – **november 10:** Kidolgozzák a temesvári vadásztársaság alapító okiratait. 1909. május 22-én engedélyezik.

T – **december 15:** Kidolgozzák a temesvári háziszárnyas- és házinyúltenyésztők egyesületének alapító okiratait.

1909

B – *Békéscsaba és Vidéke* című független hetilap indulása (1919-ig).

B – Befejeződött a harmadik Csabán is áthaladó transzverzális út építése.

G – Gyulán bakancsgyár jött létre, a hadsereg számára készített bakancsokat.

SZ – A *Délmagyarország* napilap megjelenik Szegeden.

SZ – Szeged lakossága 102.991 fő. Területe 141.776 kh.

T – A temesvári villamosvasút hossza 10 700 m.

T – Megkezdik az Apollo filmszínház építését.

T – Elkkezdődik a Neptun híd építése (akkor Liget-utcai).

T – Felépítik a Regatta Sport Klub épületét és pályáit.

T – **január 12:** Megszületik Temesváron Méliusz József író.

T – **január 19:** Eltávozik az élők soraiból George Ardelean, román vezető.

T – **január 22:** Kidolgozzák a temesvári Mezőgazdászok Otthona statútumát.

T – **január 31:** Kidolgozzák a temesvári Katolikus Kör alapító okiratait. Jóváhagyás 1909. március 6-án.

L – **február 7:** Lugoson távozik az élők soraiból Coriolan Brediceanu politikus.

T – **március 21:** Kidolgozzák a temesvári kajakozók egyesülete alapító okiratait. 1909. május 22-én megkapják a jóváhagyást.

T – **március 29:** Kidolgozzák a bánsági pincérek egyesületének alapító okiratait. 1910. március 18-án megkapják a jóváhagyást.

SZ – **június 2:** Szegeden képviselővé báró Bánffy Dezsőt (pártonkívüli) és dr. Kelemen Bélát (Függetlenségi és 48-as Kossuth-párt) választják.

A – **szeptember 19:** Felavatják Arad Főterén, a róla elnevezett park bejáratánál Kossuth Lajos szobrát, Margó Ede és Pongrácz Szigfrid közös alkotását.

1910

A – A Neuman-testvérek megnyitják Aradon a textilgyárat (1920 után ITA).

- A – A választásokon a magyar országgyűlésbe Arad megyei román képviselőt is beválasztanak Stefan Cicio Pop személyében.
- A – Enyedi Béla tervei alapján felépül az új, szecessziós stílusjegyeket hordozó aradi vasútállomás.
- A – Aradon felavatják a Maros vaselemekből készült két közúti hídját: a József főherceg (később Károlyi gróf, most Traian), illetve az Erzsébet (most Decebal) nevét viselő hidat.
- A – Az *Aradi Közlöny* napilap 25 éves fennállását egy 200 oldalas számmal ünnepelte meg.
- B – Tevan Andor létrehozza nagy jelentőségű nyomdáját.
- B – Megkezdzi működését a Békésmegyei Általános Takarékpénztár Rt.
- B – Békéscsabán létrejön a Hubertus Kötött- és Szövöttárugyár Rt.
- G – Gyulán nyilvános bérkocsi-állomás jött létre.
- G – Kibővítik a zsidó templomot.
- L – Lugos városa 19.818 lakost számlál, 2.839 házzal. Nemzeti összetétel szerint 6.875 magyar, 6.227 román, 6.151 német, 127 szlovák, 5 rutén, 15 horvát. 9.279 lakos római katolikus, 5.413 ortodox, 1.235 görög katolikus, 1.414 református, 553 evangélikus, 28 unitárius, 1.878 izraelita és 18 más vallásúnak tartotta magát. A 2.839 házból 1.880 cseréppel, 891 zsidóval, 68 náddal vagy szalmával van befödve.
- T – Temesváron megkezdik a nagyposta építését, építész Alpár Ignác.
- T – A temesvári városházához tartozó hivataloknak 473 alkalmazottja van.
- T – Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Temesvár lakóinak száma 74.003, a házaké 6.534. Anyanyelv szerint: 32.963 német, 28.645 magyar, 7593 román, 3.490 szerb, 341 szlovák, 149 horvát, 4 rutén, 818 más anyanyelvű. Vallás szerint 49 981 római katolikus, 11.257 ortodox, 6729 izraelita, 3554 református, 1609 evangélikus, 754 görög katolikus, 80 unitárius és 39 más vallású. 5.220 ház cseréppel, 840 zsidóval, 474 náddal vagy szalmával volt befödve.
- SZ – 1910-1914 között 12 gőzmalom dolgozott Szegeden, továbbá még 15 vízimalom, 8 szárazmalom és 91 szélmalom is üzemelt. Együttes kapacitásuk meghaladta a napi 400 tonnát. Szegedi sajátosság a paprikaórlás, a század végén a felét a termelők felét 6 nagyobb malom dolgozza fel. A munkások szezonban 14 órát dolgoztak, általános volt az éjszakai és a vasárnapi munka.
- T – **január 1:** A Mehala negyed Temesvár részévé válik.
- T – **január 23:** Kidolgozzák a bánsági magántisztviselők egyesületének statútumát. 1910. május 27-én jön a hatósági jóváhagyás.
- T – **január 25:** Kidolgozzák a Gyárváros negyedi szociális egyesület statútumát, 1910. július 14-én engedélyezik.
- T – **március 6:** A temesvári román énekegyesület és román olvasókör a Sörgyár termében előadást szervez. A bevételt a temesvári Gyárváros negyed román felekezeti iskoláinak adományozzák.

L – május 15: Románia hercege, Ferdinánd megáll néhány percre a lugosi állomáson. London felé tart, hogy részt vegyen Edward király temetésén.

L – május 21: Lugosra érkezik a csanád egyházmegyei római katolikus püspök, Csernoch János.

G – június 5: Békés megyei pártfogó egyesület megalakulása, melynek célja egy Gyulán felállítandó javító-nevelő intézet létrehozása volt.

B – június 12: Békéscsabán a kéttornyú katolikus templom felszentelése.

T – június 19: Temesváron megjelenik *Zorile* folyóirat első száma.

T – július 20: Temesváron földrengés. Nincsenek áldozatok.

T – július 23: Temes vármegyében vihar pusztít, több helységben nagy a kár.

T – július 29: Kidolgozzák a temesvári nyomdatulajdonosok és lapkiadók egyesületének statútumát. 1911. február 16-án engedélyezik.

T – július 30: A temesvári Mehala negyedi Harmonia dalegylet koncertet ad.

T – augusztus 28: A Sever Şepeţan karvezető által irányított kiszetői parasztkórus Temesváron koncertezik.

T – augusztus 30: Kolera megbetegedés Temesváron.

T – december 15: Miron Cristea püspök Temesvárra látogat. Fogadja őt a vármegye vezetősége.

L – december 24: Valeriu Branişte előadása Lugoson a szociológiáról.

1911

A – Az aradi képzőművészek első közös tárlatán 11 művész száznál több alkotását állítják ki.

A – Aradon az evangélikus templom előtt felavatják Fábrián Gábor és Csiky Gergely szobrát, Philipp István alkotását.

A – Tabakovits Emil építész tervei alapján Aradon ortodox zsinagóga épül (1935-ben fejezik be).

B,G – Kvasz András saját készítésű repülőjével bemutató repülést tart Csabán és Gyulán.

G – Gyulán megnyílik a kórház fertőző és sebészeti osztálya, a laboratórium, a boncterem és a ravatalozó.

G – Gyulán létrejön az állandó mozi.

G – Gyulán felépítik a bakancsgyár új épületét.

L – Megalakul a lugosi Kamarazene Társaság. Olyan híres előadók lépnek fel a Társaság közvetítésével, mint a Waldbauer-Kerpely kvartett, Enescu, Bartók.

L – Lugos lakossága 19.430 személy. 2.739 házuk van, amelyből 1965 a román városrészben, 774 a német városrészben található.

T – Temesvár Polgármesteri Hivatala két fémhíd építését határozza el: a Hunyadi híd (ma Traian) és a Püspök híd (ma A. Şaguna). A Püspökök hídját a Csanád-Temesvár egyházmegye kiváló püspökeinek szobraival kívánták díszíteni

(Szent Gellért, Lonovich, Kőszeghy és Dessewffy), de erre nem került már sor. A Hunyadi (Traian) hídat 1917-ben adták át.

T – Megkezdik a gyárvárosi román ortodox templom építését.

L – **január 15:** Lugoson nagyméretű népgyűlést tartanak. Mint más hasonló alkalmakkor, a résztvevők kérik a hatóságokat, hogy hagyják jóvá az általános és titkos szavazást.

T – **március 9:** Kidolgozzák a temesvári Gyógyszerészek Egyesületének statútumát. 1911. augusztus 7-én megkapják a jóváhagyást.

L – **április 30:** A lugosi Lira Társaság a Concordia termében koncertezik.

L – **május 1:** A lugosi munkások szervezett, impozáns utcai rünettésen vesznek részt. Akik felszólaltak, május 1-je jelentőségéről beszélnek és támogatják az általános, egyenlő és titkos szavazás mielőbbi bevezetését Magyarországon.

B – **május 11:** Békéscsabán Bajcsy-Zsilinszky Endre testvére egy vitában lelövi Áchim L. Andrást.

L – **június 6:** Teodor V. Păcățian történészt I. Károly Románia uralkodója kiűztette.

SZ – **június 14:** Szegeden Báró Bánffy Dezső halála miatt a megüresedő mandátumot a pótválasztáson báró Gerliczy Ferenc (Nemzeti Munkapárt) nyerte el.

T – **július 30:** Kidolgozzák a bánsági kertészek egyesületének statútumát. 1911. december 4-én jön a hatósági jóváhagyás.

L – **szeptember 23:** Lugoson megnyílik a Krassó-Szörény megyei Iparos Egyesület 25 éves jubileumi kiállítása. Megjelennek: Fialka Károly főispán, Medve Zoltán egykori főispán, Issekutz Aurél alispán, V. Hossu görög katolikus püspök, Miron Cristea, Karánsebes görög katolikus püspöke, Jakabffy Imre államtitkár.

T – **szeptember 25:** Kidolgozzák a temesvári munkások testnevelő egyesületének statútumát.

L – **szeptember 28:** Lugos színházában Ioan Rădulescu román tenorista koncertezik.

L – **október 4:** Lugoson átadják az új vármegyei kórházat.

L – **november 19:** Avram Imbroanet kinevezik Lugos diakonusává.

1912

A – Az Arad-Hegyalja vasutat villamosítják, ez a kontinens egyik első villamos energiával működő vasútja.

A – Aradon az ortodox teológia udvarán leleplezik Teodor Ceontea tanár, tankönyvíró mellszobrát, Albert Andor alkotását.

A – Aurel Vlaicu román repülősbemutató repülése Aradon.

A – A Szántay Lajos tervezte és építette aradi Bohus-palotában megnyitják a város legelőkelőbb filmszínházát, az Apollót.

A – Felépül az aradi Munkásotthon.

B – Békéscsabán nyilvánossá vált a múzeum könyvtára.

- B** – Békéscsabán átépítik a színházat, növelik a lehetséges nézőszámot.
- G** – Létrejön a gyulai képerkedő gyár.
- SZ** – Felépül a Gróf-palota Szegeden.
- SZ** – A stockholmi olimpián a szegedi Prokopp Sándor sportlövészetben, Schenker Zoltán a kardcsapatban arany-, Herczeg István a tornászcsapatban ezüstérmes.
- SZ** – Szegeden már csak 2 hajótulajdonos van, 1-1 hajóval.
- T** – Megkezdik Temesváron az erzsébetvárosi római katolikus templom építését.
- T** – **január 16:** A temesvári Dohánygyárban nagy tűz üt ki.
- T** – **március 4:** Temesváron általános sztrájk tör ki, több ezer munkás tüntet a város utcáin, a tüntetést gyűlés zárja.
- A** – **március 12:** Az aradi *Tribuna* és a *Romanul* román napilapok *Románul* címen egyesülnek.
- T** – **május 16:** Temesváron megszületik Hans Mokka, német színész és író.
- T** – **május 23-24:** Temesváron egy újabb általános sztrájk tör ki. A utolsó akció egy óriási utcai tüntetéssel zárul több ezer ember részvételével.
- L** – **május 27:** Lugoson nagy árvizek vannak. A kár eléri az 1 millió koronát.
- T** – **május 28:** Temes vármegye több településén nagy árvíz van.
- SZ** – **június 11:** 10 ezren tiltakoznak a szegedi Klauzál téren gróf Tisza István házelnöknek a katonai követeléseket ellenző képviselők ellen alkalmazott erőszakos módszerei miatt.
- T** – **június 12:** Elkezdődik Temesváron a turbináknál levő híd építése (akkor Malom-téri, ma Mihai Viteazu). 1913. október 8-án adják át.
- T** – **június 23:** Kidolgozzák Temesváron a bánsági méhészek egyesületének statútumát. 1913. április 3-án hagyják jóvá.
- L** – **július 12:** Lugoson az első labdarúgó mérkőzések egyikét játsszák.
- L** – **július 21:** Jelentős közönség előtt, a Lugos melletti mezőn Aurel Vlaicu repülő bementője 41 percet tartott korabeli sajtóhírek szerint. Repülőgépe 400 m-re emelkedett és 75 km-t tett meg.
- L** – **július 24:** Lugoson megkezdik működését egy jéggyár.
- A** – **augusztus 12:** Aradon leteszik a görög katolikus templom alapkövét a Deák Ferenc (Eminescu) utcában.
- L** – **augusztus 13:** Befejeződnek Lugoson a Krassó-Szörény és Temes vármegyék kórusvezetőinek a Ion Vidu által szervezett tanfolyama. A költségeket a Dr. Liviu Marcu Alapítvány fedezte.
- L** – **október 23:** A Tegernsee színházi társaság (Bavaria) első előadását tartja Lugos város színházában.
- T** – **október 26:** Átadják Temesvár szennyvízcsatorna hálózatát.
- T** – **november 13:** Kidolgozzák a Mehala negyed amatőr színjátszó egyesületének statútumát. 1913. január 5-én megkapják a hatósági jóváhagyást.

1913

- A – George Enescu román hegedűművész és zeneszerző első aradi koncertje.
- G – Gyulán elkészült a fiatalok bűnelkövetőknek szánt szeretetház.
- G – Megalakult az Első Gyulai Műjegyár Rt.
- G – Gyulai Atlétikai Klub megalakulása.
- T – Átadják a dohánygyár hídját (akkor Király, ma Muncii) Temesváron.
- T – Megkezdik a Mária téri híd építését (akkor Hunyadi, ma Traian). A munkálatokat 1917-ben fejezik be.
- L – február 9: Valeriu Traian Frențiu kinevezik Lugos görög katolikus püspökének. Az istentiszteleten a nagyszámú közönség mellett jelen vannak: Medve Zoltán valamikori főispán, Miron Cristea, Krassó-Szörény püspöke, Ioan Baltescu, Lugos város polgármestere.
- T – február 19: A Timișiana takaré- és hitelintézet közgyűlése Temesváron. A tárgyalás moderátora Gheorghe Adam.
- T – március 9: A temesvári Román Dalegylet koncertet szervez. A program elején Laurentiu Oanea George Barițiu életéről és tevékenységéről tart előadást.
- T – április 21: Temesvár-Bukarest labdarúgó mérkőzés eredménye: 3-1.
- G – május 1: Első gyorsvonatok átbognak Gyulán Nagyvárad, ill. Fiume felé.
- B – május: Osztrák-Magyar Bank Békéscsabai Fiókjának megnyitása.
- T – június 16: Kidolgozzák a Mehala negyedi Önkéntes Tűzoltók Testületének statútumát. 1913. december 5-én megkapja a jóváhagyást.
- A – július 27: Megalakul az aradi románság sportegyesülete, a Gloria.
- T – október 9: A hatóságok jóváhagyják Temesvár Futballklub statútumát.
- T – október 12: Felavatják a Kinizsi FC csapat stadionját, ma a CFR stadionja.
- A – október 20-21: Szántay Lajos tervei alapján megépül az aradi Kultúrpalota, amelyben helyet kap a 48-as ereklyemúzeum, a városi közkönyvtár és egy kiváló akusztikájú koncertterem.
- T – november 15: A kor hatóságai jóváhagyják a temesvári Józsefváros Sakközők Egyesületének statútumát.

1914

- A – Az aradi autóbuszokat a frontra viszik, helyettük a városban 1916-tól gőzmozdonyok vontatta lóvasúti szerelvények biztosítják a közszállítást (1928-ig működtek).
- A – Arad vármegye területén (5936 km²) 351 222 fő (22,2% magyar és 65,3% román) él. Arad 112 km² területén a lakosság 63 166 fős (73% magyar, 16,3% román).
- B – A múzeum épületét Békéscsabán a katonai kórház számára foglalták le.

SZ – Szegeden leteszik a Fogadalmi templom alapkövét. A barokk városmag, a Palánk 120 házát, a Templom téri központot a Dömötör-templommal együtt lebontják.

T – Megkezdődik a kereskedelmi középiskola építése, ahol ma Temesvár Polgármesteri Hivatala tevékenykedik. A munkálatok 1925-ben fejeződnek be.

T – Temesvárnak 297 utcája van: 35 a Belvárosban, 102 a Gyárvárosban, 54 Józsefvárosban, 38 az Erzsébetvárosban és 68 Mehala negyedben.

T – Temesváron 7 kórház működik: Általános Városi Kórház, Katonai Kórház, Fertőzőbetegségek Kórháza, Minoriták Kórháza, Gyermekkórház, Börtönkórház és a Barmherzigen Testvérek Kórháza. Működik 2 szanatórium is: az Egészségügyi Pénztár Szanatóriuma és a Fehér Keresztes Női Szanatórium.

L – január 14: Megjelenik a *Foata oficioasă a Diezezei Lugojului*, a lugosi Diakónia hivatalos lapjának első száma.

G – január 26: Ipartestület megalakítása Gyulán.

T – március 13: Elhunyt Temesváron Ioan Zaicu festőművész.

G – március: Bemutatják a gyulai moziban az első hangosfilmet.

T – március 28: Kidolgozzák Temesváron a Temesvár Hivatalnokainak Sportegyesülete statútumát. 1914. június 14-én jön a hatósági engedély.

A – március - július: Aradon megjelenik a *Pagini literare* c. román irodalmi lap.

L – április 7: Megszületik Lugoson Surdu Bujor történész.

T – június 14: Kidolgozzák a temesvári Védnökségi Egyesület statútumát. 1914. október 26-án engedélyezik.

T – június 15: Geml Józsefet megválasszák Temesvár polgármesterének.

Június 28: *Ferenc Ferdinánd, főherceget, Ausztria-Magyarország trónörökösét Szarajevóban meggyilkolják.*

SZ – július 21: Szegeden a báró Gerliczy Ferenc halála miatt megüresedett mandátumot a pótválasztáson dr. Rósa Izsó (Nemzeti Munkapárt) nyerte el.

G – július 25: Gyulán kifüggesztik az ultimátumra adott szerb választról szóló híradást.

T – július 26: Temes vármegye polgármesteri hivatalainál az általános mozgósítást hirdető nagy plakátok jelennek meg.

Július 28: *Ausztria-Magyarország hadat üzen Szerbiának.*

SZ – július 31: Általános mozgósítás Szegeden.

G – augusztus 3: A honvédezred nagy része elhagyja Gyulát.

T – augusztus 31: A város tanácsa elfogadja Temesvár rendezési tervét.

G – október: A városban felütötte fejét a kolera.

G – december 10: A hadvezetőség egy 1200 ágyas tartalékkórházat helyezett Gyulára.

1915

B – Békéscsabán hadicélokra lefoglalták a templomok harangjait.

G – február 26: Megkezdődött Gyulán a gabonarekvirálás.

T – április 21: Temesvár városi tanácsa bevezeti az élelmiszercikkek jegyrendszerét. A napi adag: 240 g búza vagy 336 g kenyér, akik nehéz fizikai munkát fejtenek ki, azoknak 300 g, illetve 420 g. Ez a rendszer a háború végéig életben maradt.

G – június 12: A gyulai 2. honvéd gyalogezredet Kolozsvárra vezényelték, helyettük a nagyrészt csehekből álló császári és királyi 11. gyalogezred pótzászlóalja érkezett.

SZ – június 23 - július 7: Az első isonzói csatában a szegedi 46. gyalogezred 1750 fős állománya 439-re csökken. A veszteség 76%-os.

T – szeptember 18: A Szerbia elleni támadást irányító Mackensen német tábornok Temesváron állítja fel parancsnoki pontját. A városban marad 1915. október 29-ig.

T – november: Bukarestben megjelenik *Atacul - înseamnăre de război ale unui soldat din armata austro-ungară (Támadás - Az osztrák-magyar hadsereg egy katonájának háborús feljegyzései)* c. könyv, Cassian R. Munteanu bánsági újságíró munkája.

1916

A – Románia augusztusi hadba lépését követően néhány Arad megyei román politikai vezetőt internáló táborba visznek.

G – Gyulán be kell szolgáltatni a rézből, nikkelből készült fémtárgyakat, kilincseket, stb. Továbbá elrendelik a gyapjú-, kaucsuk- és gumihulladék gyűjtését. Végül elviszik a harangokat is. Zavarok vannak a közéletmezés területén is Gyulán.

SZ – Az ország paprikatermesztése Szeged környékére korlátozódott, ez év rekordtermést hozott, 12,6 ezer mázsát.

G – május: Gyula hitelt vesz fel, hogy sertéseket és borjakat neveljen.

G – augusztus 30: Gyulán haladnak keresztül az első erdélyi menekültek (nagyszebeni és brassói lakosok). Néhányan itt telepedtek meg, főleg, akiknek rokona élt a városban.

G – szeptember: Gyulán heteken keresztül nincs a boltokban liszt.

T – szeptember 7: Temesváron elrendelik az ostromállapotot. A város legtöbb iskolaépületét kórházzá alakítják át.

G – szeptember 10: A kormány Békés megyét jelöli ki Háromszék megye menekültjeinek, ezért ekkor már 700 menekült tartózkodott Gyulán. Egy héttel később a menekültek száma eléri a 2000 főt. Gyulára menekül Háromszék megye központi és Kézdivásárhely város közigazgatása is.

G – szeptember 20: Gyulára érkezik Háromszék alispánja és Kézdivásárhely polgármestere is. Majd pár nap múlva (szeptember 24.) további 500 menekült érkezik Gyulára.

G – október 6: Megérkezett Gyulára Háromszék megye főispánja is a családjával (báró Szentkereszty Béla).

G – október 17: Kukorica rekvirálása Gyulán.

G – november 1: Burgonya rekvirálása Gyulán.

November 21: *Elhunyt I. Ferenc József császár. Unokaöccse, I. Károly követi a trónon, aki a béke híve, meg van győződve arról, hogy Ausztria mindenképpen szenvedni fog, nemcsak az Antant győzelme, hanem Németország győzelme nyomán is, mely nagy fölényhez jutna Európában.*

G – december 14: Általános rekvirálás Gyulán.

1917

G – Megkezdődnek a katonai rekvirálások Gyulán.

SZ – A háború alatt Szeged polgársága 158.005.150 korona hadikölcsönt jegyzett. A háború legelején a Back-malom díjtalanul vállalta Szeged 600 kereskedőjének és pékjének liszttel való ellátását, kb. egymillió korona költséget vállalt magára. A Kenderfonógyár munkaideje 12 órától 14 órára emelkedett, ugyanannyit dolgoztak a nők az Állami Dohánygyárban is. A közszükségleti cikkek ára 600%-ra emelkedett, egy dohánygyári munkásnő egy hónapi keresetéből 15 kg kenyeret tudott venni. Lisztet, cukrot, zsírt, tüzelőanyagot, ruhaneműt 1917-1918-ban csak jegyre lehetett venni. 1917. május 1-jén 2-3 ezer munkás vonult fel, majd hagyományosan az újszegedi ligetben gyülekezett.

SZ – A közszükségleti cikkek ára 500%-kal emelkedett, dr. Kelemen Béla a képviselőházban a békekötést, minden írni és olvasni tudó állampolgárnak választójogot követel.

T – Temesvár polgármesteri hivatalának összesen 604 alkalmazottja van.

T – Megkezdik a lánegyár melletti híd (akkor Losonczy, ma Metalic) építését Temesváron.

T – Temesvár közkönyvtárának leltára 70.000 kötetet jegyez.

G – január 2: Gyulán megkezdtek a cukorjegyek kiosztását.

G – február 3: Szeben és Brassó felszabadítása után már csak 220 menekült maradt Gyulán.

T – április 22: Felavatják a 61-es Gyalogezred Múzeumát Temesváron.

T – május 29: Temesvár polgármesteri hivatala előtt nagyméretű tiltakozó akció zajlik. Néhány száz férfi és nő kéri a hatóságokat, tegyenek valamit az élelmiszerellátás javítására. A kapott válasszal elégedetlen tüntetők betörik egy pár közelben levő üzlet kirakatát. A polgármesteri hivatal képviselői rendfenntartók közbelépését kérik. Több embert letartóztatnak.

SZ – július 30: Szegeden dr. Kelemen Béla (szegedi és Csongrád megyei) főispánná való beiktatása miatt lemond mandátumáról. Helyébe dr. Kószó Istvánt (Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt) választják meg képviselővé.

L – augusztus 3: Megszületik Lugoson Ion Dimitrie Suciú történész.

G – november 18: Gyulán elszaporodtak a lopások, amit a *Békés* c. hetilap nyíltan a cseh katonák számlájára ír. Elfognak egy cseh katonát, aki beismeri, hogy 15 társával 17 betöréses lopást hajtott végre.

T – december 2: Több mint négyezer temesvári lakos összejövetelen vesz részt, ahol csatolások és kielégítések nélküli igazságos békét, és minden nemzet önrendelkezési jogának elismerését kéri.

T – december 8: Megjelenik a *Temesvár* folyóirat első száma.

1918

A – Aradon megindul a *Katolikus Egyházi Tudósító* c. lap, amely 1920-tól *Vasárnap* címmel irodalmi lappá alakult át (megjelenik 1940-ig).

B – Békéscsabát várossá nyilvánítják.

T,SZ,G – A temesvári hadtestparancsnokág és a szegedi honvédkerületi parancsnokság egész területén, így Gyulán is, katonai személyekre vonatkozólag kihirdették a statáriumot.

T – január 3: Temesváron vetítik a *Homo duplex* filmet.

SZ – január 21: Szegeden az általános politikai sztrájkon 12 ezer fő általános választójogot és a közellátás javítását követeli. Ebből négyezres volt a nagyipari munkásság, különösen radikálisak a dohánygyári és a kenderfonó nők.

L – február 16: Lugoson letartóztatják Valeriu Braniştet, akit Romániának való kémskedéssel vádolnak. A szegedi börtönben találkozik több román értelmiséggel, akiket különböző ürügyekkel bezártak.

SZ – március 7: 8-10 tagú rablóbanda garázdálkodik a belvárosban.

SZ – április: Orosz foglyokból álló szervezett rablóbandát tettek ártalmatlanná a hatóságok.

T – május 1: A temesvári dolgozók a legfontosabb ipati vállalatokban leállnak. A város utcáin tüntetők menetoszlopa vonul végig. A gyűlésen, a Magyar Szociál Demokrata Párt minden vezető egyénisége kéri a kormány köreit, hogy vessen véget a háborúnak.

T – június 22: A temesvári munkások általános sztrájkba kezdenek.

SZ – június 27: Szegeden az elhunyt dr. Rósa Izsó mandátumát a pótválasztáson dr. Pálfy József (Nemzeti Munkapárt) nyeri el.

T – július 1: A Take Ionescu vezette román menekültek vonatja megáll néhány percre a temesvári állomáson.

B – október: Békéscsabán létrejön a helyi Nemzeti Tanács, amely meghagyta a helyén régi képviselőtestületet és a hivatalnokokat.

T – október 6: Temesváron nagy utcai tüntetés. Öszetörik több osztrák tábornok szobrát.

SZ – október 16: Szegeden a közgyűlés a dualizmus rendszerének megszüntetését, a független, demokratikus Magyarországot követeli.

SZ – október 22: A Szegedi Nemzeti Tanács megalakult Becsey Károly elnökletével, tagjai a Károlyi-párt (Almássy Endre színikazgató, Papp Róbert törvényhatósági bizottság tagja), a Radikális Párt (dr. Hollós József orvos, Juhász Gyula, Móra Ferenc), a Szociáldemokrata Párt (Fürtös Sándor, Nemes Lajos, Szabó János) soraiból kerültek ki. Nem forradalmat, hanem békét akartak.

L – október 27: A lugosi munkások összejövetelt szerveznek, kéri a kormányt, vessenek mielőbb véget a háborúnak.

G – október 31: Távirati értesítés Budapestről, hogy a Nemzeti Tanács átvette a kormányhatalmat. A tömeg feltörte és kifosztotta a vasútállomáson veszteglő tehervagonokat, a vasúti raktárhelyiségeket.

SZ – október 31. A Szegedi Nemzeti Tanács Klauzál téri nagygyűlésén 30 ezren vesznek részt. Megalakul a Katonatanács, az utcákra özönlött katonák éltetik a békét.

T – október 31: Temesvár város lakói nagy utcai tüntetést szerveznek. A tüntetők a kormány eltávolítását és a háború megszüntetését kéri. Az utca nyomására a helyi hatóságok kihirdetik egy regionális autonóm szerv létrehozását, amelyet egyes kiadványok Bánsági Köztársasággént emlegetnek.

T – október: Temesváron megalakul az első Erdélyi és Bánsági Román Katonai Nemzeti Tanács. A következő napokban hasonló szervezetek jönnek létre több bánsági helységben. November első napjaitól kezdődően Temes vármegye legtöbb helységében román, német, magyar és szerb tanács és nemzeti őrség jön létre.

T – október: Létrejön Temesváron a Svábok Katonai Nemzeti Tanácsa.

A – november: Első napjaiban a Központi Román Nemzeti Tanács székhelyét Aradra, Stefan Cicio Pop házába helyezik át.

T – november 1: Létrejön Temesváron a bánsági Sfatul poporului (Népek tanácsa). Összetétele: a volt várostanács 20 képviselője, a nemzeti katonai tanácsok 60 képviselője, a munkástanács 40 küldöttje, a helyi politikai szervezetek 70 képviselője. Megválasztják a 20 személyből álló végrehajtó bizottságot.

G – november 2: Megalakult a gyulai katonatanács, és megszervezte a polgárőrséget.

SZ – november 2: A szegedi városvezetés csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz.

G – november 3: Szakadó esőben tartják meg az összehívott népgyűlést Gyulán.

A – november 3: Aradon megalakul a fegyveres román nemzeti gárda.

L – november 3: A román nemzetiségű lakosság gyűlése Lugoson. A gyűlés elnöke Valeriu Traian Frențiu görög katolikus püspök. A jelenlevők elhatározzák az Aradon működő Román Központi Nemzeti Tanács Felhívásához való csatlakozást, és ugyanakkor eldöntik egy román zászlóalj létrehozását a rend fenntartására és egy nemzeti alap létrehozására szükséges pénz begyűjtésére.

T – november 4: A Temesváron megalakul a Népek tanácsa, szükségállapotot hirdet Temes vármegyében. Kibocsájtanak egy Felhívás-Kiáltványt, a helyi őrségbe toborzás céljával, akik részt vesznek majd a helységek rendfenntartásában.

SZ – november 4: Megszervezik a szegedi Munkástanácsot. Novemberben összeírták a nincsteleneket és az 5 holdnál kisebb birtokon élőket, mint leendő földigénylőket.

November 13: *Belgrádban aláírják az Antant és a magyar kormány képviselői a fegyverszünet-egyezséget, amelynek alapján a szerb hadsereg ideiglenes belépési engedélyt kap a Bánságba, feladata a rendfenntartás.*

A – november 13-24: A magyar kormány Jászi Oszkár vezette küldöttsége Aradon eredmény nélkül tárgyal a Központi Román Nemzeti Tanács képviselőivel a kisebbségek autonómiájáról.

L – november: A császári szerb hadsereg egységei elfoglalják Lugos városát.

SZ – november 17: Egy kapitány vezetése alatt 30 szerb katona a belgrádi fegyverszünet értelmében Újszegedre érkezik.

T – november 17: A császári szerb hadsereg egységei elfoglalják Temesvár városát.

A – november 19: A Központi Román Nemzeti Tanács Aradon elhatározza a románok nemzetgyűlésének összehívását december elsejére Gyulafehérvárra.

G – november 20: Német katonák vonultak át Gyulán.

T – november 20: A Károlyi Mihály által vezetett magyar kormány Otto Rothot nevezi ki Bánság kormánybiztosának.

SZ – november 24: A szerb katonaság megszállja Újszegedet, a megszálláskor 1400 bérlő földjét foglalják el. A megszálló csapatok székhelye a Vakok Intézete. 1919. február 5-én lezárták a közúti híd forgalmát, február 4-én szervezték községgé a Zsemberi-féle vendéglőben. Kihirdették, hogy Újszeged végérvényesen Jugoszláviához csatlakozik, elrendelték az utcák, üzletek és közintézmények magyar feliratainak eltávolítását. Áprilisban a franciák vették át a híd őrsését, így zavartalanná vált a forgalom.

T – november 30: Több bánsági küldöttet, akik Gyulafehérvárra indultak, a szerb katonai hatóság visszatart Temesvár vonatállomásán.

A – december 1: A Gyulafehérváron megválasztott Román Nemzeti nagytanácsba 23 Arad megyei képviselő került be.

G – Gyula lakossága többször kérvényezte az illetékes szerveknél a 2. honvéd gyalogezred Gyulára való visszahelyezését. Mire céljukat elérték, addigra kitornt a forradalom.

T – december 1: Temes vármegye román küldöttjei Erdély, Bánság, Kőrös és Máramaros 27 megyéjének képviselőivel együtt a Romániával való egyesülésre szavaznak, hirdelve a román nemzet elidegeníthetetlen jogát egész Bánságra, a Maros, Tisza és Duna közén.

T – december: A Bega-parti városban megalakul a Kormányzó Tanács, amely irányítja majd a Romániával egyesülő területek adminisztratív tevékenységét.

T - december 2: Temesváron összeül a bánági zsidók gyűlése. A hozzászólók fenntartják a zsidók mint külön nemzetiség elfogadásának szükségességét.

December 3: *Megérkeznek az első francia csapatok, amelynek szerepe Bánságban a rendfenntartás, a Párizsi Békekonzferenciáig.*

G – december 7: Megérkezett Gyulára a Nemzeti Tanácstól a vidéki tanácsok feladatát összegző ügyrend.

T – december 8: A bánági svábok gyűlése Temesváron. A résztvevők elfogadják egy Kiáltvány szövegét, amelyben kéri, hogy Bánság ne legyen felosztva, a jövőt illetően döntsön a népszavazás. Ugyanakkor egy sor nemzeti és kulturális jogot követelnek.

T – december 9: A Józsefváros negyedben megalakul egy német klub. Tevékenységét Viktor Orendi Hommenau író irányította.

T – december 11: A bánági románok jelentést írnak a szerb katonaság Bánság vármegye helységeiben véghezvitt atrocitásairól. Az okiratot a temesvári francia katonai parancsnoksághoz nyújtották be.

L – december 14: Lugoson összetűzésre került sor egy fiatal román nemzetiségű csoport és a szerb császári katonaság egy tisztje között.

T – december 17: Temesvár szerb nemzetiségű lakossága *összejövettel* szervez Alexandru herceg – a szerb trónörökös – születésnapja tiszteletére.

G – december 23: A forradalom alatt először és utoljára összehívták a képviselőtestületet Gyulán.

December 24: A gyulafehérvári döntést megerősítik, I. Ferdinand király Erdély és Bánság Romániával való egyesítésére és ideiglenes szervezésére vonatkozó rendeletét. Egy törvény-rendelet értelmében az osztrák-magyar állam tulajdonában levő vállalatok átkerülnek a román állam tulajdonába.

T – december 30: Otto Roth magyar kormánybiztos tiltakozó levelet intéz a szerb csapatok viselkedésére vonatkozóan a Temesváron tartózkodó francia katonaság parancsnokságához.

SZ – december 31: A belgrádi konvenció alapján francia katonaság szállja meg Szegedet.

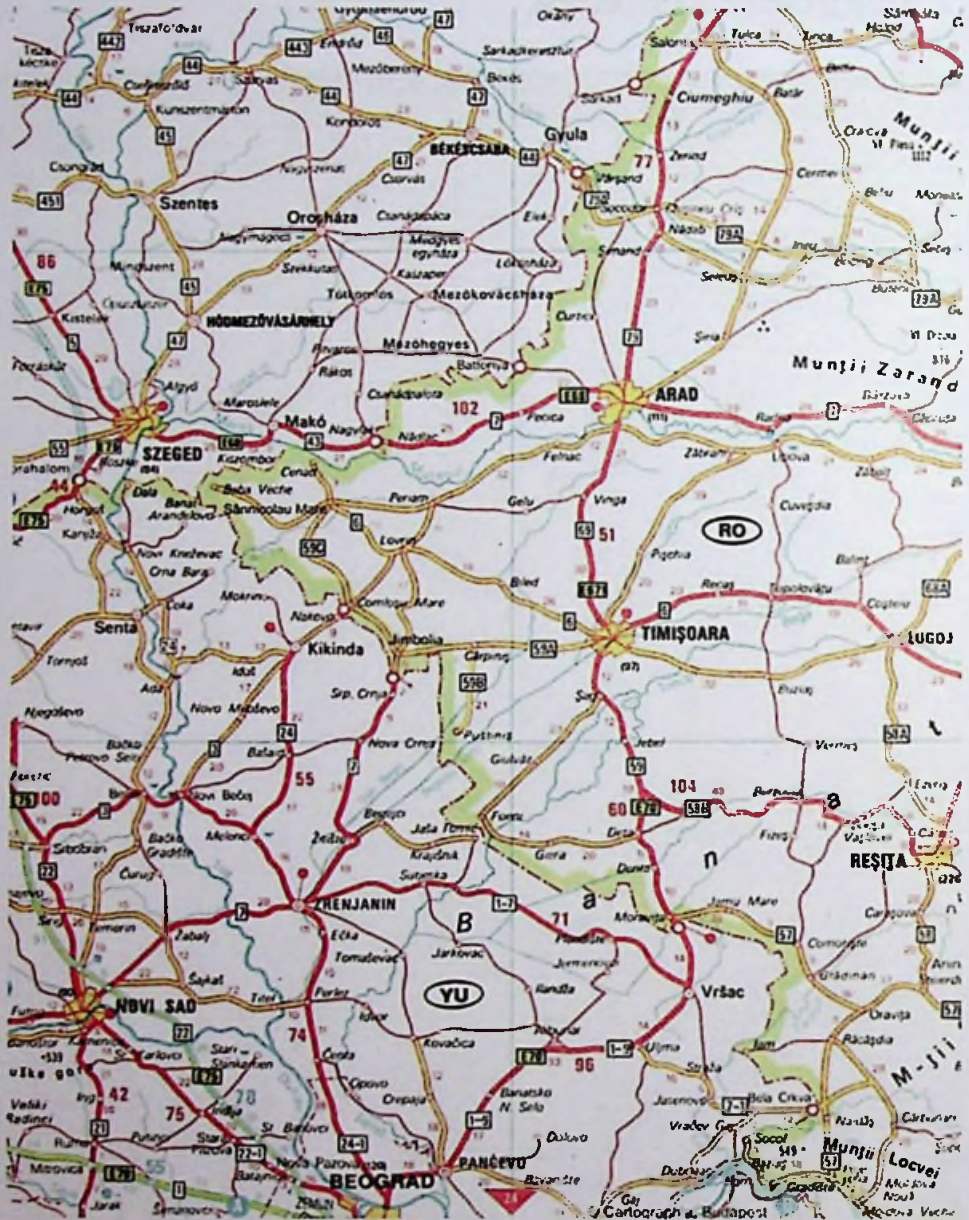

Függelék: Térképek

A régió térképe a XX. század elején

A régió jelenlegi térképe a hat várossal:
 Szeged, Békéscsaba, Gyula, Arad, Temesvár és Lugos

Publicație editată în cadrul proiectului
„PROMINED”,
derulat de către Fundația DIASPORA din Timișoara, cu sprijinul financiar al
Uniunii Europene prin Programul de Cooperare Phare România-Ungaria,
RO2006/018-446.01.01.02.08
Publicat la Timișoara, iunie 2009
Editor: © Fundația Diaspora
str. Putna nr. 7, 300593 Timișoara
tel/fax: 0356-44651, E-mail: diasporatm@rdstm.ro

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar
poziția oficială a Uniunii Europene.

Európai Bizottság
<http://ec.europa.eu>
Az Európai Unió Tanácsa
<http://www.consilium.europa.eu>
Az Európai Unió a világon:
<http://ec.europa.eu/comm/world>

Létezésünk archimédeszi pontja teszi lehetővé, hogy azok lehessünk,
akik vagyunk. Nélküle védtelenek vagyunk. Mircea Eliade szerint két
életvonal kereszteződése adja az én közepét, a valóság centrumát.
A vertikális ösvény az égbe és a földbe; az istenekhez vezető út visz
közelebb őseinkhez. Horizontális a térbeli mozgás. Ösvényt vágunk,
elindulunk bármely égtáj felé, de visszatérünk, visszatalálunk. Oda,
ahol otthon vagyunk. A két vonal kereszteződése jelenti saját közepünket,
egzisztenciális értelemben a hazát. Más szóval úgy mondanánk: a régiót...
A léte nem választás kérdése: adott. Csak tudomásul kell venni.